

T.C
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ PROGRAMI

Gülendam KAHYA

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUĞA SAHİP
EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN
EBEVEYN ÖZ YETERLİLİK VE EĞİTSEL BECERİ ALGILARINA
ETKİSİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. HALE DERE ÇİFTÇİ

İSTANBUL, Ocak 2025

T.C
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ PROGRAMI

Gülendam KAHYA
214004001

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUĞA SAHİP
EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN
EBEVEYN ÖZ YETERLİLİK VE EĞİTSEL BECERİ ALGILARINA
ETKİSİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. HALE DERE ÇİFTÇİ

İSTANBUL, Ocak 2025

T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTİSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÇOCUK GELİŞİ VE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ PROGRAMI

Gülendam KAHYA

214004001

OTİSTİK ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK
SAĞLAMLILIK DÜZEYLERİNİN YETERLİK VE EĞİTSEL BECERİ
ALGILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih :
Tezin Savunulduğu Tarih : 21.01.2025

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ

Diğer Jüri Üyeleri : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Tuba CEYHUN
Prof. Dr. Mübeccel GÖNEN

İSTANBUL, Ocak 2025

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında bilgi ve deneyimleriyle bana rehberlik eden, desteğini her zaman hissettiren değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ 'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Akademik rehberliği kadar, sergilediği anlayış ve teşvik edici tutumla da sürecin her aşamasında bana güç vermiştir.

Hayatım boyunca, her zaman yanımda olan ve desteklerini asla esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür borçluyum. Onların varlığı, benim en büyük güvencem ve ilham kaynağı oldu. Bana duydukları inanç ve gösterdikleri sabır, bu zorlu süreçte en büyük motivasyonumdu. Bu çalışmayı onların sevgisine ve emeğine ithaf ediyorum.

Bu süreçte yanımda olan, anlayışları ve teşvikleriyle bana destek olan sevgili arkadaşlarıma da içten teşekkür ederim. Onların dostlukları ve değerli katkıları, bu yolculuğu daha özel kıldı.

Ayrıca, araştırmamın gerçekleştirilmesinde gönüllü olarak yer alarak bana destek veren kıymetli ailelere çok teşekkür ediyorum. Bu çalışmanın hayata geçirilmesindeki katkılarınız, benim için son derece kıymetlidir ve çalışmamın değerini artırmıştır.

Bu tez çalışmasının, ilgili alana anlamlı bir katkı sunması ve gelecekte yapılacak çalışmalara ilham vermesi en büyük dileğimdir.

Saygılarımla,

Gülendam Kahya

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xii
SUMMARY.....	xiv
1.GİRİŞ VE AMAÇ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	6
1.3. Alt problemler.....	6
1.4.Araştırmanın Önemi.....	6
1.5. Varsayımlar.....	8
1.6. Sınırlılıklar.....	8
1.7.Tanımlar.....	9
2. BÖLÜM GENEL BİLGİLER LİTERATÜR	
TARAMASI.....	10
2.1. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANIMI VE TARİHÇESİ.....	10
2.2. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN ETİYOLOJİSİ.....	12
2.2.1. Genetik Nedenler	12
2.2.2. Çevresel Nedenler.....	13
2.3. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU EPİDEMİYOLOJİSİ.....	14
2.4. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU RİSK FAKTÖRLERİ.....	15
2.5. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN TANILANMASI.....	15
2.6. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	18
2.6.1. Otizm Belirtilerini Belirleme-Tarama Amaçlı Değerlendirme.....	18
2.6.2. Eğitsel Tanılama Amaçlı Değerlendirme.....	23
2.7. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN	
ÖZELLİKLERİ.....	23

2.7.1. Bedensel ve Psiko-Motor Gelişim Özellikleri	24
2.7.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri.....	24
2.7.3. Dil ve İletişim Becerilerinin Gelişim Özellikleri.....	26
2.7.4. Sosyal Gelişim Özellikleri.....	27
2.8. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERİN EĞİTİMİ.....	28
2.9. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ	
ETKİSİ.....	34
2.10. PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK.....	35
2.11. EBEVEYN ÖZ YETERLİĞİ.....	30
2.12. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR VE	
EBEVEYNLERİN EĞİTSEL YETERLİLİKLERİ (EĞİTSEL BECERİ	
ALGISI).....	37
2.13. EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK, YETERLİLİK VE EĞİTSEL	
BECERİ İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	44
2.13.1. Dünyada Yapılan Araştırmalar.....	44
2.13.2. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar.....	48
3. YÖNTEM.....	59
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	59
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	59
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	61
3.3.1. Aile Demografik Bilgi Formu.....	61
3.3.2. Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn	
Yeterlilik Ölçeği (EYÖ).....	61
3.3.3. Otizimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlilik Algısı	
Ölçeği (EYEBYÖ).....	62
3.3.4. Kısa Kendini Toparlama/Psikoloji Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ).....	63
3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ.....	64
3.5. VERİLERİN ANALİZİ	65
4. BULGULAR.....	66
5. TARTIŞMA.....	83
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
6.1. SONUÇ.....	98
6.2. ÖNERİLER.....	103

KAYNAKLAR.....	105
EKLER	140
EK-1 Etik Kurul Kararı.....	140
EK-2 Demografik Bilgi Formu.....	141
EK-3 Ölçek izinleri.....	143

KISALTMALAR

Akt: Aktaran

APA : Amerikan Psikiyatri Birliği

CARS :Çocukluk Çağı Otizmi Değerlendirme Ölçeği

CBI: Bakıcı Yük İndeksi

CDC: Amerikan Hastalıkları Kontrol Etme ve Önleme Merkezi (Centers for Disease Control Prevention,

ÇBASDÖ :Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği

ÇODÖ :Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği

DIR:Development (Gelişimsel) İndividual (Bireysel) ve Relationship-Based (İlişki Temelli)

DSM: Diagnosis and Statistical Manual of Mental Disorders

DSÖ : Dünya Sağlık Örgütü

EEBYÖ :Ebeveyn Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlik Ölçeği

EIRP: Erken Müdahale Hazırlık Programı

ESDM: Erken Başlangıçlı Denver Modeli

ESI: Erken Sosyal Etkileşim

EYÖ: Ebeveyn Yeterlik Ölçeği

FAD: McMaster Aile Değerlendirme Cihazı

GOBDÖ :Gilliam Otizmlı Bozukluk Dereceleme Ölçeği

GSE: Genel Öz Yeterlik Ölçeği

ICD:Hastalık ve İlgili Sağlık Sorunları Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Diseases

KAEEP: Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı

M-CHAT: Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

NAC :Ulusal Otizm Merkezi (National Autism Center/

OÇEM : Otizmlı Çocuklar Eğitim Merkezi

ODFED: Otizm Dernekleri Federasyonu

ODGÖ :Otizm Davranış Gözlem Ölçeği
ODKL : Otizm Davranış Kontrol Listesi
OSA :Otizm Spektrum Anketi
OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu
PSÖ: Psikolojik sağlamlık Ölçeği
RAM: Rehberlik Araştırma Merkezleri
SCSQ: Basitleştirilmiş Başa Çıkma Stili Anketi
SOBE: Selçuklu Otizmlili Bireyler Eğitim Vakfı
SS: Standart Sapma
TDK: Türk Dil Kurumu
TDK: Türk Dil Kurumu
TKR :Ebeveyn Yetkinliği Testi
TODEV :Türkiye Otizmlilere Destek ve Eğitim Vakfı
TOPSE: Ebeveynlik Öz Yeterliliğini Ölçme Aracı
TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu
vd: ve diğerleri

TABLO LİSTESİ (LIST OF TABLES)

SAYFA NO

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine Ait Frekans ve Yüzde Dağılımı.....	60
Tablo 2. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Güvenirlilik Katsayısı.....	62
Tablo 3. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Güvenirlilik Katsayısı.....	63
Tablo 4. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Güvenirlilik Katsayısı.....	63
Tablo 5. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerine ait betimsel istatistikler.....	66
Tablo 6. Ebeveynlerin yeterlik düzeylerine ait betimsel istatistikler.....	66
Tablo 7. Ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik düzeylerine ait betimsel istatistikler.....	67
Tablo 8. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	67
Tablo 9. OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	68
Tablo 10. OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	69
Tablo 11. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin öğrenim durumlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	69
Tablo 12. OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerinin öğrenim durumlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	70
Tablo 13. OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin öğrenim durumlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	71

Tablo 14. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğun yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	72
Tablo 15. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn yeterlik düzeylerinin çocuğun yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	72
Tablo 16. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel yeterlik düzeylerinin çocuğun yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	73
Tablo 17. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	73
Tablo 18. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn yeterlik düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	74
Tablo 19. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel yeterlik düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	75
Tablo 20. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğun eğitime başlama yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	75
Tablo 21. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn yeterlik düzeylerinin çocuğun eğitime başlama yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	76
Tablo 22. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel yeterlik düzeylerinin çocuğun eğitime başlama yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	76
Tablo 23. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveynin destek alma durumuna göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	77

Tablo 24. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn yeterlik düzeylerinin ebeveynin destek alma durumuna göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	77
Tablo 25. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel yeterlik düzeylerinin ebeveynin destek alma durumuna göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları.....	78
Tablo 26. OSB çocuğu olan babaların psikolojik sağlıklılık düzeylerinin ebeveynin aldığı destek türüne göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	78
Tablo 27. OSB çocuğu olan babaların ebeveyn yeterlik düzeylerinin ebeveynin aldığı destek türüne göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	79
Tablo 28. OSB çocuğu olan babaların ebeveyn eğitsel yeterlik düzeylerinin ebeveynin aldığı destek türüne göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları.....	80
Tablo 29. Ebeveynlerin psikolojik sağlıklılık ile ebeveyn yeterlik ve ebeveyn eğitsel yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkiye ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı testi sonuçları.....	81
Tablo 30. Ebeveynlerin psikolojik sağlıklılıklarının ebeveyn yeterlikleri üzerindeki etkisine yönelik Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçları.....	81
Tablo 31. Ebeveynlerin psikolojik sağlıklılıklarının ebeveyn eğitsel becerilere ilişkin yeterlikleri üzerindeki etkisine yönelik Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçları.....	82

ÖZET

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN EBEVEYN ÖZ YETERLİLİK VE EĞİTSEL BECERİ ALGILARINA ETKİSİ

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), gelişimin erken evrelerinde başlayan, sosyal iletişimsel alanda yetersizlik ve sınırlı, tekrarlayıcı davranışlar ve ilgi alanları ile karakterize olan bir nöro-gelişimsel bozukluktur. OSB çocuğa sahip olmak ise ebeveynlerin, kendi üzerinde daha fazla yük hissetmesine yol açarak öz yeterlik, eğitsel becerilerini ve psikolojik sağlamlılık düzeylerini etkilemektedir. Bu araştırma da 3-8 yaş aralığındaki OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz-yeterlilik ve eğitsel beceri algıları üzerinde etkisini belirlemek amacıyla planlanmıştır. Bu amaçla İstanbul’da yaşayan ve OSB çocuğu olan 305 ebeveyne; “Demografik Bilgi Formu”, “ Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (PSÖ)”, “Otizm Spektrum Bozukluğu Çocuğu Olan Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlik Ölçeği (EYÖ)” ve “Otizmli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlik Ölçeği (EEBYÖ)” uygulanmıştır. Verilerin analizinde T-Testi, Varyans Analizi (ANOVA) ve regresyon istatistiksel işlemler uygulanmıştır. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ebeveyn yaşına ve öğrenim durumuna göre farklılık görülmüştür. Ebeveyn yaşı artıkça psikolojik sağlamlık düzeyinin arttığı, öğrenim durumu açısından ilköğretim mezunu ebeveynlerin lisans ve lisansüstü mezunu ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveynlerin öz yeterlik ve eğitsel becerileri üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir. Psikolojik sağlamlık düzeyinin artışının ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik düzeylerini de arttırdığını göstermiştir. Araştırma sonuçları dikkate alındığında ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerini arttırmaya yönelik çalışmaların arttırılmasına yönelik çocuğun ve ailenin gereksinimleri doğrultusunda bireysel ya da grup aile eğitimlerinin düzenlenmesi önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterliği, ebeveyn eğitsel becerileri

Tarih:

SUMMARY

THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE LEVELS OF PARENTS WITH CHILDREN DIAGNOSIS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER ON THEIR PERCEPTIONS OF PARENTAL SELF-EFFICACY AND EDUCATIONAL SKILLS

Autism Spectrum Disorder (ASD) is a neurodevelopmental disorder characterized by persistent deficits in social communication and restricted, repetitive patterns of behavior and interests, which begin in the early stages of development. Having a child with Autism Spectrum Disorder (ASD) leads parents to feel a greater burden, affecting their self-efficacy, educational skills, and psychological resilience levels. This study was designed to determine the impact of the psychological resilience levels of parents with children aged 3-8 years with ASD on their perceptions of parental self-efficacy and educational skills. For this purpose, 305 parents living in Istanbul with a child diagnosed with Autism Spectrum Disorder (ASD) were administered the following tools: "Demographic Information Form," "Brief Psychological Resilience Scale (PRS)," "Parental Efficacy Scale for Parents of Children with Autism Spectrum Disorder (PES)," and the "Educational Skills Competency Scale for Parents of Children with Autism (ESCS)" In the analysis of the data, T-tests, Analysis of Variance (ANOVA), and regression statistical procedures were applied. Differences were observed in the psychological resilience levels of parents with a child diagnosed with ASD according to the parents' age and educational level. It was found that as the parent's age increased, their level of psychological resilience also increased. In terms of educational level, parents who completed primary education had higher psychological resilience than parents with a bachelor's or postgraduate degree. It has been determined that the level of psychological resilience in parents with a child diagnosed with ASD has an effect on their self-efficacy and educational skills. The increase in psychological resilience has also shown to enhance the parents' perceptions of self-efficacy and educational skills. Taking the research findings into account, it is recommended to increase efforts aimed at enhancing parents' levels of psychological resilience, such as organizing individual or group family education sessions tailored to the needs of the child and the family.

Keywords: Autism Spectrum Disorder, psychological resilience, parental self-efficacy, parental educational skills.

Date :

1.GİRİŞ VE AMAÇ

Bu bölümde problem cümlesi, amaç, önem, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar ele alınmıştır.

1.1.PROBLEM DURUMU

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), ömür boyu süren bir yaygın gelişimsel bozukluktur. Amerikan Psikiyatri Birliği (APA, 2000), otizmi karşılıklı sosyal etkileşim ve iletişim becerilerinde yetersizlik, basmakalıp ve yineleyen (stereotipik) davranışlar, sınırlı ilgi alanları ve kısıtlı işlevsellik ile kendini gösteren, etkileri yaşam boyu devam eden, erken başlangıçlı nörogelişimsel bir bozukluk şeklinde tanımlamıştır. OSB etiyolojisinde genetik faktörlerin, prenatal komplikasyonların ve çevresel faktörlerin etkili olduğu ileri sürülmektedir (Baumer ve Spence, 2018).

Erken çocukluk döneminde başlayarak yaşam boyu süren otizmin görülen en belirgin özelliği sosyal etkileşim, dil ve iletişim becerilerindeki yetersizlikler, tekrar eden, kendini uyarıcı uygun olmayan davranışların sergilenmesi, rutinlere ve aynılığa olan aşırı bağımlılık davranışlarıdır. Genellikle yaşamın ilk üç yılında belirlenebilmekte (APA, 2013), erkeklerde görülme sıklığının kızlara oranla dört kat daha fazla olduğu belirtilmektedir (Maenner 2020). Çalışmalardan elde edilen sonuçlar, OSB'nin erkeklerde daha sık görüldüğü, ancak kızlarda daha şiddetli olduğu ve buna daha fazla bilişsel yetersizliklerin eşlik ettiği görülmüştür (Carpenter, 2016). Birçok OSB vakasında ilk aylarda bebeğin normal gelişim gösterirken on sekiz ay civarında belirtilerinin görülmeye başlandığı belirlenmiştir (Sicile–Kira, 2004). OSB çocuklarda ilişki kurma ve sürdürme, ortak dikkat ve göz kontağı kurma sınırlılığı, taklit becerilerinde yetersizlik, jest ve mimiklerdeki eksiklik sıklıkla görülen belirtileridir (APA, 2013). Lockshin ve diğerleri (2005) otizmlili çocukların oyunu başlatma becerisindeki yetersizlik veya bir oyuna katılabilmeye yaşadıkları güçlüğü onların sosyal iletişim alanında ciddi yetersizlikler yaşamalarına yol açtığını belirtmişlerdir. OSB çocukların yaşamış oldukları sosyal beceri eksiklikleri aynı anda onların akranları ile iletişime geçme becerilerinde ve akranları ile oyun oynama becerilerinde de yetersizlik yaşamalarına neden olmaktadır (Wing, 2005).

DSM-IV’de Otizm, dezintegratif bozukluğu, Asperger, Rett bozukluğu ile birlikte Yaygın Gelişimsel Bozukluk (YGB) alt grubundan biriyken (DSM-IV, 2006). DSM-V’de

“Nörogelişimsel Bozukluklar” kısmında “Otizm Spektrum Bozukluğu” başlığında birleştirilmiştir (DSM-V, 2013).

Otizm ilk olarak 1943'te Amerikalı bir psikolog olan Kanner (1943) tarafından tanımlanmıştır. OSB çocuklar kendine yöneltilen sözel ifadeleri sıklıkla aynı şekilde tekrar eden, "ben" yerine "sen" gibi şahıs zamirlerini kullanmakta zorlanan, ekolalisi ve stereotip hareketleri bulunan (Fletcher-Watson ve Happé, 2019) ya da belli hareketlere aşırı takıntıları olan, insanlarla ilişki kurmada zorluk çeken, cansız nesne veya resimler ile aşırı derece bağ kurma eğilimi olan çocuklar olarak bilinmektedir (Darıca, vd., 2002). Siegel (2003) ise OSB çocukları kişinin gerçek dünyasından uzaklaşarak kendisine ait bir iç dünya kurup, bu iç dünyasına çekilmesi olarak tanımlamıştır (Akt: Yavuz, 2008).

OSB çocukları birçok alanda olumsuz etkilemektedir. Bu çocukların bilişsel becerilerinin gelişiminde, duruşlarında ve vücut hareketlerinde bozulmalar ve yetersizlikler görülür (Diken, 2015). Bu bozulmalara sosyal etkileşim ve sosyal iletişimde dilin kullanımındaki güçlükler ya da üç yaş öncesinde sembolik, hayali oyunda gecikmeler eşlik edebilir. Sınırlı düzeyde iletişim becerileri ise çocukların ebeveynleri ile sosyal etkileşim düzeyini azaltır (Malhi vd., 2022). Hobson (1986) tipik gelişim gösteren bebek ve çocukların sosyal becerilerinin doğuştan geldiğini ve çocukların bu becerilerini çevresindeki diğer insanlarla duygusal dokunuş yoluyla yakın ilişkiler geliştirdiklerini belirtmiştir. OSB çocuklarda ise bu durumun doğuştan bulunmaması, otizmlili çocukların sosyal davranışlarındaki sınırlılıklarının nedeni olarak görülmektedir (Aydın, 2002).

OSB çocukların gelişimi ve eğitiminde aile önemli yer tutmaktadır. Aile öncelikle çocuğun büyüme-gelişmesini sağlamada, çocuğun bakımı ve gelişimi ile ilgili yeterli bilgi birikimine ve bu bilgileri yapabilme yeterliliğine sahip olması yönüyle önemlidir. Tanının ardından ebeveynlerin günlük hayatları ve rutinleri önemli ölçüde değişikliğe uğramaktadır (DePape, 2015). Ailelerin çocukları ve özellikleri hakkında bilgilendirilmeleri, çocuklarının davranış ve öğrenme özellikleri hakkında bilgi ve becerilerinin artırılması yoluyla güçlendirilmesi ailedeki her bir üyeyi rahatlatmakta, aile içi iletişim ve etkileşimin artmasına yardımcı olmaktadır (Tekin-İftar ve Kutlu, 2013). Ayrıca OSB çocuğun eğitim, bakım ve güvenlik gereksinimlerinin tipik gelişim gösteren diğer çocuklarının gereksinimlerinden farklı olması aileyi maddi ve manevi olarak birtakım güçlüklerle yol açabilir (Lockshin vd., 2005). Bavin ve Qwer (2008) Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin öncelikle çocuğu kabullenmede, daha sonra OSB'li çocuklarının güçlü yönlerini ve ihtiyaçlarını belirlemede ve gelişimine yardımcı olacak

stratejilerle belirlemede, en fazla ise OSB çocukları ile iletişim kurmada güçlük yaşadıklarını belirlemişlerdir. Bu güçlükler ise ebeveynler için önemli derecede stres kaynağı haline gelebilmektedir. (Sarı ve Altay, 2020). Wiart ve diğerleri (2010) ebeveynlerin çocuklarına ilişkin gelecek hedeflerinin belirlenmesi ve OSB çocuklarının eğitime katılımlarının artması için ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemli olduğunu belirtmiştir.

Ebeveynin OSB tanımlı çocuklarıyla iletişimi ve çocuğa tutumu çocuklarıyla arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Özellikle OSB çocuğu olan ebeveynin yaşama uyum sürecinde değişimler olması, öz yeterlik düzeyinin azalması ebeveynlik becerilerini olumsuz yönde etkiler (Sarısoy Aksüt, 2022). Çocuklarının istenmeyen davranışları kontrol etmekten ve tehlikelerin farkında olmayan bir çocukla yaşamaktan dolayı zorlanabilirler. Ayrıca toplumsal baskılar da bu güçlükleri arttırmaktadır (Telef, 2013). Bu da ailelerin hem psikolojik sağlamlık düzeylerini hem de ebeveynlik yeterlilik ve becerilerini etkiler. Ebeveynlerin karşılaştıkları zorlukları iyi yönetebilmesi, daha önceki iyilik haline dönmeyi başarabilmesi ve yaşanan zorluklar karşısında daha güçlü hale gelebilmesi psikolojik sağlamlık ile mümkün olabilir (Vural, 2021).

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler, karşılaştıkları problem ve sıkıntılara karşı farklı tepkiler verebilirler, bazı ebeveynler yaşadıkları zorlukları çok iyi bir şekilde atlatabilirken, bazı ebeveynler aynı koşulları atlatabilmeden bazı psikolojik problemler yaşayabilirler (Tanko vd. 2021). Ebeveynlerin çocuklarını kabul etmelerinde ve duruma uyum sağlamalarında ebeveynin psikolojik sağlamlık düzeyi önemlidir. Psikolojik sağlamlık, olumsuz yaşantılara rağmen bireyin olumlu uyum sağlayabilmesi için içsel ve dışsal kaynakları kullanabildiği gelişimsel bir süreçtir (Yates vd., 2003). Ebeveynlerin otizmlili bir çocuğa sahip olması ise psikolojik sağlamlığını olumsuz yönde etkileyebilecek bireysel ve ailesel faktörler arasında yer alır (Vural, 2021).

Psikolojik sağlamlık, stres ve zorluklar gibi olumsuz durumlar ve risklere karşı bireyin ruh sağlığını koruyabilmesi ve karşılaştığı sorunlarla yüzleşmesi, yaşadığı sıkıntıların üstesinden gelebilmesi ve bu duruma adapte olabilme durumunu gösterir (Southwick ve Charney, 2018). Bu durum, bireyin psikolojisinin sağlıklı kalması, uyum sağlamada artış ve yaşam zorlukları ile karşılaştıktan sonra hızlı bir iyileşme süreci yaşaması ve travma sonrası psikolojik iyilik halini kapsar (Rutten vd., 2013). Psikolojik sağlamlık tanımlarında da görüldüğü gibi ortak nokta bireyin zorlukların üstesinden gelme becerisi, olumsuz olaylardan ders çıkarma ve onlardan anlam bulma yeteneğidir (Southwick ve Charney, 2018). OSB olan bir çocuğa sahip olmak da ebeveynlerin psikolojik sağlamlığını olumsuz etkileyen bireysel ve ailesel faktörler arasında

yer alır. Alan yazını çalışmaları incelendiğinde, bazı çalışmalarda OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağamlık düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir (Estes, 2009; Eroğlu vd., 2015; Tura, 2017; Deveci ve vd., 2017). Bazı çalışmalarda OSB çocukların ebeveynlerinin yüksek düzeyde kronik strese, depresyona ve anksiyeteye sahip oldukları belirlenmiştir (Al-Oran ve AL-Sagarat, 2016; Deveci vd., 2017; Eroğlu vd., 2015; Estes, 2009; Fairthorne vd., 2015, Giallo vd., 2013). Çalışmalardan örnek verilecek olursa Deveci ve diğerleri (2017) özel gereksinimli ve tipik gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin umut, belirsizliğe karşı tahammülsüzlük ve psikolojik sağamlık arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin daha yüksek, umut ve psikolojik sağamlık düzeylerinin ise daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Ancak yapılan bazı araştırmalar da OSB çocukların ebeveynlerinin olumlu psikolojik sağamlık özelliklerine dikkati çekmişlerdir. Örneğin Bitsika ve diğerleri (2013) ve Pastor-Cerezuela ve diğerleri (2021) psikolojik sağamlık düzeyi daha yüksek olan OSB çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarını büyütmeye sürecinde daha düşük depresyon düzeyine sahip olurken, daha yüksek öz yeterlikleri düzeyine sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Ebeveynlerin olumsuz psikolojik sağamlık düzeyi ebeveyn öz yeterliliğinin düşmesine de neden olabilir (Ceran vd., 2021). Ebeveyn öz yeterliliği, “*ebeveynlerin çocuklarının gelişimleri ve davranışları üzerinde olumlu etki bırakma yeteneği ve ebeveynlik görevlerini yerine getirme potansiyelleri*” şeklinde tanımlanmaktadır (Troutman vd., 2012). Vural (2021), ebeveyn öz yeterliliğini “*bireyin ebeveynlik rolünde başarılı olma yeterliliği veya yeteneği hakkındaki inançları/yargıları*” olarak ifade etmiştir. OSB çocukların ebeveynlerinin de ebeveynlik öz yeterliliğini etkileyebilecek ve çocuklarının tedavi ve eğitime müdahale edebilecek zorluklarla karşı karşıya kalabilirler (Tekin, 2012).

Ebeveynlerin öz yeterlilikleri kadar eğitsel becerileri de OSB çocuklar ile yaşamlarını etkileyebilmektedir. OSB hem ebeveynleri hem de çocukları ciddi şekilde etkileyen gelişimsel bir bozukluktur ve bakım veren kişilerin farklı boyutlarda zorluklar yaşamasına neden olabilir (Zareh 2018). Ebeveynin yaşama uyum sürecinde değişimler olması, öz yeterlik düzeyinin azalması neden olabilir (Sarısoy Aksüt, 2022). Çünkü OSB çocuklarda sıklıkla problemli davranışlar, iletişim ve dil becerilerindeki yetersizlikler, duygusal ifade eksikliği ve sosyal kopukluk görülür ve bu özellikler ebeveyn-çocuk ilişkisinde güçlüklerin ortaya çıkmasına yol açabilir (Siegal, 1997). Rao (2009), OSB çocukların ebeveynlerinin aile işlevlerini önemli ölçüde olumsuz etkileyebilecek sosyal ve iletişim sorunları yaşadıklarını ve bu sorunların tüm aile bireylerini etkilediğini belirlemiştir. Ebeveynlerin karşılaştıkları bu sorunları

Çözümlerinde ise OSB çocuklarının eēitlerinde aktif rol almaları, daha yeterli hale gelebilmesi için ebeveynlerin kendi eēitsel yeterliklerini geliştirmelerine yönelik eēitim çalışmalarına katılmaları gerekmektedir. Bu nedenle ebeveynlerin ocuk eēitimi konusunda öz-yeterliklerini ve eēitsel becerilerini arttırmaya yönelik uygun eēitsel yaklaşımların kazandırılması önemlidir (Yeşil, Aslenderen, 2018). Ebeveynlerin desteklenmesi, ebeveynlerin bilgi ve becerilerinin arttırılması aile üyelerini rahatlatmakta, aile içi iletişim ve etkileşimin artmasına katkı saēlamaktadır (Tekin-İftar ve Kutlu, 2013). Ebeveynlerin çocukları ile saēlıklı bir gelecek kurmaları, çocuklarını toplumsal hayata hazırlamaları ve uygun şekilde yönlendirmelerinde yeterli olmaları ebeveyn öz-yeterlilik ve becerilerinin arttırılmasına baēlıdır (Karaca, 2021). Ebeveynin davranışsal, duygusal ve bilişsel özellikleri, sosyal çevresi, aile dinamikleri, ocuēun temel gereksinimleri ve OSB ocuēun gelişimsel özelliklerindeki yetersizlikler ebeveynlerin yeterlik algılarını etkileyebilmektedir (Seetharaman vd., 2022). Alan yazınında OSB ocuklar ve ebeveynlerin psikolojik saēlamlık, ebeveyn öz yeterliēi ve eēitsel becerileri ile ilgili çalışmalar incelendiēinde psikolojik saēlamlık ile ilgili çalışmalarda tipik ve özel gereksinimli çocukların psikolojik saēlamlık düzeylerini karřılařtırıldıēı, ebeveynlerin bakım yükü, merhamet, bilişsel esneklik, yaşam doyumunu, depresyon (Ekinci, 2022; Musa, 2022; Topbaş, 2022) gibi konular ele alındıēı görülmektedir. Alan yazınında ebeveyn öz yeterliēini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır (Aksoy, Diken, 2009; Aksoy, vd., 2014; Baēatarhan vd., 2014; Ceran, 2020; Cindioēlu, 2015; Graf vd., 2014; Jacobsen, Wigram, 2007; Kuzu ve Kısa, 2019; Martn Quintana, vd., 2018; Nazlı, 2013; zdemir, 2019; Topaloēlu, 2013; Yuwono, Hermawan, vd., 2020). Ebeveynlerin eēitsel becerilerine yönelik çalışmalar incelendiēinde ise Gaad ve Thabet (2016) OSB ocukların ebeveynlerin eēitsel beceri yeterliklerini belirlemeyi amaçlarken, McDuffie ve diēerleri (2013) OSB sekiz küçük ocuēun annelerine belirli dil destek stratejilerinin kullanımı üzerindeki doēal dil müdahalesinin etkilerini incelemişlerdir. Eēitim programın ebeveynlerin eēitsel becerilerine ilişkin yeterlik düzeylerinin arttıēı gözlemlenmiştir. Sarı ve Karaca (2021), ebeveynlerin “Eēitsel Becerilerine İlişkin z-Yeterlik lēinin geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yürütmüştür. avga, (2024) ise psikolojik saēlamlık, kabullenme ve ebeveynlerin eēitsel becerilerine ilişkin yeterlik algılarını incelemiştir. Tüm bu çalışmalar incelendiēinde OSB ocukların ebeveynlerinin eēitsel becerilerine yönelik sınırlı sayıda çalışma olduēu görülmüştür. Alanda psikolojik saēlamlık ve öz-yeterliliklerine ilişkin fazla çalışma bulunsa da ebeveynlerin psikolojik saēlamlık düzeylerinin ebeveynlerin öz-yeterlilik ve eēitsel becerileri üzerindeki etkisini birlikte inceleyen çalışmalara ulaşılamamıştır.

1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın problem cümlesi; ebeveyn öz-yeterlilik ve eğitsel beceri algıları üzerinde etkisi var mıdır? sorusuna yanıt bulmaktır.

1.3. ALT PROBLEMLER

OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz-yeterlilik ve eğitsel beceri algıları üzerinde etkisini incelemek amacıyla planlanan çalışmanın alt problemleri;

1. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeyleri nedir?
2. OSB çocuğu olan ebeveynlerin yaşı, öğrenim durumu, aile gelir düzeyi ve medeni durumuna göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri düzeylerinde farklılaşmakta mıdır?
3. OSB çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş durumu, tanının konulma yaşı, çocuğun eğitime başlama yaşı, eğitim durumuna göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri düzeyleri farklılaşmakta mıdır?
4. OSB çocuğu olan ebeveynlerin aldığı destek sıklığı, destek türü, destek aldığı uzmana göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri düzeyleri farklılaşmakta mıdır? OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri üzerinde etkisi var mı?

1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Psikolojik sağlamlık, güç şartlara karşın, kişinin bu zorlu şartları başarıyla atlatabilme ve değişikliği uyum içerisinde kabullenebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Altundağ, 2013). Psikolojik sağlamlık dinamik bir sistemdir, bireyin hayatta kalmasını veya gelişimini tehdit eden zorluklara başarılı bir şekilde uyum sağlama kapasitesidir (Masten, vd., 2021) ve bireyin bir kişilik özelliği olarak stresle başa çıkmak ve yaşamı sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için önemlidir (Kobasa vd., 1982). Zorlayıcı veya tehdit edici koşullara rağmen bireyin başarılı uyum sürecini gösterir (Masten vd. 1990). OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinde ebeveynin yeterlilik ve eğitsel beceri algısı etkilidir. Ebeveynlerin çocukları ile iletişim ve ebeveynlikleri ile ilişkili süreçlerde yaşadığı duygusal tepkilerini düzenleme becerileri de öz-yeterlilik algıları ile ilişkilidir. Düşük ebeveynlik öz-yeterlilik algısı olan ebeveynler, duygularını düzenlemekte daha çok güçlük yaşar ve karşılaştıkları olaylar

karşısında sıklıkla kendilerini suçlarlar (Márk-Ribiczey vd., 2016), sorunlarla karşılaştıklarında çözüme dair umutsuzluğa kapılıp depresif ruh haline eğilimli olabilirler (Roskam vd., 2015). Yüksek ebeveynlik öz-yeterlilik algısı ise ebeveynin depresyon, anksiyete yaşama gibi olumsuz duygular yaşamalarını azaltmaktadır (Telef, 2013), çocuklarının gelişimlerini destekleyecek uygun davranışlar sergiledikleri (Büyüktaşkapu, 2012), zorlayıcı çocuk davranışı karşısında daha etkili ebeveynlik sergiledikleri görülmektedir (Roskam vd., 2015). Ebeveynlerin eğitsel becerileri ise OSB'li çocuklarına bilişsel beceriler öğretebilmesi için ebeveyn yeterliğinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Özel gereksinimli çocukların da davranış sorunları artıkça, ebeveynler daha fazla stres yaşamaktadırlar (Beresford, 1994; Findler, 2016). Bu nedenle, çocukların davranış sorunlarının ebeveynler üzerindeki etkisinin ele alındığı araştırmalar, ebeveynlerin öz-yeterlilik rolünün anlaşılması için iyi bir araç olabilir. OSB çocukların ebeveynlerinde öz yeterlilik duygularını geliştirmeye yönelik müdahalelerin artırılmasının hem babaların hem de annelerin zihinsel sağlığı ve psikolojisi üzerinde olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Öz-yeterliliğin iyileştirilmesi ebeveynlerin özellikle de annelerin psikolojik sağlığının iyileştirilmesi üzerine etkisi olabilir. Psikolojik sağlamlık düzeyi ve öz-yeterlilik düzeyi yüksek olan ebeveynlerin eğitsel becerileri de olumlu yönde ilerleyebilir. Bu da alanda bu konuda yapılacak çalışmaların öncelikle çocukların gelişimine katkı sağlayacağını düşündürmektedir. Tanı konma sürecinde ise ebeveynlerin yaşadığı güçlükler, daha sonra ise çocuğunun OSB olduğunu kabullenme süreci ailelerin psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlilik düzeylerini etkilemektedir. Bu nedenle bu dönemde ebeveynlere farkındalık yaratma, ortaya çıkan psikolojik, sosyal, duygusal, ekonomik ve tedavi ile ilgili sorunlarla baş etmeleri, ebeveyn yaşadıkları stres, anksiyete ve depresyona girmelerini engellemek için bu konularda yapılan çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmada da OSB çocukların ebeveynlerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinde ebeveynlerin öz yeterlilik ve eğitsel becerileri üzerindeki etkisini incelenmiştir. OSB çocuklar yaşam boyu eğitim almaları gerekmektedir. Bu çocukların eğitim sürecinde en büyük destek sağlayacak ve çocuklarının topluma uyumunu sağlayacak bireyler ise çocukların ebeveynleridir. OSB çocukların eğitim sürecinde ebeveynlerin çocukları ile ilgili ebeveynlik yeterliliklerini arttırması, eğitsel becerileri hakkında bilgi edinmeleri ve çocuklarının gereksinimlerini karşılaması önemlidir. OSB çocuğunun gelişimini desteklemesi ve eğitimine katkı sağlanabilmesi ise psikolojik sağlamlık düzeyleri ile de ilişkilidir. Çünkü psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan ebeveynler karşılaştıkları sorunları daha kolay çözümleyebilir, zorluklar karşısında güçlü kalırlar, problemleri çözme stratejilerini geliştirir. Bunun sonucunda da hem

yeterlilik düzeyleri artar hem çocuklarının eğitimlerinde daha iyi destek sağlayabilirler. Bu nedenle bu araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.5. SAYILTILAR

Araştırmanın sayıltıları aşağıda sunulmuştur.

1. OSB çocuğu olan ebeveynlerin veri toplama araçlarına içten ve samimi yanıtladıkları varsayılmaktadır.
2. Çocukların OSB düzeylerinin benzer düzeyde olduğu varsayılmaktadır.

1.6. SINIRLILIKLAR

OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri algıları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla planlanan çalışmanın sınırlılıkları aşağıda sunulmuştur. Bunlar;

1. Araştırma İstanbul ilinin Ümraniye ilçesinde yaşayan OSB çocukların ebeveyni ile sınırlandırılmıştır.
2. OSB çocuklarının ikinci bir özel gereksinim durumunun olmaması yani sadece otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ebeveynleri ile sınırlandırılmıştır.
3. Araştırma 3-8 yaş aralığında olan OSB çocukları olan ebeveynler ile sınırlandırılmıştır.
4. Araştırmada toplanan veriler “Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği (EYÖ)”, “Otizmli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlilik Algısı Ölçeği (EYEBYÖ)”, “Kısa Kendini Toplama (Psikolojik Sağlamlık) Ölçeği” ölçme araçları ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca gözlem verisi bulunmamaktadır.
5. Araştırma psikolojik bir rahatsızlığı bulunmayan ebeveynler ile sınırlandırılmıştır.

1.7. TANIMLAR

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB): Belirtileri çocukluk çağında başlayan sosyal-iletişimsel alanda yetersizlikler ile sınırlı, tekrarlayıcı davranışlar ve ilgi alanları ile seyreden nörogelişimsel bir bozukluktur (APA, 2013). OSB, DSM-V’te (2013) “sosyal iletişimsel yetersizlikler (toplumsal-duygusal karşılıklı yetersizlik, sözel olmayan iletişimde yetersizlik, ilişki kurma ve sürdürmede yetersizlik) ve tekrarlayıcı ilgiler ve davranışlar (basmakalıp ve

tekrarlayıcı motor hareketler, aynılıkta ısrar, rutine sıkı bağlılık sınırlı ve yoğun ilgi alanı, duyuşal az veya çok uyarılma) ile karakterize bir bozukluk” şeklinde tanımlanmaktadır.

Psikolojik Sağlamlık: Olumsuz yaşantılar, önemli değışimler, olumsuzluk veya risklerle karşılaşılsa da ortaya olumlu sonuçlar koyabilme, duruma adapte olabilmek, işlevselliklerini devam ettirebilmelidir (Ungar ve Lienbenberg, 2011).

Öz Yeterlik: Bireyin yaşamını etkileyen olaylarda istenen düzeyde performans üretme yeteneklerine ilişkin inançlar olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1982). Çocuk Gelişimi Terimler Sözlüğü’nde ise “bireyin görevi tamamlama yeteneğine ilişkin kendisine yönelik inançları” şeklinde tanımlanmıştır (Metin vd., 2023).

Ebeveyn Öz Yeterliği: Bir ebeveynin başarılı bir şekilde ebeveynlik yapma yetenekleri hakkında sahip olduğu beklenti olarak tanımlanmıştır (Jones ve Prinz, 2005).

Ebeveynlik yeterlik algısı: Çocuk Gelişimi Terimler Sözlüğü’nde bu terim “ebeveynlerin çocuklarının gereksinimlerini karşılama, çocuğı anlama, yeterli ve etkili iletişim kurabilme konusundaki yetenek ve yeterliliğine ilişkin sahip olduğu algıdır (Metin vd., 2023, s.91).

Ebeveyn Eğitsel Yeterliliğı: Ebeveynlerin çocuklarının sosyal ve duyuşal gelişimlerine, problem davranışlarla baş edebilmelerine (Johnston ve Mash, 1989, Bolat, vd., 2016), çocukların davranışlarını izlemelerine (Sanders, vd., 2003), çocuklarının eğitime yönelik ebeveynlik davranışlarıyla ilgili beceriler edinmelerine, (Jones ve Prinz, 2005) iletişim ve etkileşim becerileri (Abidin, 1995), özbakım becerileri (Booth ve Booth, 1994), psikomotor, bilişsel becerileri çocuklarına edindirmeye ve başkalarıyla sosyal olarak etkileşime girmesine yardımcı olmadaki etkinlikleriyle ilgili beceriler edindirebilmedeki yetkinlikler şeklinde tanımlanmaktadır (Blair vd.,2011).

2. BÖLÜM GENEL BİLGİLER LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde otizm spektrum bozukluğu tanımı ve tarihçesi, otizm spektrum bozukluğunun etiyolojisi ve epidemiyolojisi, risk faktörleri, tanınması ve değerlendirilme süreci ve tedavisi, OSB'nin ebeveynler üzerindeki etkisi, psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterliği, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri ile ilgili yapılan araştırma konuları ele alınmıştır.

2.1. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANIMI VE TARİHÇESİ

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), gelişimin erken evrelerinde başlayan, sosyal iletişimsel alanda sürekli yetersizlik ve sınırlı, tekrarlayıcı davranışlar ve ilgi alanları ile karakterize olan bir nöro-gelişimsel bozukluktur (APA, 2013). DSM-5'de OSB tanımı yapılırken kalıplaşmış veya tekrarlayan hareketler veya konuşma, aynılık konusunda ısrar, rutinlere esnek olmayan bağlılık, stereotipik kalıplar veya sözel sözel olmayan davranışların yanında otizimli bireylerin “katı düşünme” özelliklerinin belirgin olduğu vurgulanmıştır (Nagata, 2018). OSB, erken çocukluk döneminde belirtilerini gösteren stereotipik, sınırlı tekrarlayıcı davranışlar, sınırlı ilgi alanı, sosyal iletişim ve etkileşimde gözlemlenen belirgin yetersizlikler ile karakterize edilen yetersizlik olarak da tanımlanmaktadır (Diken,2012). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2021) ise OSB derecelerine ayrılarak tanımlanmıştır. Yönetmelikte “*ağır düzeyde otizmi olan birey; sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki sınırlılıkları nedeniyle yoğun özel eğitim ve destek hizmetlere ihtiyacı olan birey*”, “*orta düzeyde otizmi olan birey; sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki sınırlılıkları nedeniyle özel eğitim ve destek hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyacı olan birey*”, “*hafif düzeyde otizmi olan birey ise sosyal etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim, ilgi ve etkinliklerdeki hafif düzeydeki sınırlılığı nedeniyle özel eğitim ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan birey*” şeklinde tanımlanmıştır.

OSB tarihçesi incelendiğinde, ilk olarak otizm kelimesi İngilizce “autism”, Yunanca'da benlik, öz, kendi gibi anlamlara gelen “autos” sözcüklerinden türetilmiştir (Tekin-İftar, 2018). İlk defa “otizm” 1700'lü yılların başlarında Fransız tıp doktoru Jan Itard ve İngiliz tıp doktoru John Haslam tarafından ele alınmıştır. Ancak bu bilim adamları otizm vakalarını davranışlar açısından incelemeyen ve herhangi bir teşhis koymadan ilginç bireyler olarak tanımlamışlardır

(Borazancı-Persson, 2003). Daha sonraki yıllarda İsviçreli psikiyatr Eugen Bleuler, otizmi “sosyal dünyadan kendini soyutlama” olarak tanımlamıştır (Akt. Tekin-İftar, (2018). İlk çocuk psikiyatr Leo Kanner (1943) ise OSB’yi “çocukluk çağı otizmi” olarak tanımlamıştır. Kanner (1943) 11 çocuk üzerinde yaptığı araştırmasında “kendine yöneltilen ifadeleri tekrarlayan, üzerinden vakit geçse de belli bir olaydaki kelime gruplarını tekrar eden, şahıs zamirlerini yanlış kullanan, takıntılı davranışları olan, dil gelişimi akranlarına kıyasla geri, aynılıkta ısrarcı ve çevresindekilerle sosyal ilişki kurmada zorluk yaşayan çocuklar” şeklinde ifade etmiştir (Akt. Darıca vd., 2011). Kanner (1943), otizmde “otizme özgü yalnızlık” ve “rutine aşırı derece bağımlılık” olmak üzere iki temel karakteristik özellik vurgulamıştır. 1950’li yıllarda ise çocuklardaki davranışların ebeveynlerin çocuğa olan davranış ve tutumlarından ortaya çıktığı düşünülmüştür. Bruno Bettelheim (1950) ise otizmin annenin çocuğa karşı soğuk ve ilgisiz davranışlarından kaynaklandığını ileri sürmüştür (Akt. Kırcaali-İftar, 2015). Hastalık ve İlgili Sağlık Sorunları Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Diseases [ICD], 1992) ise OSB’yi ilk defa “bebeklik otizmi” adıyla şizofreninin bir türü olarak açıklamıştır (Wing, 2012). 1980’li yıllarda ise OSB, Amerikan Psikiyatri Birliği’nin hastalık sınıflamaları kitabı olan DSM-III’te psikiyatrik bozukluk olarak tanımlanmıştır (Karadeniz, 2007).

Türkiye’de otizmle ilgili ilk çalışmalar ise 1990’lı yılların başına başlamıştır. 1990’da Ankara’da İlgi Otizmlili Çocukları Koruma Derneği, 1991’de Otizme Sevgiyle Bilinçli Hizmet Derneği, 1997’de Türkiye Otizmlilere Destek ve Eğitim Vakfı (TODEV), 2003 yılında ise Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı kurularak otizmin farkındalığın artmasını ve çalışmaların başlamasını sağlamıştır (Daharlı, 2023). DSM’de yapılan revizyonlarla birlikte 1992 yılında DSM-IV’te bu bozukluğun tanı ölçütleri açıklanmıştır (Kırcaali-İftar, 2015). Bunun yanı sıra Dünya Sağlık Örgütü (2019) ICD-11’de OSB tanılama ölçütlerini açıklamıştır. Ancak Türkiye’de halen ICD-10 revizyonu kullanılmaktadır. 2013 yılında DSMV’in son revizyonuyla birlikte yaygın gelişimsel bozukluklar yelpazesi altında “Asperger Sendromu, Otistik Bozukluk, Rett Sendromu, Çocukluk Çağı Dezintegratif Bozukluğu ve Başka Türü Adlandırılmayan Yaygın Gelişimsel Bozukluk” olarak DSM-IV-TR de belirtilen beş farklı grup “OSB” başlığı altında birleştirilmiştir (APA, 2013). Bu kriterler tanılama bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.2. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN ETİYOLOJİSİ

OSB'nin kesin nedeni bilinmese de etiyolojisi genetik etmenlere dayandığı, çevresel faktörlerin ise riski artıran ve nöroimmün mekanizmalarında rol oynayan nörogelişimsel bir bozukluk olarak kabul edilmektedir (Demirkaya, 2018). Bir görüşe göre, OSB, gastrointestinal patolojisi üzerine yapılan bir araştırmada bağırsak mikrobiyotası, OSB semptomlarının başlangıcı ile aynı zamana denk gelen, yaşamın ilk birkaç yılında çevresel faktörlerin etkisi altında stabilize olduğundan, OSB kişilerde probiyotik takviyeleri azaltabilir (Kılınç ve Ünlü Söğüt, 2018). Otizmin çevresel etkenlere bağlı olduğunu araştırmalar da bulunmaktadır. Genetik yapısı birbirine çok benzeyen ikizlerde otizm olma oranının % 70 olmaması da görüşü desteklemektedir (Sağdıç, 2019). Bu etmenlerden hangisinin OSB'yi daha yoğun olarak etkilediği ise bilinmemektedir (Kırcaali-İftar, 2012). Taylor ve diğerlerinin (2020) Kohort çalışmasında da OSB etiyolojisinde genetik etmenlerin çevresel etmenlere göre daha baskın olduğu belirlenmiştir. OSB etiyolojisi üzerine yapılan genetik araştırmaların genelde tek yumurta ikizleri üzerinde yapılması, ancak OSB ikiz vakaların sayısının az olması bu çalışmaların sayısının sınırlı olmasına neden olmaktadır (Morgan ve Riesen, 2016).

Bhat ve diğerleri (2014) ise OSB nedenlerinin genetik, kromozomal, çevresel ve beyin dokusundaki sorunlardan kaynaklandığını vurgulamış olup, OSB'nin beyinde beyaz-gri cevher yayılımında bozulma, sinir sisteminde aşırı bağlantı sorunları, beyinde fonksiyonel bağlantı sorunlarından kaynaklandığını belirtmiştir. OSB'ye neden olan faktörler üzerine yapılan araştırmalar bu risk faktörlerini çevresel ve genetik olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. Bu nedenler aşağıda açıklanmıştır.

2.2.1. Genetik Nedenler

Genetik nedenler üzerine yapılan çalışmalar en güvenilir sonuçları veren tek yumurta ikizleriyle yapılan araştırmalar olmuştur. Bu araştırmalar, tek yumurta ikizlerinden birinde OSB olması durumunda, diğer ikizde de olma riskinin % 60-% 90 arasında olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar da bozukluğun organik temelli olduğuna dair görüşü desteklediğini, ancak bu oranın %100 olmaması OSB üzerinde çevresel etkenlerin de rol oynadığını düşündürmüştür (Lichtenstein, 2010; Schreibman, 2005). Otizme neden olan nedenlerden biri de aşılar olmuştur. Wakefield ve diğerleri (1998) özellikle kızamık-kabakulak-kızamıkçık (MMR) aşısının otizme yol açtığını iddia etmişlerdir. Ancak sonrasında yapılan birçok araştırma MMR aşısı ve otizm arasında bir ilişki tespit etmemiştir (Akt. Deer, 2011). Gardener (2011) ise OSB risk faktörleri arasında prenatal faktörler, ileri anne ve baba yaşı, annede gebelik

kanaması, gestasyonel diyabet, ilk doğuma karşı üçüncü veya daha geç doğmuş olmak, annenin prenatal dönemde ilaç kullanımını faktörlerini saymıştır.

Genetik nedenler nörobiyolojik ve nörokimyasal değişiklikler şeklinde de ele alınmaktadır. *Nörobiyolojik faktörleri savunan araştırmacılar*, OSB çocukların beyinlerinin bazı bölümlerinde farklılıklar olduğunu savunur. Bu bölümler amigdala, serebellum, korpus kollozumdur. Amigdala, beynimizin korkudan sorumlu bir bölgedir ve bu bölgede hasar olması bireyin korku hissetmesini engeller (Bakırcı, 2011). OSB çocukların amigdalının sağında büyüme görüldüğü, bunun sonucunda ise OSB çocuklarda sosyal anomaliye neden olduğu düşünülmektedir (Bhat vd. 2014). Serebellum; volanter hareketlerle ilgili düzenleyici rol üstlenir. Beyinden iskelet kaslarına giden implusları regüle eder (Karagülle, 2024) OSB çocuklarda beyin bu bölgesinde anormal büyüme görülmekte olup, OSB çocuklarda konuşma sorunlarına neden olduğu düşünülmektedir (Mukaddes ve Tanıdır, 2015). Otizmle ilgili yapılan araştırmalarda şaşırtıcı olan bulgulardan bir diğeri ise, sadece denge ve benzeri durumlarla ilgili olduğu sanılan serebellumun otizmle ilişkili olduğunun bulunmasıdır (Kayaoğlu, Görür, 2008). OSB'ye neden olduğu düşünülen beyindeki diğer bir bölüm ise korpus kollozumdur. Korpus kallozum, beyin sağ ve sol loblarında köprü görevi görerek iki yarım küre arasında iletişimi sağlamaktadır (Bakırcı, 2015) Beyin bu bölümündeki normal dışı değişikliklerin OSB çocuklarda tekrarlı hareketlere neden olduğu görülmüştür (Mukaddes, Tanıdır, 2015). *Nörokimyasal değişiklikler ise* Gama aminobütirik asit (GABA), glutamattan türeyen bir nörotransmitterdir ve beyin gelişimi sırasında nöron proliferasyonu, göçü, sinaps olgunlaşmasını, farklılaşmasını ve hücre ölümünü etkiler (OSB çocuklarda plazma GABA ve glutamat seviyelerinin değiştiği görülmüştür (Chugani, 2011).

2.2.2. Çevresel Nedenler

OSB'nin çevresel faktörlere bağlanan nedenlerle ilgili araştırmalar ileri anne-baba yaşının otizmle ilişkili çevresel bir etken olduğuna dair bulgular içermektedir. Ayrıca 'buzdolabı anneler' ve çocukluk döneminde yapılan aşıların otizme sebep olmadığı açıklanmıştır (Aydın ve Özgen, 2018). Buzdolabı ebeveynlik teorisi ve yaklaşımların eleştirilmesinin ardından Bernard Rimland tarafından "Infantil Otizm: Sendrom ve Sinirsel Davranış Teorisi Üzerindeki Etkileri" adlı kitapta "buzdolabı anneleri" teorisinin geçerliliği çürütülmüş ve otizmin genetik bir bileşenden etkilendiği savunulmuştur (Edelson, 2014). Gebelik öncesi, gebelik sırasında ve gebelik boyunca folik asit içeren doğum öncesi vitaminlerin kullanılması riski azaltmaktadır (Zhu, 2023). Aşılar gibi bazı faktörlerin de OSB olmasında etkisi bulunmadığı görülmüştür

(Devika vd., 2022). Wu ve diğerleri (2017) ileri ebeveyn yaşı ve otizm riski arasındaki ilişkiyi incelediği meta analiz araştırmasında incelediği 27 çalışmada ileri ebeveyn yaşı ile otizm riski arasında anlamlı ilişki olduğuna dikkat çekmişlerdir. İleri baba yaşının da OSB çocuk sahibi olma riskini arttırdığı bulunmuştur. İleri anne yaşına yönelik ise bulguların değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. 35 yaş üstü bir annenin çocuğunda OSB olma riskinin daha genç annelere göre %30 fazla olduğu ifade edilmiştir (Sandin vd., 2012). Üzerinde durulan diğer çevresel etmenlerden ailenin çocuk yetiştirme özellikleri ve sosyo-ekonomik düzeyi ile ilgili yapılan çalışmalarda ise bu nedenlerin OSB nedeni ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir (Bruey, 2004; Volkmar ve Wiesner, 2004).

2.3. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN EPİDEMİYOLOJİSİ

Otizmin yaygınlığı her geçen gün artış gösterdiği görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan veriler, 2000 yılından günümüze daha fazla çocuğa OSB tanısı konduğunu belirtmektedir (Akt. Li vd., 2022). OSB'nin yaygınlaşma hızı incelendiğinde Amerikan Hastalıkları Kontrol Etme ve Önleme Merkezi (Centers for Disease Control Prevention, 2020), 2012 yılında her 68 kişiden 1'inde OSB tanısı görülürken, bu oranın 2018 yılında her 44 kişiden 1'inde, 2020 yılında ise her 36 kişiden 1'inde, 2023 yılındaki ise 36 çocuktan birinde OSB tanısı konduğunu göstermektedir. Rapor yakın zamanda yayınlandığından, verilerin 2024 yılına kadar aynı kalması muhtemel görünmüştür (cdc.gov/index.htm).

Türkiye Büyük Meclisi Genel Kurulu tarafından 2018 yılında down sendromu, otizm ve diğer gelişimsel bozuklukların yaygınlığının tespiti ve ailelerinin sorunlarının çözümü için alınması gereken tedbirlerinin belirlenmesi amacıyla kurulan “Meclis Araştırma Komisyonu”, Mart 2020 yılında bir rapor yayınlamıştır. Bu rapor Sosyal Güvenlik Kurumu sisteminde 38.661 OSB tanılı birey olduğu saptanmıştır (Tohum Otizm Vakfı, 2022). Otizm Dernekleri Federasyonu (ODFED, 2021) ise Türkiye’de otizmden doğrudan ya da dolaylı etkilenen iki milyonun üzerinde insanın olduğunu açıklamıştır. Cinsiyete göre görülme oranı incelendiğinde erkeklerde 1/42 iken kızlarda 1/189 olarak saptanmıştır. Otizm erkeklerde görülme oranı kızlara göre 5 kat daha fazla görülmekle birlikte, kızlarda belirtilerinin daha ağır olduğu da dikkati çekmektedir (Ulgar, 2019). Tohum Otizm Vakfı (2022) OSB çocuklar ile etkileşimde bulunan bireylerin de dolaylı yoldan OSB den etkilendiğini varsayarak, toplam 1.626.000 kişinin otizmden etkilendiğini açıklamıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2019) verileri incelendiğinde ise Türkiye’de 31.388 erkek ve 7.273 kadından oluşan toplamda 38.661 OSB

tanılı birey belirlenmiştir. Bu verilerden çocuklar incelendiğinde 0-4 yaş aralığında 6.084 erkek ve 1.496 kız çocuk bulunmaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu Raporu, 19.07.2019 tarihli ve 29542975-045.99-E.6 sayılı yazı).

2.4. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU RİSK FAKTÖRLERİ

OSB'nin nedenleri tam olarak bilinmese de yürütülen araştırmalarda genetik ve çevresel etmenlerin etkisi olduğu saptanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2019). Otizmlili çocukların kromozomları incelendiğinde tipik gelişim gösteren çocukların kromozomları ile karşılaştırıldığında farklılıklar görülmüştür. Otizmlili çocukların 14. kromozom dışında en az bir kromozomlarında etkilenim olduğu görülmüştür (Gillberg ve Coleman, 2000; MillerKuhaneck ve Glennon, 2001). Bunun yanı sıra annenin yaşının ileri olmasının da otizmin oluşmasında risk faktörü olduğu belirlenmiştir. Anne yaşının büyük olması, doğacak çocuklarda otizm prevalansı % 30 oranını artırmaktadır (Sandin vd., 2012).

2.5. OTİZM SPEKTURUM BOZUKLUĞUNUN TANILANMASI

OSB çocukların tıbbi tanılanması tıp alanında eğitim almış psikiyatrist, nörolog ve çocuk doktorları tarafından yapılan değerlendirme sürecinde konabilir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan Uluslararası Hastalık Sınıflandırması/ICD (1967) ve Amerikan Psikiyatri Birliği/APA tarafından yayımlanan DSM gibi tanılama kitaplarında yer alan kriterlere göre tanılama ve sınıflandırma yapılmaktadır (Aksoy ve Şahin, 2020). Ülkemizde günümüzde de OSB'nin tıbbi tanılanması yapılırken DSM-V kriterleri dikkate alınmaktadır (DSM-5, 2013).

OSB tanısı konurken çocuğun fiziksel, nörolojik, işitme ve görme muayeneleri yapılır. Bilişsel değerlendirme için psikometrik testler, tarama ve değerlendirme ölçekleri uygulanır (Obeid vd., 2016). Çocuk nörologları ise OSB'ye eşlik eden bazı hastalıkların (epilepsi vs.) inceler. Ayrıca çocuk psikiyatristleri gerekli gördükleri durumda ise organik nedenler (Elektro Ensefalo Grafi/EEG, MR kullanılarak) de incelenir (Yiğitoğlu, 2019). Klinik gözlemlerde, çocuğu klinik ortamda gözlemlemenin yanı sıra anne babadan alınan “çocuğun öyküsü” de tanılama sürecinde önemlidir. Bu öykü, doğum öyküsü, gelişimsel öykü, sosyal öykü, aile öyküsü, fiziksel hastalık öyküsüdür (Polvan, 2000).

Ulusal Otizm Merkezi (National Autism Center/NAC, 2021) OSB çocukların tanılama sürecinde dikkate aldığı belirtiler arasında; 6. ayda bebeklerde sosyal gülümsemenin görülmemesi, 12. aylarda adı söylendiğinde bakmaması, 14.aya kadar çevresindeki nesnelere

karşı ilgisiz olması veya tek bir nesneye fazla ilgi göstermesi, göz kontağı kurmama, çevresindeki insanlarla iletişim kurmakta zorlanma ve 16. aylarda ise tek kelimelik kelimelerin kullanılmama bulunmaktadır. OSB tanılama sürecinde bebeklerde dikkate alınan bazı belirtiler ise 18. aya kadar sembolik oyun oynamama, oyuncaklarla amacına uygun şekilde oynamama, (Akt. Öztürk, 2020) 24. ayda iki kelimelik cümle kuramama (Franchini vd., 2019), konuşma ve dil gelişiminde gecikmenin olması, akranları ile iletişimde zorluk yaşama, bedenini sallama, çevresinde dönme, ellerini çırpma gibi stereotipik davranışlar sergilemesi, kokulara, seslere, tatlara duyarsız veya aşırı hassasiyet gösterme ve uygun olmayan tepkiler verme, sorulara ilgisiz yanıtlar verme, obsesif ilgiler alanları, fazla hareketlilik veya hareketsizlik (Şener, 2021), kişiler ve nesnelerin olduğu bir ortamda, kişilerden fazla nesnelerle ilgilenme, diğer insanların duygularına tepkisiz kalma, çevrelerindeki küçük değişikliklere karşı aşırı tepki gösterme dikkati çekmektedir (Maenner vd., 2020).

Türkiye’de OSB çocukları tanılama, tedavi ve takip hizmetleri Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Sağlık Bakanlığına bağlı hastane ve birimlerde çocuk psikiyatri, çocuk nöroloji, çocuk endokrin ve çocuk hastalıkları uzmanlarının yönlendirdiği çocuklara çocuk gelişimciler tarafından da gelişimsel değerlendirme ve müdahale hizmetleri verilmektedir (Güneş, 2020).

Otizmlili çocukları tanılamada sıklıkla DSM-V, ICD-10 kriterleri kullanılmaktadır. Bu kriterleri aşağıda sunulmuştur.

APA (2013) göre DSM-V tanı kriteri incelendiğinde beş temel alanda değerlendirme yapılmaktadır. Bu kriterler; *A Kriteri*, şu anda veya geçmişte görülen toplumsal etkileşim ve iletişim becerilerinde sürekli olarak yetersizliğin görülmesidir. Bu kapsamda üç temel yetersizliğe bakılır. Bunlardan ilki; olağandışı toplumsal yaklaşım ve karşılıklı konuşmada zorluk yaşanması, yani, duygu ve ilgilerini paylaşma konusunda toplumsal etkileşim başlatma ve etkileşime girilmede yaşanan zorluklar, ikincisi, sosyal etkileşim için önem taşıyan jest, mimik, sözel ve sözel olmayan ifadelerin kullanımı, göz kontağı kurma ve vücut dilini kullanma konusunda yetersizlikler ve son incelenen yetersizlik ise farklı sosyal durumlara uygun davranamama, sembolik oyunda kısıtlılık, arkadaşlık kurmada ve akranlarına ilgi duymada yetersizlik, çevresindekilerle ilişkilerinin sürekliliğini sağlamada sorunlardır. *B Kriteri*; bu kapsamda en az iki belirtinin şu anda ya da geçmişte sınırlı, tekrarlayıcı davranış, ilgi alanı ve etkinlikler olarak kendini göstermesi beklenmektedir. Bu belirtiler arasında tekrarlayıcı ya da kalıplaşmış motor hareketler, nesne kullanımı ve konuşma, aynılıkta ısrarcılık, rutinelere bağlı

olma ya da sözsüz davranışlarda ısrarcılık (oyuncakları sıra dizme, kendine özgü ifadeler, ekolali, nesneleri çevirme, basit motor stereotipler, sabit düşünce kalıpları), anormal seviyede yoğun, sabit ve sınırlı ilgi gösterme ve duyuşal uyarılara karşı az ya da aşırı duyarlılık göstermedir. *C Kriteri*; bu belirtiler erken gelişim dönemlerinde mevcut olmalıdır. Fakat sosyal istekler sınırlı kapasiteleri aşınca ya da sonradan kazanılan stratejilerle gölgelendiği tam olarak ortaya çıkmamış olabilir. *D Kriteri*; belirtiler mesleki, sosyal ve diğer önemli alanlarda klinik açıdan anlamlı düzeyde bozukluğa sebep olmalıdır. *E Kriteri ise* eğer birey bu belirtileri gösteriyorsa zihinsel yetersizlik ya da gelişimsel gerilik nedeniyle olmamalıdır. Ancak bireyde zihinsel engel de mevcutsa OSB tanısının konması için sosyal iletişim seviyesinin genel gelişim seviyesinin altında olması gerekmektedir.

Sıklıkla kullanılan diğer tanılama kriteri ise ICD-10 kriterleridir. DSÖ tarafından yayınlanan ICD-10 “Hastalıkların ve Sağlıkla İlgili Sorunların Uluslararası İstatiksel Sınıflaması” şeklinde ifade edilmektedir (Centers for Disease Control Preventio/ CDC, 2020). ICD, Dünya Sağlık Örgütü tarafından bozukluk ve hastalıkları sınıflama ve tanı kriterlerini belirlediği uluslararası ve standart kriterlerdir. Ülkemizde de Sağlık Bakanlığı tarafından kabul görülmekte olup tanı koyma ve sınıflandırma amacıyla kullanılmaktadır. DSM-V tanılama kriterlerinde OSB, ICD-10 tanılama kriterlerinde ise Yaygın Gelişimsel Bozukluk (YGB) şeklinde adlandırılmaktadır (Diken, 2020).

OSB çocukların diğer yetersizliği olan çocuklardan ayırt etmek için ayırıcı tanı da önemlidir. Otizmliler çocukların %70'inden fazlasının tıbbi, gelişimsel veya psikiyatrik sorunları dikkati çeker (Lai, vd., 2014). Ayırıcı tanı için dil bozukluğu, zihinsel yetersizlik, tepkisel bağlanma bozukluğu, çok erken başlangıçlı şizofreni, seçici konuşmazlık, görme ve işitme bozuklukları göz önünde bulundurulması önemlidir (Dursun, 2018). OSB çocukların da anlıksal yetersizlik, dil bozuklukları, tepkisel bağlanma bozukluğu, duyuşal yetersizlik (görme ve işitme) ve selektif mutizmden ayırt edilmesi önemlidir. Bu problemlerin otizmden ayırt edici özellikleri incelendiğinde, *anlıksal yetersizlik*: otizmin eşlik etmediği çocuklar bilişsel gelişimine uygun düzeyde sosyal beceriler görülürken, anlıksal yetersizliği olan çocuklar zihinsel yaşlarına uygun düzeyde yetişkinler ve diğer çocuklarla ilişki kurmaları ve iletişim kurmak için sahip oldukları dili kullanmaları ile otizmliler çocuklardan ayrılırlar (DSM-V). *Dil bozuklukları*: dil bozuklukları olan çocuklarda jest ve mimik gibi sözel olmayan iletişim yöntemlerinin kullanılması (Yelegin, 2023), ekolali gibi dil kullanımında anormalliklerin ve stereotipik davranışlar ve ritüellerin az miktarda bulunması ya da hiç bulunmaması otizmliler çocuklardan ayırt edilen özellikleridir (Çetinkaya vd., 2023). *Tepkisel bağlanma bozukluğu*: çocuğun fiziksel ve duyuşal çevresinde

özellikle uygunsuz bakım veya uyaran yoksunluğu gibi ciddi sıkıntılar sonucunda çocukta otizme benzer belirtiler görülür, ancak ayrıntılı bir değerlendirme ile çevresel koşullardaki sıkıntılar öğrenilerek, koşullar uygun hale getirildiğinde tabloda hızlı düzelmeler beklenmesiyle otizmden ayrılır (McKenzie ve Dallos 2017). *Görme ve işitme yetersizlikleri*: görme ve işitme yetersizliği bulunan çocuklarda otizm belirtileri görülebilir. Ancak otizmlı çocukların aksine bu çocuklar genellikle ebeveynleriyle ilişki kurabilir, onların şefkatini arar ve kucaklanmaktan zevk alırlar (Ludwig 2022). *Selektif mutizm*: sosyal iletişim-etkileşim alanında gelişim düzeyinde uygun bir gelişme olduktan sonra, konuşmanın beklendiği ortamlarda konuşmada sürekli bir yetersizlik durumu olmasıdır (Kılınç, 2013). DSM-5'e göre bu durum ise otizmden ayrılan özelliğidir.

2.6.OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Otizmlı çocuklar, otizm belirtilerini belirleme-tarama amaçlı ve eğitsel tanılama amaçlı değerlendirme yapılmaktadır.

2.6.1. Otizm Belirtilerini Belirleme-Tarama Amaçlı Değerlendirme

Sıklıkla kullanılan bu araçlar arasında Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği (CHAT), Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği(M-CHAT), Otizm Tanısal Gözlem Çizelgesi (ADOS-2), Gilliam Otizm Dereceleme Ölçeği (GARS), Otizm Davranış Kontrol Listesi (ABC), Çocukluk Otizmi Dereceleme Ölçeği (CARS), Otizm için Davranış Gözlem Ölçeği, Otizm Anketi, Eğitsel Planlama İçin Otizm Tarama Aracı sayılabilir (Aksoy ve Şahin, 2020). Otistik Özellikleri Erken Tarama Soru Listesi (Early Screening of Autistic Traits Questionnaire/ESAT), Otizm Tanı Görüşmesi (ADI-R), Eğitsel Planlama için Otizm Tarama Aracı-II (Autism Screening Instrument for Educational Planning II / ASIEP), Otizm Spektrum Bozukluğu olan Çocuklar için Erken Sosyal İletişim ve Etkileşim Ölçeği, Screening Tool for Autism in Two-Year-Olds (STAT), İletişim ve Sembolik Davranış Ölçekleri Gelişimsel Profili (Communication and Symbolic Behavior Scales). Bu araçların çoğunun hem tıbbi tanılamada hem de eğitsel tanılamada kullanıldığı görülmektedir. Bu araçlar aşağıda açıklanmıştır.

Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği (CHAT): Baron-Cohen ve diğerleri (2000) tarafından geliştirilen ölçeği Türkçe 'ye Tetik Kabil uyarlamıştır. 18 aylık çocuklarda OSB belirtilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçek iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde ailelerin cevaplayacağı soru bulunurken, ikinci bölümde klinisyenlerin cevapladığı 5 soru

bulunmaktadır. Bireysel olarak uygulanan ölçekte 5 kritik madde bulunur. Maddenin hepsinde başarısız olan çocuğun OSB riski yüksek olduğu, iki maddede başarısız olan çocuğun ise orta risk taşıdığı kabul edilir (Akt. Kaner vd., 2012).

Değiştirilmiş Erken Çocukluk Dönemi Otizm Tarama Ölçeği (M-CHAT): Robins ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen ölçek Ünal ve diğerleri (2006) Türkçe'ye uyarlanmıştır. 16-30 ay arası erken çocukluk döneminde otizm belirtilerini tespit etmek amacıyla geliştirilen ölçekte otizmle ilgili olan ve olmayan 23 maddelik sorular bulunmaktadır. Ebeveynlere uygulanmaktadır (Akt. Kılınç vd., 2019; Akt. Kaner, vd., 2012).

Gilliam Otistik Bozukluk Dereceleme Ölçeği-2-Türkçe Versiyonu-(GOBDÖ-2-TV) (GARS): Gilliam (2005) tarafından geliştirilen ölçek, Diken ve diğerleri (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. OSB çocukları tanılama amaçlı uyarlanan ölçek 3-23 yaş arasındaki çocuklar için uygulanır. Bu ölçekle OSB riski taşıyan çocukların iletişim, sosyal etkileşim davranışları, stereotipik davranışları değerlendirilir. Elde edilen puan incelendiğinde 85 ve üstü puan alan çocuklarda “otizm bozukluk görülme oldukça yüksek”, 70-84 puan aralığında “görülme olasılığı var”, 69 altı ve altında puan alan çocuklarda ise “otizm bozukluk görülme olasılığı yok” şeklinde yorumlanır.

Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği-(ÇODÖ): Schoppler ve Reichler (1971) tarafından geliştirilen, Sucuoğlu ve diğerleri (1996) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek 18 aydan büyük çocuklarda OSB'nin belirlenmesi ve OSB olmayan zihinsel yetersizliğe sahip çocuklardan ayırmak amacıyla hazırlanmıştır. Ölçek çocukların “insanlarla ilişki kurma, duygusal yanıt, taklit becerisi, beden kullanımı, nesne kullanımı, değişikliğe uyum sağlama, görsel yanıt verme, dinleme yanıtı, tat, koku ve dokunma yanıtı, sözel iletişim kurma, sözel olmayan iletişim kurma, korku ve öfke, etkinlik düzeyi, zihinsel tepkilerin derecesi-tutarlılığı, genel izlenim” değerlendirmektedir (Akt. İncekaş Gassaloğlu, vd., 2016).

Otizm Davranış Gözlem Ölçeği-(ODGÖ): Freeman vd., (1978) tarafından geliştirilen ve Sucuoğlu ve diğerleri (1996) tarafından uyarlanan ölçek, OSB çocukları tipik gelişim gösteren çocuklardan ve zihinsel yetersizliği olan çocuklardan ayırt etmek amacıyla kullanılır. 23-65 ay arası çocukları değerlendirmek amacıyla uygulanan ölçek “dil, uyarıcıya tepki verme, genel davranışlar, oyuna tepki verme, acıya uygun olmayan tepki verme” davranışlarını değerlendirir. Ölçek tanılamamanın yanı sıra eğitsel değerlendirmede müdahale aracı olarak da kullanılmaktadır (Akt. Sucuoğlu, 2012).

Otizm Spektrum Anketi-OSA: Baron-Cohen ve diğerleri (2001) tarafından tarama yapmak amacı ile geliştirilen ölçek, Köse ve diğerleri (2010) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek 16 yaş ve üzerindeki normal zekaya sahip bireylerde otizm belirtilerin düzeyini belirlemede kullanılır. Kendini değerlendirme testidir. Ankette, bireylerin iletişim, sosyal beceriler, hayal gücü, ayrıntılara dikkat etme gibi özellikleri değerlendirilir. Anketten alınan puan arttıkça OSB özelliği gösterme durumunun arttığı kabul edilir.

Eğitsel Planlama İçin Otizm Tarama Aracı: Krug ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilen ve Tekinsav-Sütçü ve diğerleri (2008) tarafından uyarlanan ölçek otizmi belirleme, değerlendirme ve eğitimi planlama amacıyla uygulanır. “Otizm Davranış Kontrol Listesi, Sözel Davranış Ölçeği, Etkileşimsel Değerlendirme, Eğitsel Değerlendirme ve Öğrenme Hızını Belirleme” alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Performansa dayalı olan ölçekte kalem kağıt, gözlem formları, çeşitli oyuncaklar, görsel, işitsel kayıt araçları uygulama sürecinde kullanılır (Akt. Kaner vd., 2012; Kılınç vd., 2019).

Otizm Davranış Kontrol Listesi-ODKL: Krug ve diğerleri (1980) tarafından geliştirilen ölçek Yılmaz-Irmak ve diğerleri (2007) tarafından uyarlanmıştır. Otizmi taramada ve uygulanan eğitimi değerlendirmek amacıyla kullanılan ölçek 3-15 yaş aralığındaki çocukların OSB riskini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır (Akt. Aksoy, 2013). Duyusal, ilişki kurma, beden ve nesne kullanımı, dil becerileri, sosyal ve öz bakım alt boyutlarından oluşan ölçekten alınan yüksek puan OSB riskini işaret eder (Akt. Kaner vd., 2012).

Otistik Özellikleri Erken Tarama Soru Listesi (Early Screening of Autistic Traits Questionnaire (ESAT): Küçük çocuklar için bir tarama aracının kullanılması amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte tarama maddeleri ilk 8-20 aylık bir çocuk popülasyonu ile test edilmiştir, daha sonra klinik olarak OSB (n = 153, ortalama yaş 87 ay) veya DEHB (n = 76, ortalama 112 ay) tanısı almış çocukların ebeveynlerinden, çocukları 14 aylıkken geriye dönük olarak maddeleri puanlamaları istenmiştir. OSB için maksimum duyarlılık ve özgüllüğü olan 14 maddelik bir tarama aracı olan ESAT geliştirilmiştir (Swinkels vd., 2006). 14-15 aylık çocuklarda OSB riskini erken dönemde tespit etmek amacıyla Swinkels ve diğerleri tarafından geliştirilmiş bir tarama aracıdır. Toplam 14 maddeden oluşan bu ölçek, çocuğun mış gibi oyun, ortak dikkat, başkalarına ilgi, göz teması, sözel ve sözel olmayan iletişim, stereotipler, meşguliyet, duyusal uyaranlara reaksiyon ve sosyal etkileşim gibi alanlardaki davranışlarını değerlendirmeye odaklanır. Ebeveynler veya bakım verenler tarafından doldurulan ESAT’a ebeveynler, her maddeye "evet" veya "hayır" şeklinde yanıt verir. Bu tarama aracı, çocuklarda

otizm belirtilerini erken dönemde belirleyerek, gerekli durumlarda daha kapsamlı değerlendirmeler ve erken müdahaleler için yönlendirme yapmayı amaçlamaktadır. 14-15 aylık riskli çocuklarda ölçeğin güvenirlik katsayısı .79-.81 olarak bildirilmiştir. Ölçeğin Türkçe standardizasyonu yapılmamıştır.

Otizm Tanı Görüşmesi (ADI-R); Otizm tanısında önemli bir yer tutan, altın standart olarak kabul edilen ve uygulanması en az 2,5 saat süren Otizm Tanı Görüşmesidir (Autism Diagnostic Interview- Revised, ADI-R) (Couteur, Lord ve Rutter, 2003). ADI-R, OSB şüphesi olan kişilere her yaşta uygulanabilir. Başlangıçta DSM-IV/ICD-10 ile tutarlı olarak kavramsallaştırılmış olsa da ADI-R aynı zamanda DSM-V'in kriterlerine büyük ölçüde uygun hazırlanmıştır (Duncan, Hus ve Lord, 2012). ADI-R'de, DSM-IV/ICD-10'daki OSB'nin 12 davranışsal tanı kriterinin her bir madde için, 2 ile 5 madde arası madde sayısı ile açıklamaktadır. Ancak testin sonu güvenilir bir ölçümle sonuçlanır (Rutter, vd., 2003).

Sosyal İletişim Ölçeği (SCQ), ebeveynler tarafından doldurulan ve otizm semptomlarını değerlendiren 40 maddelik bir ölçektir. Ölçek, karşılıklı sosyal etkileşim ve iletişim boyutlarına sahiptir. Başlangıçta Michael Rutter ve Catherine Lord (2003) tarafından OSB'lerle ilişkili nüanslı sosyal ve iletişimsel davranışları değerlendirmek için geliştirilmiştir. Sosyal İletişim Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması Avcıl vd. (2015) tarafından yapılmıştır. Sosyal iletişim ölçeğinin karşılıklı sosyal etkileşim boyutunda uygunsuz yüz ifadesi, iletişim için başkasının bedenini kullanma, arkadaşlar, göz teması, sosyal gülümseme, dikkat çekme, paylaşmayı teklif etme, eğlenceyi paylaşmak isteme, teselli etmeye çalışma, sosyal telkin niteliği, yüz ifadelerinin çeşitliliği, çocuklarla başa çıkma, diğer çocukların yaklaşımına yanıt verme, akranlarıyla hayali oyunlar oynama ve grup oyunlarına katılma incelenmiştir. Sosyal iletişim ölçeğinin karşılıklı iletişim boyutunda; karşılıklı konuşma, kalıplaşmış ifadeler, uygunsuz sorular sorma, zamirleri karıştırma, yeni kelimeler türetme, sohbet etme, taklit etme, ilgi gösterme gibi davranışlar yer almaktadır. İlgi, jest, “evet” ya da “hayır” anlamında başını sallama, sosyal oyunları taklit etme. hayali oyunlar yapma ve oynama alt boyutları incelenmiştir. Çalışmalarında Sosyal Etkileşim Ölçeği'ndeki toplam puan için kesme noktası 14,5 puan olarak belirlenirken, Karşılıklı Sosyal Etkileşim puanı için kesme noktası 7,5 puan olarak belirlenmiştir.

Eğitsel Planlama için Otizm Tarama Aracı-II (Autism Screening Instrument for Educational Planning II/ASIEP) Eğitsel Planlama İçin Otizm Tarama Aracı-II, Krug, Arick ve Almond (2008) tarafından otizmi belirlemek, değerlendirmek ve eğitimsel planlama yapmak amacıyla geliştirilmiştir. Aracın Türkçe'ye uyarlanması, Tekinsav Sütçü ve diğerleri (2008) tarafından

Eğitimsel Planlama için Otizm Tarama Aracı-II/ EPOTA-II adıyla gerçekleştirilmiştir. Ölçek, beş alt ölçekten oluşmuştur. Bu kısımlar, Otizm Davranış Kontrol Listesi, Sözel Davranış Örneği, Etkileşimsel Değerlendirme, Eğitsel Değerlendirme ve Öğrenme Hızını Belirleme ölçekleridir. Ölçek, performansa dayalı kalem-kağıt kullanılarak uygulanmaktadır. Yanıt seçeneklerini içeren soru formunun yanı sıra performansının kaydedildiği gözlem formları, görsel ve işitsel kayıt araçları, oyuncaklar kullanılmaktadır ve zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Ölçeğin bazı kısımları bireysel ve grup olarak uygulanabilmekte ve katılımcıların öz-bildirimlerine dayalıdır. Diğerleri ise çocuğun performansının görsel ve işitsel kayıtlarının yapılmasını gerektirmektedir. Bu kayıtlar incelenerek önceden belirlenmiş ölçütlere dayalı olarak kodlanmaktadır. Uygulamanın özellikle iki uzman tarafından yapılması önerilmektedir. Uzmanlardan biri etkileşimi sağlarken, diğeri ise etkileşimi kodlamaktadır. Bu alt ölçeklerden sadece Otizm Davranış Kontrol Listesi çocuğu iyi tanıyan bir yetişkin tarafından doldurulmakta diğeri dört alt ölçek doğrudan çocukla uygulama yapmayı gerektirmektedir. Otizm Davranış Kontrol Listesi için katılımcılardan tepkilerini 1-4 arasında değişken puanlarına göre kendilerine en uygun gelen yanıt seçeneğini işaretleyerek belirtmeleri beklenmektedir. Kesme noktası, 68 puan olarak belirlenmiştir. 68 ve üzerinde puan alanların %90'ının otizm tanısı aldığı, 53 ve altında puan alanların %95'inin otizm tanısı aldığı belirlenmiştir. Yüksek puan, otizmin belirtilerinin fazla olduğuna işaret etmektedir (Krug, vd.,2008).

Otizm Spektrum Bozukluğu olan Çocuklar için Erken Sosyal İletişim ve Etkileşim Ölçeği, Ökcün-Akçamuş ve diğeri (2018) tarafından geliştirilmiştir. Sözel olmayan sosyal iletişim ve etkileşim becerilerinin değerlendirilmesi amacıyla geliştirilen ölçek, otizm ile ilgili jestler, ortak dikkat, davranış düzenleme, yapılandırılmış taklit, kendiliğinden taklit, nesneyle oyun belirtilerini içeren yapılandırılmış gözleme dayalı bir araçtır. Ölçek, 0-8 yaş arasında otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sözel olmayan sosyal iletişim becerilerinin ölçülmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir araçlardan biridir. Ölçek, yapılandırılmış gözlemlere dayalı bir ölçektir.

İletişim ve Sembolik Davranış Ölçekleri-Gelişimsel Profili (Communication and Symbolic Behavior Scales/CSBS), iletişimde gecikmeler ve bozulmalara ilişkin risk altındaki küçük çocuklar için önemli bilgileri toplamak için ebeveyn görüşmelerini ve doğrudan doğal oyun gözlemlerini kullanılarak güvenilir, derinlemesine bir araçtır. CSBS, diğeri dil değerlendirmelerinden farklı olarak hem iletişim becerilerini hem de jestler, yüz ifadeleri ve

oyun davranışları dahil olmak üzere sıklıkla gözden kaçan sembolik gelişim göstergelerini de incelemektedir (Wetherby ve Prizant, 2003).

İki Yaş Otizmi Tarama Aracı (Screening Tool for Autism in Two-Year-Olds/STAT); OSB temel eksiklik alanlarını temsil eden sosyal ve iletişimsel davranışları ortaya çıkarmak için 12 aktivite setini içeren etkileşimli bir 27 tarama aracıdır. Başlangıçta 24-36 aylık çocuklar için geliştirilmiştir. STAT'ın 24 ayın altındaki çocuklar için otizm taraması olarak kullanılıp kullanılamayacağını belirlenmesi incelenmiştir. Araştırma sonucunda orijinal STAT maddelerinin 2 yaşındaki çocuklar için geliştirilmiş olsa da 24 aylıktan küçük çocuklar için de etkili bir şekilde kullanılabileceğini göstermiştir (Stone, vd., 2008).

2.6.2. Eğitsel Tanılama Amaçlı Değerlendirme

Eğitsel tanılama OSB çocukların özel eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi, sosyal, dil, bilişsel gelişim alanlarında değerlendirme yapılarak müdahale çalışmalarının planlaması ve eğitim planının hazırlanması amacıyla yapılmaktadır (Kaymak, 2020). Eğitsel değerlendirme ve tanılama Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM) tarafından yapılmaktadır. İlçe ya da il özel eğitim hizmetleri kurulu tarafından yerleştirmeye karar verilen OSB çocukların destek alacağı eğitim kurumları RAM tarafından planlama yapması yönünde rehberlik servisi ile iş birliği yapılmalıdır (MEB, 2018). Gerekli olduğu durumlarda ise bu ekibe çocuk gelişimci, dil konuşma terapisti, fizyoterapist gibi meslek farklı alanlardan uzmanlarda eşlik edebilir (Avcıoğlu, 2012). Türkiye’de Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu tarafından Otizm Spektrum Bozukluğu tanısı olan çocukların kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi veren okullara, özel eğitim sınıfına ya da özel eğitim okuluna yerleştirilmesi gibi çeşitli şekilde yerleştirmelere karar verilebilir (Olçay, Saral, 2020). Yapılan eğitsel değerlendirme sonucunda ise eğitsel değerlendirme formu ile tanılama süreci tamamlanır ve çocuğun ihtiyacına uygun eğitim planı hazırlanır (Yiğitoğlu, 2019).

2.7. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN (OSB) ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİ

OSB çocuklar diğer insanlara ya da çevresindeki birçok nesneye karşı duyarsız olsalar da dönen nesnelere yoğun ilgi gösterir, yeni nesneyle karşılaştıklarında dokunma ve koklama duyularını kullanırlar (Arslan, 2020). Otizmin düzeyi çocuktan çocuğa farklılık göstermekle birlikte, bu çocukların iletişim başlatmada veya sürdürmede zorluk, duyguları ifade etmede güçlük, ortak dikkati kurmada güçlük gibi birçok ortak özellikleri görülmektedir (Kaya 2020). OSB çocuklarda genel olarak yürütücü işlevlerde farklılıklar, sözel ve sözel olmayan iletişimde

farklılıklar, motor becerilerde yetersizlikler gibi akranlarına göre gelişimsel yetersizlikler görülmektedir (Farooq vd., 2023). OSB çocukların tüm gelişimsel özelliklerini etkilemektedir.

Bu bölümde de OSB çocuklarının bedensel ve psikomotor, bilişsel, dil ve iletişim, sosyal ve duygusal gelişim özellikleri açıklanmıştır.

2.7.1. Bedensel ve Psiko-Motor Gelişim Özellikleri

OSB çocukların bedensel gelişimlerinde ve dış görünüşlerinde diğer çocuklara kıyasla herhangi sıra dışılık gözlenmemektedir (Özbey, 2005). OSB çocuklar birçok psikomotor becerileri tipik gelişim gösteren çocuklara kıyasla daha zor ve geç öğrenebilirler (Su, Taşkıran, 2022). OSB çocuklar tipik gelişim gösteren akranlarına göre daha düşük performans, duruş bozukluğu-denge problemleri gibi motor becerilerinde farklılıklar görülebilir (Özcan, 2022). Bu çocukların motor becerilerdeki güçlükleri yürüme koşma gibi kaba motor becerilerinde olabileceği gibi kağıt kesme, boncuk dizme gibi işlerle ince motor becerilerinde de güçlük yaşanabilmektedir (Öz, 2021). OSB çocuklarda kısıtlayıcı davranışlarla birlikte kendi kendine sallanma, kendi etrafında veya bir nesne etrafında sürekli olarak dönme, el ve kol çırpma, parmak ucunda yürüme, nesneleri sıra dizme gibi stereotipik ya da tekrarlı hareketler sıklıkla görülür (Töret, 2020). Ayrıca aynı yoldan yürüme, aynı kıyafeti tercih etme gibi rutinleri ve rutinleri bozulduğunda huzursuzluk gösterme durumlarda görülebilir (Omak vd., 2022). OSB çocuklar hareket eden nesnelere karşı daha ilgili olabilirler. Bu ilgileri harfler, sayılar, arabalar, uzay gibi değişkenlik gösterir (Korkmaz, 2010). Ayrıca bu çocuklar hiperaktif (çok hareketli) ya da hipoaktif (az hareketli) olmaları da diğer motor davranış özellikleri olarak kabul edilmektedir (Yaman vd., 2020).

2.7.2. Bilişsel Gelişim Özellikleri

OSB çocukların bir kısmında zihinsel yetersizlik görülmezken % 60-% 65 gibi çoğunda zihinsel yetersizlik görülebilir (Diken, 2015). Yapılan araştırmalarda bu çocukların üçte ikisinde zihinsel yetersizlik olduğu belirlenmiştir (Toth, Stobbe, 2011). OSB çocukların dikkat sürelerinde sınırlılık görülür. Bunun nedeni ise bu çocukların dikkatini toplama ve sürdürme, bilgiyi alma ve uzun süreli belleğinde aktarma gibi bilişsel becerilerde problemler yaşamalarıdır (Chien vd., 2015; Töret, 2017).

OSB çocuklar dikkati sürdürme, odaklanma, aşırı hareketlilik gibi sorunlar nedeni ile akademik becerilerde güçlük yaşarlar (Sprenger, vd., 2013). Aynı zamanda bilişsel becerilerindeki sınırlılığı ve buna eşlik eden motor sorunları da bu çocukların okuma ve yazma becerilerinde güçlüklerini arttırmaktadır (Eliçin ve Yıkmış, 2015). Bazı OSB çocuklar bilişsel

alanlarda güçlükler yaşarken, bazı OSB çocuklar görsel ve ezber hafızası, nesne kullanımını, kavrama, mekânsal farkındalık gibi bazı bilişsel alanlarda güçlü olabilirler. Aynı zamanda, bu çocukların hafıza temelli öğrenme süreçlerinde zorluklar yaşamaktadırlar (Uluyol, 2015).

Otizm spektrum bozukluğunun erken belirtilerinden biri de ortak dikkat kurma becerisinde gösterdikleri yetersizliktir. Ortak dikkat, genellikle ilgi çekici bir nesneye veya olaya odaklanmayı ve başka biriyle göz teması kurabilme becerisini içermektedir (Mundy, Sigman ve Kasari, 1994). Ortak dikkat becerisi doğumda tamamen işlevsel halde olmamakla birlikte, tipik gelişim gösteren bebeklerin yaklaşık olarak 3. ayda sergilediği yüz yüze gerçekleşen sosyal oyunlar ve 6. ayda çeşitli nesnelerle ilgilenmenin başlaması ortak dikkat becerileri gelişiminin ilk aşamaları olarak kabul edilmektedir (Bülbül ve Özdemir, 2017). Normal gelişimsel seyirden farklı olarak, bebeklerde ortak dikkat becerilerinin gelişimde gözlemlenen sınırlılıklar, tüm gelişimsel yetersizlikler içerisinde sadece OSB'ye özgü bir bozukluk olarak görülmekte ve ortak dikkat becerilerindeki sınırlılıklar bebeklerde OSB'nin en erken belirtisi olarak kabul edilmektedir (Warreyn ve Roeyers, 2014).

Ortak dikkat becerilerindeki yetersizlikler, otizmlı çocukların gelişimsel ve zihinsel seviyelerinden bağımsız olarak ortaya çıkmakta ve sadece ortak dikkat becerilerinde sınırlılıklar gözlenmemekte, aynı zamanda ortak dikkat becerilerinin gelişimsel seyrinde de gecikmeler görülmektedir (Naber vd., 2007; Schietecatte, vd., 2012; Wetherby, vd., 2007). Bu belirtilere sahip otizmlı çocuklar, konuşma öncesindeki dönemde jestler, taklit etme, ortak dikkat kurma ve ortak dikkate yönelme gibi sözel dışı iletişim becerilerinde yetersizlikler yaşayabilirler. Bu yetersizlikler, otizmlı çocukların iletişim ve dil becerilerini geliştirmelerini zorlaştırabilir (Frye, 2018). Ortak dikkati başlatma içerisinde ilgiyi paylaşma amaçlı işaret etme OSB çocuklarda tipik olarak gözlenemezken, isteme amaçlı işaret etme OSB çocuklarda açık biçimde gözlenebilmektedir. OSB çocukların dikkat becerilerini isteme amaçlı olarak kullanabildiklerini ancak sosyal etkileşim amaçlı olarak kullanamadıklarını göstermektedir (Baron-Cohen, 1989). Nitekim sosyal etkileşimsel amaçlı işaret etme, gösterme, diğer kişilerin baktığı veya işaret ettiği yere bakmadaki sınırlılıklar sadece OSB'ye özgü bir yetersizlik olarak kabul edilmektedir (Carpenter ve Tomasello, 2000). Ceyhun ve diğerleri (2015) OSB çocuk ve ebeveynlerin etkileşimlerini inceledikleri çalışmada, otizmlı çocukların anneleriyle olan etkileşiminde iletişim, başlatmada ve deneyim paylaşmada tipik gelişim gösteren çocuklara oranla ortak dikkat başlatma, annelerin başlattığı ortak dikkat davranışını sürdürme ve yanıtlamada düşük performans gösterdiklerini belirlemişlerdir.

2.7.3. Dil ve İletişim Becerilerinin Gelişim Özellikleri

Bebeklik döneminden itibaren görülen ağlama (0-2 ay), ünlü ve ünsüz ses tekrarlarından oluşan babıldama (2-6 ay), hecelemeden oluşan çağıldama (6-12 ay) OSB çocuklarda ya hiç görülmez ya da sınırlı bir şekilde görülür (Yıldırım ve Çetingöz, 2017). İletişim becerilerinin gelişiminde jest kullanımı, taklit becerileri, oyun becerileri iletişim becerileri ile doğrudan ilişkili olan beceriler OSB çocuklarda sınırlı olduğu görülmektedir (Ökcün Akcamuş, 2016). OSB çocuklar ebeveynleri ile iletişim kurarken ebeveynlerine göstermek veya konuşarak istemek yerine ellerinden tutup istedikleri yere veya nesneye götürerek ifade ederler (Töret, 2020).

OSB çocukların ifade edici dil becerilerinde alıcı dile göre daha yoğun problemler yaşayabilirler (Seol vd., 2014). Bu dil becerisindeki yetersizlik ise bu çocukların daha içine kapanık olmasına ve daha çok yalnız kalmayı tercih eden çocuklar olmalarına neden olur (Aslan, 2021). Ebeveynler çocukları tanı almadan önce dil ve konuşma alanında bu becerilerde yetersiz olduklarını fark edebilirler. Çocukta geç konuşma veya hiç konuşmama gibi sorunlar sıklıkla görülür (Yavuz, 2020). OSB çocuklar göz teması kurmaktan ve fiziksel temastan kaçınırlar ve diğer insanların farkında olma ve tepki vermede güçlük yaşarlar (Darıca vd., 2011). OSB'li çocukların dil gelişimi akranlarına kıyasla daha geç konuştukları görülmektedir (McGuinn vd., 2020). Konuşma becerileri gelişen OSB çocuklarda ise anlamlı ve işlevsel olmayan konuşma biçimi olan bir sözcüğü ya da sözcük grubunu anında ya da gecikerek tekrarı anlamına gelen ekolali otizmde sıkça görülen iletişim biçimidir (Yavuz, 2020).

OSB çocukların iletişim becerilerindeki bozulma, akranları ve çevresindeki kişiler ile sosyal etkileşim oluşmasını etkiler (Aslan, 2021). OSB çocukların en belirgin özelliği toplumsal ilişkilerde kaliteli iletişim kuramamaları, toplumsal ilişkilerde güçlük çekme ve iletişimde zorlanmalarıdır (Şahin, 2019). İletişim alanlarındaki yetersizlikler bu çocukların günlük yaşamları ve oyunlarına da yansımaktadır (McGuinn vd., 2020).

Taklit becerisi, başkalarının eylemlerinin farkında olma ve bu eylemleri yeniden üretme yeterliliği olarak tanımlanmaktadır (Kubota, 2005). Bu becerilerde çocuklar nesnelerle yapılan eylemler, jest ve mimik hareketleri ve sesleri ya da kelimeleri aynı şekilde tekrarlar (Lowry, 2022). Bebeklik dönemindeki taklit yeteneğiyle sosyal iletişim becerileri arasında ilişki bulunmaktadır (Halliday ve Leslie, 1986). OSB çocukların sosyal etkileşim becerilerini desteklemek için taklit becerilerinin geliştirilmesi önemlidir. Önemli sosyal etkileşim becerilerinden biri olan taklit, otizmli çocuklarda geliştirilmesi hedeflenen beceriler arasına yer

almaktadır. OSB olan çocukların taklit becerilerinin gelişiminde yetersizlikler yaşadıkları belirlenmiştir (Turan ve Ökcün-Akçamuş, 2013). İfade edici dil becerilerindeki eksikliğin, taklit ve oyun gibi sosyal iletişim becerilerindeki eksikliklerle doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir (Pecukonis vd., 2019). OSB olan çocuklarda sınırlı gelişen taklit becerilerinin öğretilmesi sosyal etkileşime de olumlu katkıda bulunmaktadır (Ingersoll, 2008). Otizmlili çocuklara, sosyal etkileşim ve iletişim becerilerinin öğretimini hedefleyen erken dönem yoğun davranışsal müdahale yaklaşımı ile doğal davranışsal müdahale yaklaşımlarında da taklit becerilerinin öğretimine önemli derecede yer verilmektedir (Koegel vd. 2008).

2.7.4. Sosyal ve Duygusal Gelişim Özellikleri

OSB çocuklar bebeklik dönemlerinden itibaren çevresiyle göz teması kurmaktan kaçınırlar, bu özellik de otizmlili bebeklerin erken dönemdeki en belirgin özelliklerden biridir (Austin ve Scierra, 2010). OSB çocuklar normal gelişim gösteren akranları gibi çevrelerindeki bireyler ile etkileşim kurup sosyalleşemezler. Sosyal olaylara karşı ilgisiz kalmakla birlikte nesnelere karşı aşırı takıntılı davranışlar gösterirler (Bodur ve Soysal, 2004; Yassıbaş, 2015; Karacar, 2016). Bu çocukların sosyal gelişimde gösterdikleri sınırlılıklar arasında, sosyal davranışların yorumlama sorunları, toplumsal normları anlama ve uyum sağlamada güçlük, göz teması kurma ve sürdürmesinde yetersizlikler ve ilişki kurma zorlukları görülür (Kamacı, 2023). OSB çocuklar, dikkatini bir noktaya yöneltme, karşısındaki kişi ile göz teması kurma (Eichstaedt, Lavay, 1992; Rafie vd., 2015; Arslan, İnce, 2015), iletişimde konuşmaya başlama, konuşmada sırasını bekleme, konuşma geçişlerini yönetme ve nezaket kurallarına uyma gibi becerilerde sorunlar yaşamaktadırlar (Virdil, 2023).

Bazı OSB çocuklar bilişsel ve dil becerilerinde gelişim potansiyeline sahip olmalarına karşın, sınırlı sosyal duygusal gelişim kapasiteleri, aile, akran ve çevre ile iletişim kurma konusunda zorluklara yol açar (Masanoğlu, 2023). OSB çocukların en belirgin özelliklerinden biri sosyal ve duygusal alanda görülmektedir. Bu çocuklar kendi duygularını aktarmada ve başkalarının duygularını anlamada zorlanırlar (Sucuoğlu 2009; Eliçin, Avcıoğlu 2014).

OSB çocuklar yeni bir kişinin gelmesi, ayrılması veya çevrede dikkat çekici bir durumun oluşması gibi durumlarda, bu olaylara karşı ilgisiz kalabilir, karşısındaki bireyin duygularını algılamakta ve buna uygun tepkilerde bulunmakta zorlanırlar (Kütükçü, 2023). OSB olan çocuklar akranları ile etkileşimlerinde de iletişimi başlatma, yanıtlama, istekte bulunma becerilerinde de güçlükler yaşarlar (Morrier, Ziegler, 2018; Raulston vd., 2021) ve yakın ilişkiler kurmak istemezler (Morgan, Riesen, 2016). OSB çocuğun sosyal ilişkilerinin zayıf

olması çocuğun çevreye ilgisinin az olması ve ortak dikkatinin az olması gibi birçok alanda görülen yetersizlikten kaynaklanabilir. Yaşıtlarıyla görüş alışverişinde zorluk, sosyal ilişkilerdeki kuralları anlayamama, metafor, ironi, soyut ve metaforik ifadeleri anlamada güçlük, mizah kullanma ve anlamada güçlük, empati geliştirememesi bu alandaki diğer bozulmalardır (Gentles vd., 2020).

OSB çocuklar, durağan ve tekdüze bir tonla konuşabilir, karşılarındaki bireylerin jest ve mimiklerini anlamada zorluk yaşayabilirler, jest ve mimiklerle ifade edilen duyguları da anlamakta güçlük yaşarlar (Töret vd., 2014). Otizmlili çocuklar kucaklanmaktan kaçınabilir ve ebeveyn sevgisine yeterince karşılık veremeyebilirler. Bunun yanı sıra, diğer insanların yüz ifadelerini ve duygularını anlamada zorlanma, akran ilişkilerinde yetersizlik ve karşılıklı etkileşim gerektiren oyunları oynayamama gibi sosyal iletişim sınırlılıkları da sıkça görülmektedir (Graham, 2008; Acar, 2015; Gürel Selimoğlu, 2015). Ayrıca, sosyal ortamlarda uygun mesafeyi ayarlamakta zorlanma ve konuşurken alışılmadık ses tonu ya da vurgu özellikleri sergileme gibi sözel olmayan iletişim becerilerinde önemli sınırlılıklar gözlenmektedir (Kana vd., 2014; Kaysılı, 2013).

2.8.OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERİN EĞİTİMİ

OSB tamamen ortadan kaldırılabilen, tedavisi olan hastalık değildir. OSB'nin tedavisine yönelik eğitim dışında katkı sağlayan bir yöntemin bulunmadığı görülmektedir. Erken tanı ve erken müdahale OSB'nin seyrini pozitif yönde etkilemektedir (Renzo vd., 2015).

Otizimde uygulanan özel eğitim yöntemleri ile bireyselleştirilmiş eğitim programı en etkili tedavi yöntemi olarak kabul edilmektedir ve günümüzde sıkça kullanılır ancak OSB'ye eşlik eden belirtilere özgü (dikkat eksikliği, şiddet vb.) psikofarmakolojik tedaviler uygulanmaktadır (Dur ve Mutlu, 2017). Bu uygulamalar arasında doğal öğretim yöntemleri, fırsat öğretimi, ayırık denemelerle öğretim, uygulamalı davranış analizi sayılabilir (Burak, Ahmetoğlu, 2020). OSB çocuklar için erken dönemde başlayan eğitim programının doğumdan üç yaşına kadar olan süreçte destek çalışmalarının doğal ortamında yürütülmesi önemlidir. Bu ortam ise ev ortamıdır. OSB çocuklar için uygulanabilecek hizmetler arasında erken müdahale, duyu bütünleme terapisi, konuşma/dil terapisi ve özel eğitim görülmektedir (Yavuz, 2020).

Ulusal Otizm Merkezi (National Austim Center/NAC, 2019) raporuna göre bir uygulamanın “bilimsel dayanaklı bir uygulama” olarak betimlenebilmesi için bu uygulamanın “*otizmlili çocuklarda hedeflenen davranışlarda olumlu etki yaratması konusunda yeterli dayanağın*

olduğunun güvenli bir biçimde ortaya konması” olarak tanımlamıştır. Bu rapor, OSB bireylere yönelik bilimsel dayanaklı uygulamaları belirlemeyi ve tanıtmayı amaçlamıştır. Projede, çocuklarda “davranış artırma/öğretim” ve “davranış azaltma” olarak iki grup hedef davranışların etkileri analiz edilmiştir. Kazandırılması/arttırılması hedeflenen davranışlar ve beceriler OSB bireylerin gelişimsel olarak uygun davranışları kazanmalarına yönelik davranışları, azaltılması hedeflenen davranışlar ise otizmli bireylerin işlevde bulunma düzeylerini artırmaya yönelik davranışları içermektedir. Projede kazandırılması ya da azaltılması hedeflenen on dört davranış alanı belirlenmiştir. 10 davranış alanı davranış artırmaya yönelik, 4 davranış alanı ise davranış azaltmaya yönelik değerlendirme alanlardır. Davranış artırmaya yönelik beceri alanları; akademik beceriler, iletişim becerileri, üst düzey bilişsel beceriler, kişiler arası beceriler, öğrenmeye hazırlık becerileri, motor beceriler, kişisel sorumluluk becerileri, yerleştirme, oyun becerileri, kendini düzenleme becerileridir. Davranış azaltmaya yönelik beceriler ise genel belirtilerin azaltılması, problem davranışların, sınırlı tekrarlayıcı ve işlevsel olmayan davranışların, ilgi ya da etkinliklerdir (Tohum Otizm Vakfı, 2022).

Bilimsel dayanağı olan çalışmalar, NAC raporunda davranışsal uygulamalar, bilişsel davranışsal uygulama paketi, küçük çocuklar için kapsamlı davranışsal müdahale, dil öğretimi, model olma, doğal öğretim stratejileri, aile eğitimi paketi, akran eğitimi paketi, temel tepki öğretimi, çizelgeler, replik silikleştirme, kendini yönetme, sosyal beceri öğretim paketi, öykü temelli uygulamalar (sosyal öykü) olarak belirtilmiştir (Tohum Otizm Vakfı, 2022).

OSB çocukların eğitiminde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Uygulamalı davranış analizi (UDA), davranış ilkelerinden yola çıkarak sosyal davranışların anlamlı düzeyde gelişmesini sağlamak için sistemli ve kanıta dayalı çalışan bir bilim dalıdır. Gözlemlenebilir, objektif tanımlamalara uygun davranışlar üzerinde çalışırken bilimsel tanılamadan, ölçme ve veri analizinden yararlanır. Ev, okul ve diğer ortamlarda sıklıkla uygulanabilir (Birkan, 2013). Uygulamalı davranış analizi, doğal dil öğretim modelidir (Koegel, 1987). Erken ve yoğun bir gelişimsel müdahale ile uygulamalı davranış analizi OSB çocuklarda sıklıkla kullanılır (Roane vd., 2016). İnsan davranışlarını hem geliştirmeyi hem de değiştirmeyi amaçlayan davranışçı bir yaklaşım olan UDA, bireyin uygun davranışlarını artırma, uygun olmayan ve istenmeyen davranışları azaltma ve yeni davranışlar kazandırma amaçlarına erişebilmek için davranışsal ilkeleri sistematik bir şekilde uygulamaktadır (Güleç-

Aslan, 2011). Yalnızca bir davranışta değişimin gerçekleşip gerçekleşmediği değil, aynı zamanda kimin davranışının değiştiğini de inceleme alanına eklemektedir (Birkan, 2013). Bu eğitimin uygulanmasında çocuktan beklenen davranışların ayrıntılarıyla belirlenmesi önemlidir (Kurt ve Subaşı-Yurtçu, 2017).

Küçük Çocuklar İçin Kapsamlı Davranışsal Müdahale; küçük çocuklarda OSB ile ilişkili olan belirtileri ya da OSB tanılama ölçütleri arasında yer alan davranış yetersizliklerini ortadan kaldırabilmek üzere iletişim, toplumsal beceriler, akademi öncesi ya da akademik beceriler gibi gelişim alanlarında yeni davranışların öğretimini hedefleyen müdahale programıdır. “*Kapsamlı Davranışsal Müdahale için Uygulamalı Davranış Analizi (UDA), Erken Yoğun Davranışsal Uygulama ya da Kapsayıcı Davranışsal Programlar*” gibi isimlerin de kullanıldığı görülmektedir. Küçük Çocuklar İçin Davranışsal Müdahale programlarında oyun, öğrenmeye hazırlık becerileri, akademik beceriler, iletişim, bilişsel beceriler, motor beceriler gibi pek çok becerinin öğretilbildiği görülmektedir. Aynı zamanda, OSB belirtilerini ya da problem davranışları azaltma ya da ortadan kaldırmaya yönelik olarak etkili biçimde kullanılmaktadır. Küçük Çocuklar İçin Davranışsal Müdahale programı UDA ilke ve teknikleri kullanılarak genellikle 2-3 yaşlarındaki çocuklara haftada 25-40 saat arasında uygulanmaktadır. Uygulama sırasında veriye dayalı olarak karar verilmektedir. Genellikle bu müdahale programında yanlışsız öğretim formatında ayrı denemelerle öğretim, fırsat öğretim, zincirleme öğretimi, model olma, şekil verme ve diğer uygulamalara yer verilir. Öğretime genellikle çeşitli ortamlarda birebir öğretim düzenlemesiyle başlanıp çocuktaki ilerlemeye bağlı olarak küçük grup ve büyük grup öğretim düzenlemelerine yer verilir (NAC, 2019).

Doğal öğretim yöntemleri, iletişim ve sosyal becerilerini geliştirmek amacı ile OSB çocukları desteklemek ve sosyal ortamda doğal müdahaleler ile yapılandırılmamış ortamda sunulan öğretim ve tekniklerden oluşur (Burak, Ahmetoğlu, 2020; Diken, 2015; Güleç-Aslan, 2017).

Yapılandırılmış Öğretim, TEACHH (Treatment and Education of Autistic and related Communication) olarak da kullanılmaktadır. OSB bireylerin nöro-psikolojik özellikleri dikkate alınarak geliştirilen ve çocuğun çevresinin fiziksel olarak yapılandırılması, gün içinde ya da belirli zaman dilimlerinde yerine getirmesi planlanan etkinliklerin belirlenmesi (etkinlik çizelgesi hazırlayarak) ve öğretim uygulamalarının bireyselleştirilmesi ile tasarlanır (NAC, 2019). 1972 yılında Amerika'da Schopler tarafından geliştirilen bu program otizmlili çocukların algı, sosyal beceri, iletişim, motor beceriler, zihinsel beceriler ve taklit becerilerindeki

yetersizlikleri hedef almıştır. OSB çocukların yetersizliklerinin ortadan kaldırılmasının tersine, bu çocukların içinde bulundukları ortama ve duruma uyum sağlama becerilerinin geliştirilmesi, tepki verme, iletişim kurma ve kendine özgü düşünme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Mesibov ve Shea, 2011). Yapılandırılmış öğretim kullanımını savunan uzmanlar çocuğun çevresinin, kullanılan araç-gereçlerin yapılandırılmasının ve çocuğa bilgi verilmesinin OSB çocuğun bireysel öğrenme tarzı ve özelliklerine göre uyarlandığı için çocuğun düşünmesini, öğrenmesini ve anlamasını kolaylaştırır. Bu yöntemle iletişim, üst düzey bilişsel beceriler, öğrenmeye hazırlık, motor beceriler ve kişisel sorumluluk becerileri öğretilmektedir (NAC, 2019).

DIR/Floortime, işlevsel duygusal gelişim kapasitesini, biyolojik bireysel farklılıkları ve ilişki temelli duyguları kategorize ederek çalışma yapılır. İşlevsel duygusal gelişim kapasiteleri kendini düzenleme ve dünyaya ilgi, dahil olma ve ilişki, iki yönlü/ karşılıklı iletişim, karmaşık, problem çözme odaklı iletişim; duygusal fikirler, semboller arasında bağlantı kurma ve soyut düşünme olmak üzere altı gelişimsel boyutta çalışma yapılır (Greenspan, Wieder, 2005; Pilarz, 2005). Bu uygulama gözlem, yaklaşma-iletişim döngüsünü başlatma, çocuğun liderliğini takip etme, oyunu genişletme ve çocuğun iletişim döngülerini kapatma olmak üzere beş aşamada uygulanır (Şengül Erdem, 2021).

Okul Öncesi Otizm İletişim Çalışması (PACT), okul öncesi dönem OSB çocuklar için geliştirilmiş, sosyal etkileşim ve iletişim becerilerinin gelişmesine odaklanan, terapist ile gerçekleştirilen video model ile öğretim yapılan bir müdahale programıdır. Bu süreçte, çocuk iletişim başlatmayı öğrenerek etkileşim kurma, ihtiyaçlarını ifade etme ve kendini savunma becerilerini geliştirir. Ebeveyn ve çocuğun etkileşimini içeren kısa videolar incelenir. Terapist, videoları analiz ederek en uygun iletişim stratejilerini belirlenmesine ve çocuk için ebeveyni ile en etkili yöntemleri keşfetmesine yardımcı olur (Pediatric Autism Communication Therapy, 2022).

Ortak Dikkat Sembolik Oyun Katılımı ve Düzenlemesi (JASPER), gelişimi doğal bir akışta takip eden davranışsal bir müdahale yöntemidir (Waddington vd., 2021). OSB olan çocuklarda ortak dikkat ve oyun becerileri üzerine yoğunlaşmış ve talep etme ile iletişimi arttırmayı vurgulayan müdahale yöntemidir (Kasari vd., 2010).

Erken Başlangıçlı Denver Modeli (ESDM) ve Erken Sosyal Etkileşim (ESI), Denver Erken Başlama Modeli (The Early Start Denver Model-ESDM DEBM), ABD'ye bağlı Washington Üniversitesi'nde Sally Rogers, Geraldine Dawson ve meslek arkadaşları tarafından oluşturulan

oyun, ilişki ve uygulamalı davranış analizi yaklaşımlarıyla biçimlenen bir müdahale programıdır (Kurtçu, vd., 2017).

Autplay Terapi, 3-18 yaş arası farklı gelişen çocuklar (otizm, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, sosyal uyum bozukluğu, sosyal anksiyete ve fiziksel yetersizlik vb.) için Dr. Robert Jason Grant tarafından geliştirilen aile oyun terapi yaklaşımıdır. Terapide regülasyon çalışmaları, sosyal ihtiyaç çalışmaları, katılım/bağlantı geliştirme, duyuusal hassasiyet, yürütücü işlev becerileri, benlik saygısı, ebeveyn ve çocuk ilişki müdahaleleri gibi becerilerin çalışıldığı yöntemdir (Autplay Therapy, 2022).

OSB çocuğun iletişim, sosyal ve oyun becerilerindeki yetersizlikleri karşısında çocuğun eğitiminden sorumlu olan aileler için hazırlanmış belirli eğitim programları da bulunmaktadır. Bu programlar arasında en sık kullanılan programlar Portage Erken Çocukluk Dönemi Eğitim Programı ve Küçük Adımlar Erken Eğitim Programıdır (Kartal, 2019). Portage Erken Çocukluk Dönemi Eğitim Programı, ABD’de Winsconsin eyaletine bağlı Portage kentinde, özel gereksinimli çocuklara beceri öğretimini sağlamak amacıyla kırsal kesimde yaşayan anne babaların eğitim rolünün baskın olduğu bir programdır (Simeonsson, 1991). Programda anne ve babaların ev ortamını çocukları için öğrenme ortamı olarak sunarak gerekli çabayı sarf etmeleri beklenir (Shearer ve Shearer, 1972). Portage, 691 maddeden oluşan, değerlendirme sonucunda yaş grubuna özgü fiziksel, sosyal, öz bakım, bilişsel ve dil gelişimden oluşan programdır (Biber, Ural, 2016). Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı (KAEEP) ise Türkçe’ye uyarlaması yapılan, gelişim geriliği yaşayan çocuklara özgü Avusturalya’da erken çocukluk dönemi gelişim basamaklarına destek olmak için oluşturulmuştur (Birkan, 2001).

2.9.OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNUN EBEVEYNLER

ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Her ebeveyn çocuğunun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesini ister. Ancak aileye OSB bir çocuğun gelmesi ve tanının da konması ebeveynlerin zor ve uzun bir süreç içine girmesine neden olur. Ebeveyn tanıyı öğrendiğinde şokla birlikte belirsizlik yaşar (Açıkel, 2021). Tanı sürecinden sonra ebeveynler bu süreci yönetmede güçlük yaşarlar. Bu süreçte kendilerini yalnız hissedebilirler ve öz güvenleri azalabilir. Bunun sebepleri ise çocuklarının diğer çocuklardan farklı olması ve çocuklarının problemleri davranışları ile baş etmede zorlanmalarından kaynaklanabilir (Gökçe 2017). Ayrıca, ebeveynler OSB çocuğun ihtiyaçlarını karşılama ve diğer aile üyelerinin de bu süreçte uyum sağlamalarını yönetmede güçlük yaşarlar. Bu süreç

içinde yoğun panik ve suçluluk gibi duygular yaşarlar ve kendilerinden beklenen tüm bu rolleri gerçekleştirmede yetersiz kalırlar (Wang vd., 2013; Machado Junior vd., 2016).

Ailelerin özel gereksinimli bir çocuğun dünyaya gelmediğini öğrendiklerinde bazı ebeveynler çocuklarının gereksinimlerini karşılayıp gerekli ilgi ve sevgiyi gösterirken, bazı ebeveynler çocuğunun bu durumunu kabullenmede güçlük yaşamaktadırlar (Gönen vd., 2020). Doğanç vd., (2024) yaptığı araştırmada ebeveynlerin özellikle kabul evresinden sonra rahatlayıp OSB ile mücadele için daha çok çaba sarf etmeye başladıklarını belirlemişlerdir. Özel gereksinimli çocuğun ailesinde de “neden biz?” sorgulaması görülebilir, uzmanlara, sosyal çevresine karşı öfke ve içleme duyguları yaşayabilir (Ardıç, 2010). Otizmin varlığı aile üyelerini farklı şekillerde etkilemekte ve tepkiler değişiklik gösterebilmektedir. Ebeveynler genellikle altı aşamalı tepki vermektedirler. Bu tepkiler; keder, inkâr, kızgınlık ve suçluluk, pazarlık yapma, depresyon, kabullenme tepkileridir (Korkmaz, 2017). Ebeveynlerin verdikleri tepkiler literatürde farklı modellerle açıklanmaktadır. Bu modeller arasından en çok kabul gören model Gargiulo (1985) aşama modelidir. OSB ebeveynlerinin ve aile üyelerinin tanıyla yeni tanışması ile birlikte gelen şok olma (Gümüşçü vd., 2005), inkar etme (Özbey, 2009), kaygı duyma gibi negatif duygu durumları depresyon yaşadıkları (Varol, 2005) aile için bütün hayatın olumsuz bir şekilde yaşamak durumunda kalmak ve ebeveynler için oldukça stresli sürecin haline dönüşmektedir (Dublin, 2014). Daha sonra ebeveynler suçluluk (Cavkaytar, 2007), kararsızlık (Kaner, 2010), kızgınlık (Kurt, 2001; Diken ve Cavkaytar, 2007; Megep, 2007) gösterebilirler. Ebeveynler zamanla çocuklarının durumlarını kabullenip, onların gelişimi ve eğitimi için gerekenleri yapabilir. Son aşamada ise ebeveynler eğitimci doktor ve uzmanlar ile pazarlık etmeye başlar (Diken ve Cavkaytar, 2007). Ebeveyn bu süreçten sonra çocuğun tanısı kabul etme ve uyum sağlama evresine geçerek ebeveyn artık çocuğu benimser (Gümüşçü ve vd., 2005; Özbey, 2009).

OSB çocuğu olan ebeveynler çocuklarına faydalı olabilmek isteseler de nereden başlayacaklarını bilememeleri sonucunda çaresizlik yaşayabilirler. Çaresiz hisseden ve özgüvenini kaybeden ebeveynler ise sosyal ortamlardan kendilerini dışlayabilir, depresyon gibi psikolojik problemlere yol açabilir (Arslan, 2020). Çocukları ile birlikte dışarı çıkmak istemeyebilirler. Bu durum da ebeveynlerin daha yalnızlaşıp içlerine kapanmalarına sebep olabilmektedir. Tüm bu zorlayıcı etmenler dikkate alındığında ise fiziksel ve ruhsal sağlıklarında sorunlar ortaya çıkmaya başlar (Wong vd., 2016). OSB şiddeti arttıkça, ailenin yaşadığı gerilim de doğru orantılı olarak artar ve ebeveynler otizmin getirdiği sorunların yönetiminde güçlükler yaşarlar (Lindor vd., 2019). Bu konuda yapılan bazı araştırmalar da OSB

çocuğu olan ailelerde ekonomik, sosyal ve sağık alanlarında, ailenin hayat tarzı ve alışkanlıklarında birtakım sorunlar yaşadıklarını belirlemişlerdir (Baker, Feinfield, 2013; Jarbrink vd., 2003; Şen, Yurtsever 2007; Topar, Özkan 2021 ve Ünlü, Gökler, 2021 vb.).

Birçok ebeveyn için OSB bir çocuğa sahip olmak zorlayıcı bir durumdur. Bu zorluk ise sadece ebeveyn için zayıflatıcı olmaz, aynı zamanda ebeveynde fiziksel hastalıklara ve duygu durum bozukluklara da yol açarak, OSB çocuğun da sosyal ve duygusal gelişimini engelleyebilir (Reed vd., 2017). Ancak psikolojik destek alabilen ebeveynler, yaşadıkları bu durumun farkındalık düzeyi artarak çocukları ile ilgili doğru ve güvenilir bilgileri uzmanlardan almaya yönelirler (Gaad ve Thabet 2016). Bu süreçte ebeveynlere verilen eğitim programları da ebeveynlerin OSB tanımlı çocukların gereksinimlerini gidermede ve bu süreçte ebeveynlerin suçluluk ve endişe duygularının azaltılmasında faydalı olmaktadır (Aygen, 2011).

2.10. PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK

Psikolojik sağlamlık, stres ve zorlukların üstesinden gelme ve ruh sağlığını koruma yeteneğı olarak tanımlanmakta ve herkesin hayatının bir noktasında yüzleşmek zorunda olduğu sıkıntıların ve olumsuzlukların üstesinden gelmenin anahtarı olarak ifade edilmektedir (Southwick ve Charney, 2018). Başka bir tanımda ise psikolojik sağlamlık, olumsuz yaşam koşullarında güçlüğü rağmen yeniden eski hâline dönebilmek olarak açıklanmakta ve zorlayıcı yaşam şartlarında ortaya çıkan geçici bozulmalara uyum sağlama şeklinde açıklanmıştır (Arslan, 2015). Cicchetti (2010), bu terimi bireyin önemli bir tehdit durumlarında ya da şiddetli ve sıkıntılı durumlarla karşılaştığında, duruma uyum sağlamayı içeren dinamik bir süreç olarak ifade etmiştir. Walsh (1996) ise psikolojik sağlamlığı krizlere, zorluklara dayanabilmek ve bu durumları tersine çevirebilme potansiyeline sahip olmak şeklinde tanımlamıştır.

Psikolojik sağlamlık bireyin zayıf yönlerinden çok güçlü yönlerini vurgulayan, pozitif psikoloji ilkelerine dayanan (Erarslan, 2014), karmaşık, çok boyutlu ve dinamik bir kavramdır (Bonanno, 2005; Layne, Warren, Watson ve Shalev, 2007; Rutter, 2012). Risk ya da zorluk, travma, sağlıklı uyum gösterme, yeterlilik, başa çıkma ve koruyucu faktörler ise psikolojik sağlamlığı etkiler (Gizir, 2007; Kararımak, 2016). Bireyin yaşamındaki birtakım zorluklar ve olumsuzluklar ruhsal sorunları tetikleyerek bireyin psikolojik sağlamlık düzeyinin azalmasına neden olur (Garcia-Dia vd., 2013). Özellikle ebeveynlerin çocukları ile ilgili yaşadığı zorluklar psikolojik sağlamlık oranını düşürür. Özellikle OSB bir çocuğa sahip olmak ebeveynlerin psikolojik sağlamlığı olumsuz yönde etkileyen bireysel ve ailesel bir faktör sayılabilir. Yapılan

bazı araştırmalarda da OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir (Deveci vd., 2017; Eroğlu vd., 2015; Estes, 2009; Tura, 2019).

Ebeveynlerin çocuğuna demokratik ebeveyn tutumu sergileyebilmesi, nitelikli zaman ve paylaşımın geçirildiği bir ev hayatı, ebeveynin çocuğunun okul hayatına destek verme yeterliliği, ebeveynin eğitim düzeylerinin yüksek olması ve güvenilir bir arkadaşlık ilişkilerinin olması, sevilen ve sayılan bir birey olması psikolojik sağlamlığını olumlu yönde etkiler (Hjemdal vd., 2011). Düşük psikolojik sağlamlığı olan ebeveyn zayıf yönlerine odaklanır ve stresli bir duruma kolayca teslim olurken, yüksek psikolojik sağlamlığa sahip ebeveynler karşılaştığı zorluklar ile başa çıkmak için kendinde güçlü gördüğü yönlerine odaklanır ve glklerle başa çıkmaya çalışırlar (Yıldırım, 2020), zorlukların üstesinden gelmek için yeni deneyimler ve fırsatlar arar ve risk almayı göze alabilirler (Werner, 1996).

OSB bir çocuğa sahip olmak da ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin azalmasına neden olabilecek bir etkidir. Ancak OSB çocuğu olan ailelerde olumlu ebeveyn ilişkileri, aile birliğinin artması (Myers vd., 2009), ebeveynlerin eşleri ile arasındaki ilişkileri (Duca, 2015) ve aile yeleri arasında etkili iletişim, empati ve merhamet gibi olumlu ilişkiler (Neely Barnes vd., 2011) ebeveynlerin psikolojik sağlamlığını arttıran faktörler arasında sayılmaktadır (Tokatly vd., 2021; Kotera vd., 2021). Çocuğun tanısının hafif olması ve bunun sonucunda OSB çocuğun davranış sorunlarının az olmasını, çocuğun ilerleme ve eğitim süreci ve sosyal adaptasyonun artması da ebeveynin sağlıklı olmasını destekler (Mustafaoğlu ek, 2019) Ayrıca ebeveynin sabırlı, mücadeleci, başarıya yönelik olması, merhametli ve olumlu kişisel özellikleri de psikolojik sağlamlıklarını arttıran etmenler arasında sayılabilir (Güleç-Aslan vd., 2014; Akkuş vd.,2021). Alan yazında yapılan araştırmalarda da OSB ocukların psikolojik sağlamlığını koruyucu faktörler arasında kendine merhamet (Bohadana vd., 2019), kabul (McAuliffe vd., 2017), ailesinden ve toplumdan aldığı sosyal destek (Kapp, Brown, 2011, Lei, Kantor, 2020), din inançlar ve maneviyat (Pandya, 2018; Kukanov, 2022), iyimserlik (Groden vd., 2011) olduğu ortaya koyulmuştur.

2.11.EBEVEYN Z YETERLİğİ

z yeterlik, insanların, hayatına etkileyen olaylar üzerinde etki yaratma yeteneklerine ilişkin inançları olarak tanımlanır (Bandura, 1982). Ebeveynlerin çocuklarının gelişimleri ve davranışları üzerinde olumlu etki bırakma yeteneği ve ebeveynlik görevlerini yerine getirme potansiyelleri de ebeveyn yeterliliği olarak tanımlanmaktadır (Troutman vd., 2012). Bandura

ve Wood (1989) da ebeveyn öz-yeterliliğini anne-babaların yaşamlarını etkileyen olayları kontrol edebilme güçlerine yönelik olan inançları olarak tanımlamışlardır. Öz yeterlik algısı, bireyin duygusal süreçleri ve eylemlerini etkiler. Öz yeterlilik inançlarının, ebeveynlik becerileri üzerine olan etkisi ise ebeveyn öz yeterliliği olarak tanımlanır. De Montigny ve Lacharite (2005), ebeveyn öz yeterliliğini *“ebeveynlerin anne-baba olma süreçleri ile ilişkili görevlerini organize etme ve uygulama becerilerinden doğan inançları”* şeklinde tanımlamıştır.

Ebeveyn olmak, uzun bir zaman süresince çocuğunun bakım ve güvenliğini sağlamada çeşitli sorumluluklar almayı gerektiren sosyal bir roldür (Coleman, Karraker, 1998). Bazı ebeveynler bu rol için yeterli dayanıklılık ve güce sahip olurken bazı ebeveynler bu rolde güçlükler yaşamakta ve yetersiz kalmaktadır. Bu durum ise ebeveynlik sürecine uyumlarını etkilemektedir. Olumlu ebeveynlik becerilerinde ise bireylerin algıladığı ebeveyn öz yeterliliği belirleyici bir faktör olur (Wittkowski, 2017). Ebeveyn öz yeterlik algısı güçlü olan anne-babalar ebeveynlik rollerini daha iyi yerine getirerek çocuklarının gelişim süreçlerini olumlu yönde desteklerken, düşük ebeveyn öz yeterlilik algısına sahip ebeveynler ise ebeveynlik becerilerinde yetersizlik yaşayabilirler, bu durum ise çocuklarının gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir (Jones, Prinz, 2005). Anne-babaların ebeveynlik becerileri konusunda kendilerini yeterli hissedebilmeleri, çocuk bakımıyla ilgili bilgi sahibi olmaları, ebeveynlik becerilerini gerçekleştirebilecekleri konusunda kendilerine güvenmeleri ve sosyal çevrelerinden destek almaları ebeveyn öz yeterliklerini arttırır (Coleman, Karraker, 1998). Ebeveyn öz yeterliliği hem ebeveynin hem de çocuğun sağlığı ve gelişimi için kötü ekonomik koşullar, yaşanan yerle ilgili sorunlar, yoğun kaygı, anksiyete ve stres gibi riskli çevresel koşullara karşı koruyucudur (Jones ve Prinz, 2005). Yapılan birçok araştırmada da ebeveyn öz yeterliliğinin annelerin depresyon, stres, rol tatmini ve başa çıkma becerileri üzerinde etkili olduğu, annelerin öz yeterlilik algıları ile depresyon ve stres arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur (Balat, 2014; Bloomfield, Kendall, 2012; Cindioğlu, 2015; Peacock-Chambers vd., 2017; Telef, 2013).

Anne-babaların ebeveynlikle ilişkili süreçlerde yaşadığı duygusal tepkilerini düzenleme becerileri öz yeterlik algılarını etkiler. Düşük öz yeterlilik algısına sahip ebeveynler, duygularını düzenlemekte daha çok güçlük yaşayabilir ve karşılaştıkları olaylar karşısında kendilerini suçlayabilirler (Márk-Ribiczey vd., 2016). Büyüктаşkapu (2012) annelerin öz yeterlik algısıyla çocukların gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada, güçlü ebeveyn öz yeterlik algısına sahip annelerin çocuklarının gelişimlerini destekleyecek uygun davranışlar sergiledikleri, bunun sonucunda çocukların gelişimlerinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Jones ve Prinz (2005) ise OSB, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi özel gereksinimli çocukların ebeveyn öz yeterlik algısını etkilediğini belirtmiştir. Güçlü ebeveyn öz yeterlilik algısına sahip ebeveynler zorlayıcı çocuk davranışı karşısında daha etkili ebeveynlik sergilediklerini, düşük ebeveyn öz yeterliği olan annelerin ise çocuklarının olumsuz davranışları karşısında umutsuzluk, zorluklardan kaçınma, yanlış disiplin yöntemleri daha fazla uyguladıklarını belirlemişlerdir.

Gelişimsel yetersizliği olan çocuklara sahip ebeveynlerde ebeveyn öz-yeterliliği yaşamlarındaki güçlüklerin üstesinden gelebilmeleri ve gelecekleri ile ilgili olarak belirledikleri hedeflere ulaşabilmeleri açısından önemlidir. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak ise ebeveynlerin öz-yeterliliğini olumsuz yönde etkiler (Ainsworth vd., 1978). Bu çocukların ebeveynleri fiziksel, psikolojik, maddi ve çocuğa uyum açısından daha fazla çaba harcar ve diğer sorumluluklarına yeterli zaman ayıramaz (Fields, 2006). Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, ebeveynlerin stres düzeyini ve tüm aile sistemini etkiler (Aydın vd., 2018; Fırat, 2019; Kumaş vd., 2017; Töret vd., 2014). Çocukları zorlayıcı davranışlar sergilediğinde bu ebeveynler kendilerini daha fazla başarısız olarak algılar ve bu da ebeveynlik öz yeterlik algılarının düşmelerine neden olur (Ceran vd., 2021; Telef, 2013).

2.12.OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR VE EBEVEYNİN EĞİTSEL YETERLİKLERİ (EĞİTSEL BECERİ ALGISI)

Eğitsel beceri, çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyip, istenmedik davranışları karşısında doğru müdahalelerde bulunarak (Bolat, Gürsoy ve Strom, 2016), diğer gelişim alanlarından fiziksel, bilişsel ve dil gelişimi alanlarında yeni kazanımlar edinmelerine destek olmaları şeklinde ifade edilmektedir (Vernon-Feagans vd., 2016). Bir çocuğun gelişimsel özelliklerini ve ihtiyaçlarını bilerek hareket eden ebeveyn çocuğunun gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır (Tokkaya Yoldaş 2023). OSB çocuğa sahip ebeveynlerin de kendi çocuklarının gelişimsel özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre çocuklarına fayda sağlamaları gerekmektedir (El-Ghoroury ve Romanczyk, 1999).

OSB çocuğa sahip olmak ebeveynlerin kendi üzerinde daha fazla yük hissetmesine, bu durum ise ebeveyn ile çocuğu arasındaki ilişkiye zarar verebilir. OSB çocuğu olan ebeveynlerin

yaşamış oldukları güçlükler çocukları için gelecek kaygısı yaşarlar (Uğurlu, 2023). OSB çocuğa sahip ebeveynler diğer özel gereksinim türlerindeki ebeveynlere göre daha fazla zorluklarla karşı karşıya kalmaları da bu ebeveynlerin daha fazla stres ve kaygı yaşamalarına yol açar (Şengül ve Baykan, 2013). OSB çocukların ebeveynlerin en fazla sorun yaşadığı alanlardan biri eğitim alanındadır. Bu çocukların eğitim sorunu, OSB'nin ilk tanındığı andan itibaren en fazla tartışılan konu olur (Barnard vd., 2000). OSB çocukların kendine özgü gelişimsel yetersizlikleri nedeniyle ve tipik gelişim gösteren akranlarının gözlem yoluyla edindiği birçok beceri ve davranışları yapılandırılmış öğretim ortamlarda öğrenebildikleri için farklı öğretim programlarına gereksinim duyarlar (Kırcaali, İftar, 2012). Algılanan ebeveyn öz yeterlikleri ise daha çok etkili çocuk yetiştirme stratejileri ile ilgilidir (Bornstein vd., 2007).

OSB çocukların ebeveynlerinden çocuklarına yönelik yapılan müdahalelerin amaçlarını anlamaları, çocuklarının terapötik müdahaleleri desteklemeleri ve uygulamaları, terapötik kazanımları pekiştirmek için günlük etkileşimlerden yararlanmaları ve tesadüfi öğrenmelerini desteklemeleri beklenir (Levy vd., 2009; Marcus vd., 2005). Bu nedenle ebeveynler, çocuklarıyla iletişim ve etkileşimi geliştirmek, çocuklarının sosyal ve entelektüel gelişimini desteklemek, kaygı uyandıracak etkileşimlerden kaçınmak ve çocuklarına dair aldıkları hizmetleri değerlendirmede güçlük yaşarlar (Carbone vd., 2010; Marcus vd., 2005; Siller vd., 2013). Tüm bu güçlüklerin birleşimi ise anne babaların ebeveynlik becerilerini zorlaştırır (Marcus vd., 2005). Ancak, ebeveynler çocuklarının eğitime yönelik sorumlulukları yerine getirdiği takdirde özel gereksinimli çocukların öğrenebildiği ve bağımsızlık becerileri kazanabildiği görülmektedir (Karaca,2021). OSB için birçok müdahale yöntemi kullanıldığı için semptomları hafifleten tıbbi destek ve gelişimin erken dönemlerinde başlayan kanıta dayalı müdahaleler bu çocukları desteklemede önemlidir. Ayrıca, okul ve klinik gibi merkezlerdeki müdahalelerin ev ortamında yürütülmesi ve bu çocukların uyum davranışlarını artırmada etkilidir (Kahveci, 2024). Çünkü ebeveynlere ev ortamında destek sağlanması eğitim yaklaşımlarının kalitesini arttırmaktadır (Karaca ve Sarı, 2024). Ebeveyne sağlanan bu eğitim sürecinde, ebeveyn otizmli çocukların dil ve iletişim becerilerinin desteklenmesinin yanı sıra öz-bakım, sosyal, akademik becerilerin kazandırılması için de planlamalar yapılmaktadır (Kizir, 2021).

OSB çocuğu olan ailede, bakım, disiplin, iletişim, OSB çocuğun eğitimi gibi ailenin işleyişinin hemen hemen her unsurunu etkiler (Kapp, Brown, 2011). Bu durumda ebeveynlerin stres yaşamasına neden olur (Estes vd. 2013; Hayes, Watson 2013; Tomanik vd., 2004; Thullen, Bonsall, 2017). Ebeveynlerin çocukları ile olan ikili ilişkilerinde OSB çocuklarına bakmakla

ilgili deneyimledikleri günlük stres ve kaygı, ebeveynlerin kendi ve OSB çocuklarının günlük ihtiyaçlarını karşılama ve sürdürme becerilerinde güçlükler yaşamalarına neden olur (Finegood vd., 2017). Bunun sonucunda ebeveynlerde daha sık şiddetli ve eşler arasında sorunlara, aile içinde çatışmaların artmasına yol açar (Hartley vd., 2017). Tüm bu sorunlar ise aile içindeki sıkıntıların yanı sıra ebeveynlerin OSB çocukları ile ilgili eğitsel yeterliklerinin de düşmesine neden olabilir. Bu durumda ebeveynlerin çocuk eğitimi konusundaki yeterliklere sahip olmaları ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik düzeyleri önemlidir (Karaca 2021). Yapılan araştırmalarda ebeveyn yeterliğinin, ebeveynlik becerileriyle doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Jones ve Prinz (2005) Bu yüzden öncelikle yapılması gereken, ebeveynlerin çocukların eğitsel yeterlikleri konusundaki eksik ve hatalarının giderilmesi ve uygun eğitsel yaklaşımların kazandırılması olmalıdır (Yeşil, Şahan ve Aslander, 2018).

Özel gereksinimli çocuğu olan aileler çocuklarının eğitimine katılmak için bilgiye ve kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Aileler bu bilgi ve kaynağa ulaşamadığında ise çocuklarının eğitim hayatlarına katılım gösterememektedir (Alpay-Çelik ve Erdem, 2023). Eğitim süreçlerine ailenin katılımı, çocukların gelişimini desteklemede kritik rol oynamaktadır. Ancak, öğretmenlerin olumsuz tutumları, kültürel farklılıklar, ailelerin sosyoekonomik durumu, okul yönetiminin desteğinin yetersizliği ve kaynak eksiklikleri gibi faktörler, ailelerin bu sürece aktif katılımını zorlaştıran temel engeller arasında yer alır (Yılmaz Bolat, 2017). Bu engellerin aşılması, eğitim kurumlarının aile katılımını teşvik eden politikalar geliştirmesi ve öğretmenlerin bilinçlendirilmesiyle mümkündür (Uğurlu, 2023). Aile eğitim destek çalışmaları özellikle OSB gibi gelişimsel farklılıklar gösteren çocukların ebeveynleri için duygusal destek ve rehberlik sağlayarak, ailelerin çocuklarına yönelik sorumluluklarını daha etkin bir şekilde yerine getirmelerine yardımcı olur (Özdemir, 2018). Bu eğitimler, ebeveynlere akademik destek sağlama, davranış yönetimi ve iletişim becerileri gibi konularda rehberlik ederek, hem çocukların gelişim süreçlerine katkı sunmakta hem de ailelerin bu süreçte daha etkin bir rol üstlenmelerini sağlamaktadır (Uğurlu, 2023). Bu nedenle, aile eğitimlerinin yaygınlaştırılması ve içeriklerinin geliştirilmesi, özel gereksinimli çocukların eğitiminde sürdürülebilir bir başarı için büyük önem taşımaktadır (Özdemir, 2018).

Dünya Sağlık Örgütü Bakıcı Becerileri Eğitimi Programı/WHO-CST (2022), OSB çocuğa bakım verenleri desteklemek için ebeveynleri temel alan bir programdır. Bu program, düşük ve orta gelirli ülkelerde zihinsel ya da nörolojik bozukluklara yönelik bakımı artırmak için önce yerel uzmanların DSÖ uzmanları tarafından eğitilmeleri sağlanarak, aile danışmanları, sosyal hizmet görevlileri, öğretmenler, topluluk liderleri ve 27 bakım veren yetişkin gibi uzman

olmayan kolaylaştırıcı bireyler, 2-9 yaş OSB çocuğu olan bakım verenleri eğitmek için eğitilmektedirler. Program; dokuz grup seansından ve üç ev ziyaretinden oluşmaktadır. Eğitimlerin tümü, öğrenmeyi ve gelişmeyi teşvik etme fırsatları sağlayarak "ev" ve "oyun rutinleri" sırasında bakım veren bireyler ve OSB çocuklar arasındaki oyun yoluyla paylaşılan etkinliklerin kullanımına dayanmaktadır. Eğitilen kolaylaştırıcılar daha sonra profesyonel aile danışmanları ya da psikoterapistlerle görev paylaşımında bulunurlar ve bakıcılara çocukları ile iletişim ve oyunla oynama becerilerini geliştirme, çocuklarının uyumlu davranışları ve öğrenmeyi teşvik etmesi ve zorlayıcı davranışlarını ise azaltma yollarını öğretmek için temel bilgi ve beceriler öğretilmektedir.

Ebeveynlerin eğitsel becerilerini desteklemek için farklı uygulamalar kullanılmaktadır. Ebeveynlerin eğitsel becerilerini geliştirmek için kurumlarda sıklıkla kullanılan uygulamalar arasında psikolojik destek, bireysel aile danışmanlığı ve aile eğitimi programı sayılabilir. Bu uygulamalar dışında ebeveynlerin kendilerinin araştırıp kendi eğitsel becerilerini geliştirmek için de birtakım girişimleri bulunmaktadır. Bu uygulamalar ise aşağıda diğer uygulamalar başlığı altında açıklanmıştır.

Psikolojik Destek;

Psikolojik destek, psikolojik danışmanlar tarafından aile psikolojik danışmanlık sisteminden yararlanarak uygulanan çalışmaları içermektedir (Erdem ve Nazlı, 2024). Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerini desteklemek için de sıklıkla kullanılmaktadır. Okul çağındaki özel gereksinimli çocukların ve ailelerin psikolojik olarak desteklenmesinde sıklıkla okul PDR hizmetleri dikkati çekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), okul rehberlik servisleri ve Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM), özel gereksinimli çocuğu olan ailelere genellikle psikolojik destek hizmetlerini sürdürmektedir (Resmî Gazete, 2012). Eğitim kurumlarındaki PDR hizmetlerinin etkili ve verimli olmasında psikolojik danışmanların özellikleri ve sayısının etkili olmasının yanı sıra kurumdaki diğer paydaşların da iş birliği içerisinde çalışması büyük önem taşımaktadır (Karataş ve Taymaz-Sarı, 2024).

OSB çocukların ebeveynlerine uygulanan psikolojik destek çalışmaları, ailelerin stres, kaygı ve duygusal zorluklarla baş etmelerini sağlamak, ebeveynlik becerilerini güçlendirmek ve çocuğun gelişim sürecine yönelik farkındalık kazandırmak üzerine odaklanmaktadır (Arslan ve Yılmaz, 2014). Bu programlar, ailelere otizmin özellikleri hakkında bilgi verirken, çocuğun davranışlarını daha iyi anlayabilmeleri için çeşitli terapötik yaklaşımlar sunar (Scahill ve McDougale, 2012). Ayrıca, ebeveynlerin iletişim becerilerini geliştirmelerine ve çocuklarının

eğitimine daha etkin bir şekilde katılmalarına yardımcı olur (Otizm Vakfı, 2021). Bu tür çalışmalar, ebeveynlerin duygusal iyileşmelerini destekleyerek, ailenin genel yaşam kalitesini artırır ve çocukla olan ilişkilerini glendirir (Sadab, 2019). Ailelerin, bu destekler sayesinde daha sağlıklı bir aile dinamiği oluşturması mmndr (şahin, 2022).

Bireysel Aile Danışmanlığı;

Otizmde aile danışmanlığı, aile içindeki insanların zor durumları anlamlandırmalarına ve zorlandıkları problemler hakkında onlara yol gösterici danışmanlığı içerir (Draft Simon, vd., 2020). Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuğa sahip ailelere sağlanan psikoeğitim ve grup danışmanlığı uygulamaları, ailelerin psikolojik iyi oluşlarını ve problem çözme becerilerini artırmada, olumsuz duygularını azaltmada etkilidir (Ericson vd., 2022). Aile danışmanlığı, anne babaların ebeveynlik ilişkisini destekleyerek, ebeveynlerin birbirlerinin davranış örüntülerini olumlu yönde desteklemesini sağlar, ebeveynlerin yeterlik algısını artırır ve ebeveynler ocuk yetiştirmeyle ilgili zor durumlarda kendini daha yetkin hissetmelerini sağlar (Cutrona ve Troutman, 1986). Aile danışmanlığında en fazla destek alan ebeveynler sırasıyla eş, anne-baba ve kardeş olduğu görülmektedir. Özel gereksinimi olan anne babaya verilen destek ne kadar fazla ve faydalı olursa depresyonun da bir o kadar görülme sıklığı azalmaktadır (Ersoy ve rk, 2009).

Aile Eğitim Programları;

OSB ocukların ebeveynlerini desteklemede kullanılan uygulamalardan biri de grup aile eğitim çalışmalarıdır. Özel gereksinimli çocuğa yönelik uygulanan aile eğitiminin amacı, ebeveynleri anne babalığın farklı yönleri ile ilgili bilinçlendirmek ve beceri sahibi yapmaktır. Eğitimin alt amaçları doğrultusunda ailenin çocuğu kabullenmesini, hak ve sorumluluklarını anlamasını, uzmanlar ile iş birliği içerisinde olmak, uzmanlar tarafından belirlenen belirli programlar ile evi daha verimli bir eğitim ortamı haline getirmek hedeflemektedir (Cavkaytar ve zen, 2010). Bu eğitimler ailelerin eğitsel becerilerini arttırmak için anne babalar ya da çocuğun bakımı ile yakından ilgilenen kişilere ev içi becerileri, renk ve matematik beceriler gibi kavram eğitimi, tuvalet eğitimi (zcan ve Cavkaytar, 2009; Sönmez ve Aykut, 2011), z-bakım becerileri, matematik becerileri (Can-Toprakçı, 2006; Cavkaytar, 2007), toplum temelli becerileri (Tekin-İftar, 2008) içeren eğitimlerdir. Aile eğitimi programı, ailenin çocuğun davranışlarının fonksiyonunu anlamasına yardımcı olmak için tasarlanmış özel materyalleri içermektedir (Arslan ve Yılmaz 2014).

Aile eğitim programları ev merkezli ve kurum merkezli aile eğitim çalışmaları şeklinde yürütülmektedir. Ev merkezli aile eğitimi uygulamaları, özel gereksinimli çocukların gelişimini desteklemek amacıyla ebeveynlere ve aile bireylerine ev ortamında sunulan eğitsel desteklerdir (Aral vd., 2002). Eğitimciler tarafından ebeveynlere kazandırılan beceriler, ebeveynler tarafından çocuklarına uygulanır ve böylece ebeveynler programın temel unsuru haline gelir (Varol, 2006). Bu programlar, eğitimin doğal ortamda bireyselleştirilmiş olarak sunulmasını ve tüm aile üyelerinin eğitime katılımını sağlar. Uzmanlar, ebeveyn-çocuk etkileşimini doğrudan gözlemleyebilir ve aile ilişkilerindeki olası güçlükleri azaltabilir (Temel, 2003). Ayrıca, bu programlar kurumsal eğitime kıyasla daha fazla kişiye daha kısa sürede ulaşabilmektedir. Öğrenmenin çocuğun doğal çevresinde gerçekleşmesi, becerilerin daha kolay genellenmesini sağlar (Rickards vd., 2009). Eğitim sonrası ailelerin kendine güveni ve yeterlilikleri artar, çocuğun davranışlarını gözleme ve gelişimini destekleme imkanı sunar (Ketelaar vd., 1998). Kurum merkezli aile eğitimi uygulamaları ise, ebeveynler ile eğitimcilerin etkileşimiyle gerçekleşen bir süreçtir. Bu programların temel hedefi, erken çocukluk döneminde çocuğun gelişimi ve bakımı hakkında ebeveynlere ekonomik ve erişilebilir şekilde bilgi sağlamaktır (Çağdaş ve Seçer, 2006). Ailelerin kuruma gelmesi sayesinde, kısa sürede daha fazla kişiye ulaşılabilir ve farklı yaş gruplarından çocukları olan ebeveynler deneyimlerini paylaşabilirler. Ancak, ebeveyn katılımını artırmak ve programın devamlılığını sağlamak zor olabilmektedir (Şahin ve Özyürek, 2010).

Diğer Aile Destek Uygulamaları;

Otizmlili çocukların ebeveynlerine yönelik ebeveynlerin kendilerine geliştirmelerine yönelik farkındalık çalışmaları, çeşitli kurslar, çeşitli kitaplar sayılabilir.

Farkındalık uygulamalarından OSB çocukların farkındalıklarını arttırmak için çeşitli otizmi anlatan etkinliklerin yanı sıra “Farkındalık temelli öz şefkat eğitimi” dikkati çekmektedir. Farkındalık temelli öz şefkat eğitimi, OSB'li bir çocuk yetiştirmenin karmaşıklıkları ile baş etmede ebeveynleri desteklemek için potansiyel bir müdahale olarak değerlendirilmektedir (Neece, vd., 2012). Bu eğitiminde ebeveynler, kendilerine yönelik şefkati geliştirerek, yaşamları içerisinde kendi mücadelelerine ve zorluklarına daha fazla sabırla, anlayışla ve duygusal destekle karşılık vermeyi öğrenebilmektelerdir. Farkındalık temelli öz şefkat eğitimi, ebeveynlerde psikolojik dayanıklılığı geliştirmek, stresi azaltmak ve iyi oluşu artırmak için farkındalık uygulamalarına öz şefkat tekniklerinin birleştirilmesiyle gerçekleştirilmektedir (Rojas Torres vd., 2021).

OSB çocuğa sahip ebeveynlere yönelik kurslarla da aileler desteklenmektedir. Bu kurslar arasında en fazla dikkati çeken kurlar arasında İstanbul Aile Danışmanlık ve Eğitim Merkezleri (İSADEM), Yıldız Teknik Üniversitesi - Otizm Farkındalık Eğitimi, Tohum Otizm Vakfı Eğitim Portalı ve Otsimo Uygulaması ve Otsimo Uygulaması örnek verilebilir. İSADEM, her yaş grubuna ruh ve beden sağlığını koruma ve yaşam koşullarını geliştirme konularında grup eğitimi, bireysel danışmanlık, tarama ve etkinlik hizmetleri sunmaktadır. Ailelerin, çocuklarına doğru ve sağlıklı bir yaklaşım geliştirmeleri ve özel gereksinimler konusunda bilgi sahibi olmaları amacıyla eğitim programları ve seminerler düzenlenmektedir (Sosyal Hizmetler İBB, 2023). Yıldız Teknik Üniversitesi-Otizm Farkındalık Eğitimi: Bu online eğitim programı, otizmin belirtileri ve farklı spektrum türleri hakkında bilgi vererek, otizimli bireyler ile iletişimde dikkat edilmesi gereken noktaları öğretmeyi amaçlamaktadır. Aileler, bu program sayesinde otizm konusunda bilinçlenerek çocuklarına daha etkili destek sağlayabilirler (Sem YTÜ, 2023). Tohum Otizm Vakfı Eğitim Portalı ve Otsimo Uygulaması, otizimli çocukların eğitimi konusunda zengin içerikler sunan, videolar ve görsellerle desteklenen çevrimiçi bir eğitim platformudur. Teorik bilgilere ek olarak pratik uygulama örnekleri ve eğitim materyalleri de bulunmaktadır (Tohum Otizm, 2023). Otsimo Uygulaması, otizimli bireyler için kanıtlanmış bir eğitim metodu olan Uygulamalı Davranış Analizi (ABA) tekniği ile geliştirilen oyunlar içeren bir mobil uygulamadır. Aileler, uygulama üzerinden çocukları hakkında bilgilere erişebilir ve eğitim sürecini optimize edebilirler (Sabancı Vakfı, 2023).

OSB çocuğa sahip ebeveynler, bilgi edinmek ve destek alabilmek için günümüzde bilgilendirici birçok kitaptan da yararlanmaktadır. Bu kitaplardan örnek verilecek olursa; otizimli bir çocuğun annesi olan Lorna Wing (2005), “Otizm El Rehberi” adlı kitabında otizimli bireylerin dünyayı nasıl algıladıklarını ve onlara nasıl destek olunabileceğini basit ve anlaşılır bir dille anlatmıştır. Cem Gökçen (2021), “Aileler İçin Otizm Rehberi” adlı kitabında otizmle ilgili bilimsel verileri ailelerin anlayabileceği bir dilde sunarak, tıbbi bilgilerden özel eğitime kadar geniş bir yelpazede ele almıştır. Temple Grandin (2013) “Otizimli Beyin” kitabında, yazar kendisi de otizimli olduğunu ve kendi hayatını ve deneyimlerini anlatmıştır. Özge Eliçin (2017) “Bu Gezegende Otizm Var” kitabında otizimli bireylerin ve ailelerinin deneyimlerini paylaşarak, farkındalık yaratmayı ve ailelere destek olmayı amaçlamıştır. Alan Yau (2007) “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Etkili Ebeveynlik” kitabı, otizimli çocuğu olan ebeveynler için pratik öneriler ve günlük yaşamda uygulanabilecek stratejiler sunmuştur. Jed E. Baker (2003) “Otizimli Çocuklar İçin Sosyal Beceriler Öğretimi” kitabında, otizimli çocukların sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik pratik uygulamalar ve stratejiler sunmuştur. Tony

Attwood (2015) "Otizmlı Çocuklar İçin Pratik Rehber" kitabında asperger sendromu ve otizmlı çocukların ebeveynlerine yönelik, bu çocukların dünyalarını anlamalarına ve onlara nasıl daha iyi destek verebileceklerine dair kapsamlı bir rehberlik sunmuştur. Terry Katz ve Susan M. Wilczynski (2007) "Otizmde Davranış Problemleri ve Çözüm Yolları" kitabında otizmlı çocuklarda sık karşılaşılan davranış problemlerini anlamaya ve çözüm yolları geliştirmeye yardımcı olmayı amaçlamıştır. Fred R. Volkmar ve Lisa A. Wiesner (2009) "Otizmlı Çocukların Eğitiminde Etkili Yöntemler" kitabında otizmlı çocukların eğitime dair bilimsel araştırmalar ve uygulamalı öneriler içermektedir. Mine Kızır ve İlknur Çifci Tekinarslan (2020) ise "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Taklit Öğretiminde Çevrimiçi Sunulan Aile Eğitim Programı El Kitabı"nda, otizmlı çocuklara taklit becerilerinin kazandırılması konusunda çevrimiçi eğitim programlarına örnekler sunmuşlardır.

2.13.EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK, ÖZ YETERLİK VE EĞİTSEL BECERİ İLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, öz yeterlik ve eğitsel becerileri ile ilgili Dünyada ve Türkiye’de yapılan araştırmalardan örnekler sunulmuştur.

2.13.1. Dünyada Yapılan Araştırmalar

Bekhet ve diğerleri (2012), zihinsel yetersizlik ve otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara bakım verenlerin bakıcı yükü ve psikolojik sağlamlık üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Zihinsel yetersizliği ve OSB’li çocuklar ile yapılmış çalışmalardan psikolojik sağlamlık ile ilgili olan 22 makale seçilip incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre psikolojik sağlamlık arttıkça bakım verenlerin becerikliliğinin arttığı da görülmüştür.

McDuffie ve diğerleri (2013), OSB olan sekiz 2-10 yaşlarındaki çocuğun annelerine belirli dil destek stratejilerinin kullanımı üzerindeki doğal dil müdahalesinin etkilerini incelemişlerdir. Araştırmacılar ebeveyn ve çocuklar ile online görüşmeler yaparak 4 adet araştırma sorusu sorup veriler toplanmıştır. OSB’li çocukların annelerine sağlanan doğal dil müdahalesinin çocuğun dil gelişimine etkililiği değerlendirilmiştir. Sağlanan eğitim programının ebeveynlerin etkili stratejileri kullanabilmeyeyle ilgili eğitsel becerilerine ilişkin yeterliklerin geliştiği gözlenmiştir.

Peer ve Hillman (2014), zihinsel ve gelişimsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin stres, psikolojik sağlamlıkla ilişkili faktörleri inceledikleri derleme türündeki literatür

çalışmasında ebeveynlerin sorunlarla başa çıkma tarzı, iyimserlik ve sosyal destek değişkenlerinin psikolojik sağlamlığı güçlendiren faktörler olduğunu belirlemişlerdir. İncelenen araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, psikolojik sağlamlık ile ilgili yapılan çalışmaların tipik gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler ve yoğun bakım ihtiyacı olan çocukların ebeveynleri ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Yapılan araştırmaların yöntemlerine bakıldığında daha çok nicel araştırma yöntemlerinin tercih edildiği bulunmuştur.

Cutress ve Muncer (2014), ebeveynlerin Ulusal Otizmli Derneği Early Bird Plus Programı hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, uyguladıkları ebeveyn eğitimi programı ile ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, OSB ile ilişkili güçlüklerle başa çıkma becerileri ve çocuğun davranışını geliştirmek amacıyla davranışları desteklenmiştir. Ebeveynlere program öncesinde ve sonrasında 10 soru veri toplama aracı “Aile Güven Ölçeği” uygulanmıştır. Bunlardan 8’i 5 puanlık evet ve hayır yanıtlarını içeren likert tipi ölçek olarak hazırlanmıştır. Çalışma sonunda ebeveynlerin OSB çocuklarıyla ilişkili bilgilerinin arttığı, çocuklarıyla iletişimlerinde ve çocuklarının davranışını yönetme yeteneklerinde gelişme olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlıkla ilişkili sonuçları ise, ebeveyn stresini ve ebeveynlerin psikolojik sağlamlılıklarını iyileştirmeyi amaçlayan ebeveyn eğitimi müdahaleleri, çocuğun gözlemlenebilir davranışları değişmese bile, ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına ilişkin algılarını iyileştirebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ji ve diğerleri (2014) yaptıkları yarı deneysel bir çalışmada, OSB çocukların sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi ve ebeveynlerin öz yeterliğini incelemek amacı ile multidisipliner bir ebeveyn eğitimi programını deneysel çalışma yapmışlardır. Araştırmanın başında ve sonunda ebeveynlere “Kısa Form, McMaster Aile Değerlendirme Cihazı (FAD), Basitleştirilmiş Başa Çıkma Stili Anketi (SCSQ), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ), Bakıcı Yük İndeksi (CBI),Çocukluk Çağı Otizmi Değerlendirme Ölçeği (CARS), Genel Öz Yeterlik Ölçeği (GSE), Multidisipliner Ebeveyn Eğitimi Değerlendirme Formu” uygulanmıştır. OSB çocukların bakımını veren bireylerden oluşan 22 deney, 20 kontrol grubundan oluşan 42 ebeveyn ile çalışılmıştır. Uygulanan ebeveyn eğitim programının aile işlevselliği, ebeveyn öz yeterlik ve güçlüklerle başa çıkma stilinde önemli gelişmeler olduğu dikkati çekmiştir.

Shire ve diğerleri (2015) OSB çocuğu olan ebeveynlere yönelik sosyal iletişim eğitim programı geliştirmiş ve programın etkililiğini incelemişlerdir. Ebeveynlerden verileri toplamak için “Ebeveynlerin Müdahale Stratejilerini Benimseme Ölçeği (PAIS)” kullanılmış ve ebeveyn

görüşmeleri yapılmıştır. Araştırma kapsamında 5-8 yaş arası OSB çocuğu olan ebeveynlere dokuz ay süren sosyal iletişim eğitimi verilmiştir. Eğitim programının içeriğinde ebeveyn ile çocuk oyun etkileşimi, strateji öğretimi, serbest zaman etkinlikleri ve ortak zaman geçirme gibi modüller yer almıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveynlerin OSB çocukları ile etkileşim düzeylerinin arttığı ve anne babaların ebeveynlik becerilerinin geliştiğı bulgusuna erişilmiştir.

Tolmie ve diğerleri (2016) Avustralya’da OSB çocukların ebeveynlerine yönelik Erken Müdahale Hazırlık Programı (EIRP) hazırlayarak aile destek çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında 135 OSB çocukların ebeveynlerine OSB ile ilgili ilgili ebeveynlere en fazla 10 seans sunulmuş ve erken müdahale ve aile destek hizmeti seçenekleri ve ilgili bilgi verilmiştir. Araştırma sonucunda, OSB çocukların ebeveynlerinin otizmle ilgili temel anlayışlarının geliştiğı ve bağımsız olarak karar verme becerilerinde önemli bir artış görüldüğü vurgulanmıştır.

Gaad ve Thabet (2016) 3 ile 23 arasında OSB çocuklara yönelik ebeveynlerin ihtiyaçlarını incelemişlerdir karma yöntem yaklaşımı yapılan çalışmada ailelere 6 haftalık eğitim kursu aldıktan sonra açık uçlu sorularak görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda ebeveynlerin OSB çocukların problemleri davranışlarını gidermeye yönelik eğitsel gereksinimlerinin olduğu dolayısıyla daha fazla eğitim programına ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Ebeveynlerin özellikle erken çocukluk dönemindeki OSB çocuklarına yönelik davranış stratejileriyle ilgili eğitsel becerileri öğretmeye yönelik istekleri olduklarını ve çocuklarına yardım etmek için daha fazla destek ve araçlara ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Görüşmelerin ve anketin bulguları karşılaştırıldığında, programın katılımcılar üzerinde büyük bir etkisi olduğu ve bu etkinin ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarındaki olumlu değişiklikler olduğu sonucuna varılmıştır.

Lecavalier ve diğerleri (2017) OSB çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarındaki yıkıcı davranışlarının azaltılmasına yönelik bir eğitim programı hazırlamışlardır. Araştırmada OSB’li çocuğu olan ebeveynlere yönelik olarak uygulanan eğitimin etkileri incelenmiştir. Araştırmada verilen eğitimlerle OSB’li çocuklardaki davranış problemlerinin ve ebeveynlerinin yaşadığı stres düzeylerinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu amaçla ailelere “Aberrant Davranış Kontrol Listesi-İrritabilite Alt Ölçeği (ABC-I) Ev Durumları Anketi, (HSQ), Klinik Genel İzlenim-İyileşme Ölçeği (CGI-I)” uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda altı ay süren eğitim programının sonucunda OSB’li çocuklarda görülen yıkıcı davranışların ve ebeveynlerin yaşamış olduğu stresin azaldığı belirlenmiştir.

Halstead ve diğerleri (2018) OSB ve Down Sendromu, Serebral Palsi (gelişimsel yetersizlik) olan çocukların annelerinin psikolojik sağlamlık ve iyi oluş durumları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, 4-15 yaşları arasında olan çocukların annelerine “Kısa Dayanıklılık Başa Çıkma Ölçeği, Aile Memnuniyeti Ölçeği, Anne Pozitif Algıları. Pozitif Kazanç Ölçeği uygulanmıştır. “Kısa Dayanıklılık Başa Çıkma Ölçeği, Aile Memnuniyeti Ölçeği, Anne Pozitif Algıları. Pozitif Kazanç Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma sonunda annelerin psikolojik dayanıklılığın daha yüksek olduğu, daha iyi annelikle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mohammadi ve diğerleri (2018), otizmlili çocuğu olan ebeveynlerin bakış açılarından ebeveyn yeterliliği kavramını araştırmak amacıyla OSB çocuğu olan 20 ebeveynin katıldığı nitel çalışma yapmışlardır. Veriler 16 yarı yapılandırılmış görüşme ve iki odak grup görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Aile istikrarı, çocuk bakımı, mevcut yaşantıda uyum, aile işlevlerinin düzenlenmesi, memnuniyet, çocuk bakımı gibi konular ele alınmıştır. Yapılan araştırma sonucunda aile istikrarının yeniden sağlanmasını ebeveynin çocuk bakımında mükemmellik düzeyinin arttığı sonucuna ulaşıldığı belirtilmiştir.

Whiting ve diğerleri (2019), 10 ay—15 yaşları arasındaki özel gereksinimli ve karmaşık sağlık ihtiyaçları olan çocukların ebeveynlerinde dayanıklılık ve öz yeterlik gelişimini desteklemeye yönelik bir müdahale geliştirmek, pilot uygulama yapmak ve değerlendirme sürecini incelemek amacıyla çalışma yapmıştır. Bu amaçla 16 ebeveyn ile yürüttükleri çalışmada nitel ve nicel yöntemler kullanılarak, müdahale yöntemi uygulanmıştır. Nitel verileri toplamak için ebeveynlere “Sıkıntı Ölçeği, Dayanıklılık Ölçeği, Kısa COPE Ölçeği, Ebeveynlik Öz Yeterliliğini Ölçme Aracı (TOPSE)” uygulanmıştır. Ebeveynlere 2 hafta uygulanan müdahale sonunda ebeveynlerin özgüven öz yeterlik düzeylerinin ve başa çıkma becerileri artarken stres düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Mungall (2020), otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği çocuğu olan ve bakım ihtiyacı olan çocukların ebeveynlerinin psikolojik sağlamlık ve anlam yaratma kavramlarını incelediği nitel çalışmada yedi ebeveyn ile çevrimiçi toplantılar yapmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış telefon görüşmeleri ve yüz yüze görüşmeler ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin bakım verme becerilerinde aldıkları desteğin psikolojik sağlamlık düzeylerini güçlendirdiği ve bakım verme süreçlerine anlamlar yükledikleri belirlenmiştir.

Cerezuela ve diğerleri (2020) tipik gelişim gösteren, OSB ve down sendromlu çocuğu olan ailelerle yaptığı bir çalışmada 97 anne ve babanın aile stres düzeyi ölçülmüştür. Verileri toplamak için ailelere “Duyusal Profil-2 (Sensory Profile-2), Yürütücü İşlevlerin Davranış

Değerlendirme Envanteri (BRIEF), Wechsler Çocuklar İçin Zeka Testi (WISC-V)” uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda en stresli ve psikolojik sağlamlık düzeyinin en düşük olduğu aileler OSB çocuğu olan aileler olduğu görülmüştür.

Tyszkiewicz-Gromisz ve diğerleri (2024), OSB çocukların ve nörotipik gelişen çocukların annelerinde ebeveyn yeterlilikleri ve stres düzeylerini incelemek amacıyla araştırmasını 20’si OSB çocuğu olan ve 20’si nörotik çocuğu olan anneler olmak üzere 40 anne ile gerçekleştirmiştir. Araştırmada ebeveyn yetkinliği testi (TKR) ve PSS-10 anketi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında OSB çocukların annelerinin stres seviyeleri nörotipik çocuklarının annelerine göre yüksek olduğu görülmüştür. OSB çocuğu olan annenin önemli ölçüde farklılık gösteren daha düşük ebeveyn yeterliliğine sahip olduğu belirtilmiştir.

2.13.2. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

Girli (2002) gerçekleştirmiş olduğu aile eğitim programının OSB’li çocuğu olan ebeveynlerin depresyon ve benlik saygısı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Verileri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Formu ve Aile Kabul Ölçeği (AKÖ) uygulanmıştır. Araştırmaya 2-15 yaş arası OSB çocuğu olan 43 anne baba katılmıştır. Araştırma kapsamında verilen eğitimde anne babalara OSB ile ilgili bilgiler verilmiş, çocuklarının yetersizliklerinin yanı sıra geliştirilebilir yönlerine değinilmiş, çocukları ile benzer özellikte çocuğu olan diğer 63 anne-babalarla deneyim paylaşımı desteklenmiş, OSB’nin getirmiş olduğu yeni rollere uyum gibi alanlar yer almıştır. Araştırmanın sonucunda deney grubunda yer alan anne babaların depresyon düzeylerinde kontrol grubundaki anne babalara göre anlamlı düzeyde azalma olduğu belirlenmiştir.

Ergüner-Tekinalp ve Akkök (2004) OSB çocuğu olan anneler için baş etme becerileri aile eğitim programı düzenlenmişlerdir. Bu kapsamda annelerin baş etme düzeyleri, umutsuzluk düzeyleri ve stres düzeyleri üzerinde aile eğitim programının etkisi araştırılmıştır. Araştırmaya 60 OSB’li çocuğu olan anne katılmış bu annelerin arasından 10 anne çalışma grubuna dahil edilmiştir. Sekiz oturumdan oluşan aile eğitim programı haftada 1,5 saat süren iki oturum şeklinde dört hafta boyunca gerçekleştirilmiştir. Programın içeriğinde stresi anlamlandırmak ve stres ile baş etme, genel olarak baş etme yaklaşımları, problem çözme becerileri, olumlu rahatlama ve düşünme teknikleri ve sosyal destek gibi konular yer almaktadır. Araştırmanın sonucunda çalışma grubunda yer alan annelerin stres ve baş etme düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Ancak annelerin umutsuzluk düzeyi ve sosyal destek

düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda verilen eğitimin annelerinin stres düzeyi ve baş etme yöntemlerine etkisi olmadığı ancak umutsuzluk düzeylerinde ve yalnızlık hislerini azaltmada etkili olduğu belirlenmiştir.

Eroğlu, Arıcı Özcan, Peker (2015), özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, iyilik hali ve mutluluk düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırma 86 tanesi özel gereksinimli çocuğa, 86 tanesi ise tipik gelişim gösteren çocuğa sahip toplam 172 anneyle yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama araçları olarak Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Oxford Mutluluk Ölçeği ve İyilik Hali Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ve özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, iyilik hali ve mutlulukla ilişkili ölçeklerden aldıkları puanlar açısından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, mutluluk ve iyilik hali puanlarının, tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, mutluluk ve iyilik hali puanlarından daha düşük olduğu belirtilmiştir.

Deveci ve diğerleri (2017), özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerde umut, belirsizliğe tahammülsüzlük ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiyi incelemek, ayrıca özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin umut, belirsizliğe tahammülsüzlük ve psikolojik sağlamlık düzeylerini karşılaştırmak amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kütahya ilinde amaçlı kolay ulaşılabilirlik örnekleme ile seçilmiş özel gereksinimli çocuğa sahip 174 ve tipik gelişim gösteren çocuğa sahip 99 toplamda 273 ebeveyn oluşturmuştur. Verileri toplamak için “Bütünleyici Umut Ölçeği, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği-Kısa Formu ve Psikolojik Sağlamlığı Değerlendirme Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere göre belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri daha yüksek, umut ve psikolojik sağlamlık düzeyleri daha düşük olduğu görülmüştür.

Tura (2017) tipik gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuğu olan annelerin psikolojik sağlamlık, anksiyete ve depresyon düzeylerini karşılaştırılmak amacıyla 75’i özel gereksinimli çocuğu olan anne ve 75’i ise tipik gelişim gösteren çocuğu olan toplam 150 anneyle gerçekleştirmişlerdir. Araştırmada verileri toplamak için “Beck Anksiyete Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri ve Connor-Davidson Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre özel gereksinimli çocuğu olan annelerin anksiyete ve depresyon puanlarının, tipik gelişim gösteren çocuğu olan annelerin anksiyete ve depresyon puanlarından

daha yüksek olduğu, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin psikolojik sağlamlık puanlarının ise tipik gelişim gösteren çocukların annelerin psikolojik sağlamlık puanlarından daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Karaman (2018), özel eğitime ihtiyacı olan çocuğa sahip anne-babaların psikolojik sağlamlıklarını etkileyen faktörler olarak sosyal destek algısı ve benlik saygısını incelenmek amacıyla yaptıkları çalışmada, verileri toplamak için annelere “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Sosyal Destek Algısı Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği” uygulamıştır. OSB çocuğu olan annelere bilişsel ve davranışçı temele sahip bir eğitim programı uygulamıştır. Araştırmanın kontrol grubunda 11, deney grubunda ise 10 anne yer almaktadır. Deney grubundaki annelere 9 hafta boyunca stres düzeylerini azaltmaya yönelik bir eğitim sunulmuştur. Kontrol grubundaki anneler ise herhangi bir uygulamaya katılmamışlardır. Araştırmada sunulan eğitimin sonucunda OSB’li çocuğu olan annelerin stres düzeylerinin azaltılmasında anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Mustafaoğlu Çiçek (2019), Türkiye’deki OSB çocuğu olan ebeveynlerin deneyimlerini psikolojik dayanıklılık kavramı çerçevesinde ve sağlıklı gelişim gösteren kardeşlerin deneyimlerinin duygu düzenleme becerilerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, 398 anne ve baba ile nicel ve nitel verilerine dayanan karma yöntem kullanmışlardır. Çalışmada nitel boyutunda psikolojik dayanıklılığı yüksek bulunan ebeveynlerden seçilen 9 anne-baba çiftinin deneyimlerini derinlemesine incelenmiştir. Verileri toplamak için “Sosyo-Demografik Bilgi Formu, Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği, Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği, OSB çocuklara yönelik ise Sorun Davranış Kontrol Listesi” kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda anne ve babaların psikolojik dayanıklılığı arttıkça daha az depresyon, kaygı ve stres deneyimlediklerini göstermektedir. Ebeveynlerin kullandığı bilişsel duygu düzenleme yöntemlerinden durumu yeniden planlama ve olumlu gözden geçirme eğilimleri arttıkça psikolojik dayanıklılıklarının da arttığı; durumu felaketleştirme (yıkım) ve diğerlerini suçlama eğilimleri arttıkça psikolojik dayanıklılık düzeyinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca, anne-babaların eğitim düzeyleri ve aile gelir düzeyleri arttıkça psikolojik dayanıklılıklarının da arttığını belirtilmiştir.

Ülgüt (2019) 28 OSB çocuğu olan anne babalar ve 52 tipik gelişim gösteren çocuğa sahip anne babalar olmak üzere toplam 80 ebeveyn ile çalışmıştır. Çalışmanın amacı OSB çocuklara sahip ana babalarda benlik algısı, evlilik uyumu ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu amaç doğrultusunda OSB çocuğu olan anneler ile babalarda bağımlı

değişkenler (benlik algısı, evlilik uyumu ve psikolojik sağlamlık) arasındaki ilişkiler ele almış, bağımlı değişken düzeylerinin tipik gelişim gösteren çocuğu olan anne babalarından farklı olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmada verilerin toplanması amacıyla “Kişisel Bilgi Formu, Benlik Algısı Ölçeği, Evlilik Uyumu Ölçeği ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” kullanılmıştır. Tipik gelişim gösteren çocuğu olan anne ve babaların psikolojik sağlamlık düzeyleri OSB çocuğu olan anne ve babaların ortalamalarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm katılımcılar için benlik algısı olumlu yönde arttıkça psikolojik sağlamlık da artmaktadır. Diğer yandan benlik algısı olumlu yönde arttıkça evlilik uyumu azaldığı belirtilmiştir.

Arslan (2020), OSB çocuğu olan ailelerin psikolojik sağlamlığını etkileyen faktörleri incelemek amacıyla 3-12 yaş aralığında OSB çocuğu olan ebeveynleri ile yaptığı çalışmada psikolojik dayanıklılığı, ebeveyn öz yeterliliğini ve sosyal destek düzeyini ölçmek için çeşitli ölçme araçları kullanılmıştır. Bu araçlar arasında “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Ebeveyn Öz Yeterlilik Ölçeği ve Sosyal Destek Algısı Ölçeği” yer almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ebeveynlerin psikolojik dayanıklılığı, çocukların yaşı, ebeveynlerin yaşam deneyimleri ve çevresel destek faktörleri gibi unsurlardan etkilenmektedir. Sosyal destek alan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri daha yüksek bulunmuş, bu durum öz yeterlilik duygusunu da olumlu yönde etkilemiştir. Sosyal destekten yoksun ebeveynlerin ise yalnızlık, stres ve tükenmişlik hisleri daha yoğun olduğu için öz yeterlilik düzeyleri düşük bulunmuştur.

Gümüş (2020) katılımcılar arasında OSB çocuğu olan özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlere kabul ve kararlılık terapisi temelli uygulamalar yaparak bu çalışmaların ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, depresyon, anksiyete, stres düzeyi ve bakım yükü üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmadan önce verileri toplamak için “Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği (DASS-21), Bakım Yükü Değerlendirme Ölçeği” 60 ebeveyne ön-test, son-test ve izlem testi uygulanmıştır. Deney grubundaki ebeveynlere her hafta bir terapi uygulanırken, kontrol grubuna hiçbir uygulama yapılmamıştır. Araştırma sonucunda ise uygulanan terapinin ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinde artış görülürken, depresyon, anksiyete, stres ve bakım yükü düzeylerinde düşüş görüldüğü belirlenmiştir.

Kızır (2021), OSB çocuklara sahip ebeveynler için çocuklarında iletişim becerileri edinmelerini kolaylaştıracak uzaktan aile eğitim uygulamalarından oluşan araştırmaları içeren sistematik bilgiler sunmak amacıyla özetleyici derleme yöntemi olarak 2000-2018 yılları arasındaki uzaktan eğitim aile uygulamalarını içeren literatür taraması yapmıştır. Dokuz çalışmanın demografik bilgiler (cinsiyet, yaş, tanı), araştırma modeli, geçerlik-güvenirlilik,

izleme ve genelleme aile eğitimi uygulama basamakları, analiz yazılım programları ya da teknolojik gereçler, etki büyüklüğü ve sonuçlarına göre gruplara ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışma ile uzaktan yürütülen ebeveyn programlarının çocuklar üzerinde hedeflenen davranışlarda olumlu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonunda sosyal geçerlik yüksek olarak belirtilmiş ve katılım gösteren ebeveynlerin beceri öğretiminde uygulama yeterliliklerini kazandıkları ifade edilmiştir.

Atalan (2022) Özel gereksinimli çocuğa (bedensel yetersizlik, birden fazla tanı alan çocuklar, OSB, özel öğrenme güçlüğü ve zihinsel yetersizlik) sahip gönüllü ebeveynlerin psikolojik yardım alma tutumlarının psikolojik sağlamlık ve eş desteği ile ilişkisini inceledikleri çalışmada, ebeveynlere “Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği, Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Eş Destek Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu” uygulamıştır. Araştırma sonucunda ise ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile gelir düzeyi ve özel gereksinimli çocuğun kardeşi olma durumu ile arasında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumları ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında ise pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yani ebeveynlerin psikolojik yardım alma düzeyindeki artış psikolojik sağlamlık düzeylerini de arttırdığı görülmüştür.

İşçi (2022), çalışma grubu içerisinde OSB de olan özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin psikolojik sağlamlık ve belirsizliğe karşı tahammülsüzlük düzeylerinin algıladıkları yaşamın anlamı üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada, ebeveynlere “Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Yaşamın Anlamı Ölçeği ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği Kısa Formu”nu uygulamıştır. Araştırmanın sonucunda, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve belirsizliğe karşı tahammülsüzlük düzeyleri arasında negatif ilişki bulunmuştur. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi artarken, belirsizliğe karşı tahammülsüzlük düzeyinin düştüğü görülmüştür. Psikolojik sağlamlık ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerinin ebeveynlerin algıladıkları yaşamın anlamı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyi ile anne-baba olma durumu, ebeveynin medeni durumu, eğitim durumu, gelir düzeyi, özel gereksinimli çocuğunun cinsiyetine göre farklılık olmadığı, çocuğun yaşına göre ise fark olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin yaşları ve psikolojik sağlamlıkları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Buna göre, 30-39 yaş ve 50-65 yaş grubundaki katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyleri, 20-29 yaş grubundaki katılımcılardan daha yüksek bulunmuştur.

Musa (2022), 2-11 yaş OSB çocuğu olan ebeveynlerin iyi oluş, merhamet, psikolojik sağlamlık ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, ebeveynlere “Merhamet Ölçeği, Perma İyi Oluş Ölçeği, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Ölçeği” uygulamıştır. Araştırma sonucunda; OSB çocukların ebeveynlerinin iyi oluşları ile merhamet, psikolojik sağlamlık ve bilişsel esneklik arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin iyi oluş düzeylerinin artışı ile psikolojik sağlamlık düzeylerinde de gözlenmiştir. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyinin otizmin yoğunluğuna göre farklılaşırken, çocuğun yaşı ve cinsiyetine göre farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Ekinci (2022) 3-18 yaş arasında OSB çocuğu olan 150 ebeveyn ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip 150 ebeveyn olmak üzere toplam 300 ebeveynin anksiyete ve psikolojik sağlamlık düzeyleri ile stresle başa çıkma yöntemleri karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmada, verileri toplamak için “Demografik Veri Toplama Formu, Beck Anksiyete Ölçeği, Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği ve Yetişkin Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda; Beck Anksiyete Ölçeği, Yetişkin Psikolojik Sağlamlık Ölçeği, Sosyal Destek Alt Ölçeği puanlarına bakıldığında gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmazken, Stresle Başa Çıkma Ölçeği, Kaçınma Alt Ölçeği ve Problem Odaklı Başa Çıkma Ölçeği puanlarına bakıldığında gruplar arasında anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular psikolojik sağlamlık düzeyi açısından yapılan karşılaştırmada, OSB ve tipik gelişim gösteren çocuğu olan aileler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Topbaş (2022), 0-18 OSB çocuğu olan 205 aile ile bakım verme yükleri ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ebeveynlerin bakım verme yükü ve psikolojik dayanıklılığının değerlendirilmesi amacıyla, kolay örneklem belirleme yolu tercih edilmiştir. Verileri toplamak için ailelere “Kişisel Bilgi Formu”, “Bakım Verme Yükü Ölçeği” ve “Yetişkin Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; yaşı genç ebeveynlerin daha düşük bakım verme yükü hissederken, daha yüksek sosyal ilişki kurdukları ve daha yüksek psikolojik sağlamlık becerilerine sahip oldukları belirlenmiştir. Psikolojik Sağlamlık Ölçeğinin “ilişkisel kaynaklar” alt boyutu ile ebeveynlerin yaş grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark belirlenmiştir. 26-35 yaş arası ebeveynlerin 46 yaşından büyük ebeveynlere göre daha yüksek ilişkisel kaynaklar puanına sahip olduğu belirlenmiştir. Psikolojik Sağlamlık Ölçeği çocuğun cinsiyetine göre erkek çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin kız çocuğu olan ebeveynlerinkinden daha düşük olduğu

görülmüştür. Çocuğun yaşına göre ise 0-3 yaş ve 4-6 yaş arası çocukların ebeveynlerinin diğer yaş gruplarındaki çocukların ebeveynlerinkine göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Şenligil, Akpınar (2023), zihinsel yetersizlik, OSB ve serebral palsi 101 özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin bakım yükü ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere İstanbul ili Ümraniye ilçesindeki özel eğitim okullarında eğitim alan çocukların anneleri ile çalışılmıştır. Anneler amaçlı örneklem yöntemi kullanarak seçilmiştir. Veriler anket yöntemi ile online ortamda toplanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşmak için ‘Kişisel Bilgi Formu’, ‘Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği’ ve ‘Bakım Verme Yükü Ölçeği’ kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ebeveynin yaş, eğitim seviyesi, gelir durumu, başka bir özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumlarına göre bakım verme yükü ölçeği ile kısa psikolojik sağlamlık ölçeği puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Annelerin, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği’ne verdiği yanıtların analizi yapıldığında annelerin psikolojik sağlamlıklarının orta düzeyde olduğu bulunmuştur.

Pektemir (2023) OSB çocuğu olan ebeveynlerin bakım yükü öz yeterliğini incelediği araştırmada, verileri toplamak için “Kişisel Bilgi Formu”, “Bakım Verme Yükü Ölçeği (BVYÖ)” ve “Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği (EYÖ)” uygulamıştır. Elde edilen verilere göre; babaların OSB çocuklarına ebeveynlik uygulamalarına katılımlarında özyeterlilik düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. İlköğretim düzeyine sahip annelerin OSB çocuklarına bakım vermede özyeterlilikleri düşük bulunmuştur. Anne baba ile çocukların birlikte yaşadıkları ailelerin, mevcut duruma uyum sağlama düzeyleri, tek ebeveynli ailelere göre yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erken tanı konan çocukların ebeveynlerinin özyeterlilik düzeyleri, yüksek olduğu görülmüştür. OSB çocuğu olan ebeveynlerin bakım yükleri ve özyeterlilik puanlarının ne düzeyde olduğu incelendiğinde; Katılımcıların Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği, mevcut duruma uyum sağlama alt boyutu ortalaması ve bakımda mükemmellik alt boyutu ortalaması ele alındığında puan düzeylerinin en alt ve en üst puanları arasında olduğunu göstermiştir.

Tokkaya Yoldaş (2023), 1- 8 yaş aralığında otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin eğitsel becerilere ilişkin yeterlikleri ile aile yaşam doyumu seviyeleri arasındaki ilişkini incelemek amacıyla yaptığı çalışmaya 86 ebeveyn katılmıştır. Çalışmada “Otizmlili Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilere İlişkin Yeterlilik Ölçeği” ve “Aile Yaşam Doyumu Ölçeği” kullanılmıştır. Eğitsel becerilere ilişkin yeterliğin cinsiyete, yaşa ve öğrenim durumuna göre anlamlı derecede fark görülürken, aile yaşam doyumunun aynı değişkenlere göre anlamlı fark

görülmmediği belirlenmiştir. Ebeveynlerin eğitsel becerileri ve yeterlilik düzeylerinin cinsiyete göre incelendiğinde, sosyal ve duyuşsal beceri düzeyleri, bilişşel beceri düzeyleri, dil ve iletişim becerileri düzeyleri, özbakım beceri düzeyleri, problem davranışla baş edebilme düzeyleri, psikomotor beceri düzeyleri ve ebeveyn eğitsel beceri yeterlilik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Annelerin sosyal ve duyuşsal beceri düzeyleri, bilişşel beceri düzeyleri, dil ve iletişim becerileri düzeyleri, özbakım beceri düzeyleri, problem davranışla baş edebilme düzeyleri, psikomotor beceri düzeyleri ve ebeveyn eğitsel beceri yeterlilik düzeyleri babalara kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin eğitsel becerileri yeterlilik düzeyleri yaşa göre incelendiğinde 22-28 yaş aralığında olan katılımcıların dil ve iletişim becerileri düzeyleri ile psikomotor beceri düzeyleri 45-50 yaş aralığında olan ebeveynlere kıyasla daha yüksektir. Ebeveynlerin eğitsel beceriler yeterlilik düzeylerinin öğrenim durumuna göre incelendiğinde ebeveynlerin bilişşel beceri düzeyleri, dil ve iletişim beceri düzeyleri, psikomotor beceri düzeyleri ve ebeveyn eğitsel beceri yeterlilik düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Lise öğrenim durumuna sahip olan ebeveynlerin bilişşel beceri düzeyleri, dil ve iletişim beceri düzeyleri ve ebeveyn eğitsel beceri yeterlilik düzeyleri ortaokul öğrenim durumuna sahip olan ebeveynlere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Üniversite öğrenim durumuna sahip ebeveynlerin psikomotor beceri düzeyleri ortaokul öğrenim durumuna sahip olan katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Yeğin (2023), Konya ili Meram merkez ilçesindeki özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde devam eden 2-10 yaş arasındaki OSB çocuklar ve ebeveynleri ile demografik değişkenleri ile psikolojik dayanıklılıkları ve depresyon seviyeleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmaya 54 anne 49 baba olmak üzere 103 ebeveyn katılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Ebeveynlerle birebir görüşülerek gönüllü olanlar araştırma kapsamına alınmıştır. Çalışmada ebeveynlere “Demografik Bilgi Formu, Yetişkinler için Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda annelerin babalara oranla psikolojik dayanıklılığın her iki cinsiyette de birbirine yakın sağlamlık seviyelerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bulguları, OSB çocukların ebeveynlerinin depresyon puanlarının psikolojik dayanıklılık ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Psikolojik Sağlamlık Ölçeğindeki yanıtlar ile çalışma grubundakilerin yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yetiş (2023), İstanbul ili Başakşehir ilçesinde RAM’a bağlı özel gereksinimli çocuklardan ve OSB çocukların ebeveynlerinden oluşan 120 anne, 32 baba olmak üzere toplam 152

ebeveynin psikolojik sağamlılık, psikolojik iyi oluşları ile çocuklarının otizmli davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada anne babaların demografik özellikleri de dahil edilmiş olup, analizler sonucunda, otizm davranış yoğunluğunun anne psikolojik sağamlık düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir yordama etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Anne babaların iyi oluş düzeyleri ile psikolojik sağamlık düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Yapılan bir çalışmada özel eğitim gerektiren çocuğu olan anne babalarda psikolojik sağamlık düzeyinin orta düzeyde olduğu vurgulanmıştır.

Kalkan (2023), 3-10 yaş arasında OSB olan çocuklara bakım verenlerin öz yeterliği, aile yaşam kalitesi ve psikolojik sağamlık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptıkları çalışmaya Pendik Belediyesi Engelsiz Yaşam Merkezi'nde 60 ebeveyne lme araçları yüz yüze uygulanmıştır. Çalışmaya katılan bakım verenlere “Sosyo-demografik Bilgi Formu ve Bakım Veren Görüşme Formu, Beach Center Aile Yaşam Kalitesi leği (BCAYK), Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık leği (YPD), Ebeveyn z Yeterlik leği (EY) ve Bakım Verme Yükü leği (BVY)” uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda, OSB ocuğa bakım verenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artmasıyla öz yeterlik düzeylerinin de artış göstermektedir.

avga (2024) 1-8 yaş arasında değişen OSB ocukların ebeveynleri ile psikolojik sağamlık, kabullenme ve ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yaptığı araştırmaya 129 ebeveyn katılmıştır. İlişkisel tarama modelinde yapılan araştırmada verileri toplamak için “Demografik Bilgi Formu”, “Otizmli ocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlik Algısı leği”, “Kabul ve Eylem Formu” ve Kısa Psikolojik Sağamlık leği” kullanılarak veriler elde edilmiştir. Araştırmanın sonunda eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algısı, kabul ve eylem ve psikolojik sağamlık ortalamaları ebeveynin yaşına, cinsiyetine (anne ya da baba olmasına), annenin ve babanın eğitim durumuna, annenin ve babanın çalışmasına göre karşılaştırıldığında; elde edilen sonuçlar, değişkenlerin ortalamalarında ebeveynin yaşına bağlı anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermiştir. Ancak gelir düzeyine, ocuk sayısına, OSB ocuğun yaşına ve aile tipine göre farklılık olduğu belirlenmiştir. 0-3 yaşında otizmli çocuğu olan katılımcıların psikolojik sağamlık düzeylerinin daha büyük yaşta çocuğu olanlardan anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır. Eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algısı, kabul ve eylem ve psikolojik sağamlık ortalamalarının ebeveynin yaşına, cinsiyetine ve öğrenim düzeylerine göre karşılaştırıldığında değişkenlerin ortalamalarında ebeveynin yaşına bağlı anlamlı bir fark olmadığı grlmştir.

Eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algısı, kabul ve eylem ve psikolojik sağlamlık ortalamalarının çocuğun yaşına göre karşılaştırıldığında psikolojik sağlamlık ortalamalarında gruplar arasında anlamlı fark dikkati çekmiştir. 0-3 yaşında çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin 4-6 yaş ve 7-8 yaş aralığında çocuğu olanlardan anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak sonuçlar eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algısı ve kabul ve eylem ortalamalarında ise çocuğun yaşına bağlı anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermiştir

Tüylüoğlu (2024), 2-10 yaş aralığındaki OSB çocukların anneleri annelerin mutluluk korkusu ve aile bütünlük duygusu ile ebeveyn yeterlilik arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yaptığı çalışmada verileri toplamak için “Demografik Bilgi Formu”, “Mutluluk Korkusu Ölçeği”, “Çocuğu OSB Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği” ve “Aile Bütünlük Duygusu Kısa Formu Ölçeği” kullanmıştır. Çalışmada annelerin üniversite mezunu olması ile annelerin ebeveyn yeterlik düzeylerinin alt boyutları ele alındığında bakımda mükemmellikte artış göstermektedir. Annelerin yaş değişkeni açısından ebeveyn yeterlilik düzeylerin alt boyutlarıyla ele alındığında zayıf etki düzeyinde anlamlı farklılık bulunduğu gösterilmiştir. Annelerin aldıkları yaşla birlikte ebeveyn yeterliliklerinde de artış olduğu belirtilmiştir. Bakımda mükemmellik alt boyutunu ele aldığımızda genç annelerin bakımda mükemmelliği diğer yaşlara göre yüksek olduğu belirtilmiştir. Annelerin öğrenim durum değişkeni açısından ebeveyn yeterlilik düzeyinin tamamında anlamlı farklılık bulunduğu, mevcut duruma uyum sağlama alt boyutunu ele alındığında annenin ortaokul mezunu olması mevcut duruma uyumu güçleştirdiği, bakımda yeterlilik alt boyunda ise annenin üniversite mezunu olması bakımda mükemmelliği de beraberinde getirdiği belirlenmiştir. OSB tanılı çocuğun cinsiyeti ve tanı alma zamanı değişkeni açısından, ebeveyn yeterliliği arasında anlamlı farklılık görülmediği belirtilmiştir.

Tunç (2024), İstanbul ili Sultangazi ilçesinde bulunan MEB’e bağlı özel bir rehabilitasyon merkezinde eğitim gören 64 OSB çocuğu olan ebeveyn ve 64 OSB tanısı almamış çocuğa sahip ebeveyn olmak üzere toplam 128 bireyden veri toplamıştır. OSB tanısı almış çocuğa sahip ebeveynler ile otizm tanısı almamış çocuğa sahip ebeveynlerdeki evlilik doyumu ve öz-yeterlilik düzeylerini karşılaştırmak amacıyla yapılan araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Verileri toplamak için “Ebeveyn Öz-Yeterlilik Ölçeği ve Evlilik Doyumu Ölçeği” uygulanmıştır. Ayrıca örneklem, yaş, cinsiyet, çocuğun tanısı, eğitim durumu gibi sosyodemografik değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Otizm tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin öz-yeterlilik düzeyleri ve evlilik doyumu düzeyleri otizm tanısı almamış çocuğa sahip ebeveynlere göre daha düşük çıkmıştır. Veriler analiz edilirken, sosyodemografik özellikler açısından, yaş, eğitim

düzeyi değişkenlerine göre evlilik doyumu ve öz-yeterlik seviyelerinde bir farklılık olup olmadığına bakılmıştır. Öz-yeterlik ölçeğinden alınan toplam puanlara göre, eğitim değişkenine göre ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerine göre fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özyer (2024), 3-6 yaş arasındaki OSB çocukların ebeveynlerinin günlük rutinleri kullanım durumları ile ebeveyn öz yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve günlük rutinleri kullanım durumu ile ebeveyn öz yeterliliğinin bazı demografik değişkenlere göre fark durumlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline göre planlanmış olup, kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya OSB çocuğu olan 102 (84 anne ve 18 baba) ebeveyn katılmıştır. Veri toplamak için “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocukları Olan Ebeveynlerin Günlük Rutinleri Kullanım Durumu Kontrol Listesi”, “Demografik Bilgi Formu” ve “Çocuğu Otizm Spektrum Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda ebeveynlerin öz yeterlilikleri cinsiyete, yaşa, öğrenim düzeyine, çocuğun tanı aldığı yaşa, çocuk sayısına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık göstermediğı belirtilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizi ele alınmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmada OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin öz yeterlik ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik düzeylerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bu yönüyle Korelasyonel araştırma türündedir. Korelasyonel araştırmalar, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin herhangi bir şekilde bu değişkenlere müdahale edilmeden incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2014).

3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın ulaşılabilir evreni İstanbul ilinde ikamet eden ve otizm spektrum bozukluğu tanısı olan 3-8 yaş arasında çocuğu olan ebeveynlerden oluşmaktadır. Örneklem yöntemi olarak kolay ulaşılabilir (uygun) örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Yeterli örneklem sayısını belirlemek amacıyla GPower programı ile güç analizi ve uygun örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda uygun örneklem sayısını belirlemek için Gpower3.1.9.2 (Faul vd.,2007) programı kullanılmış ve yapılan analiz sonuçlarına göre % 95 istatistiksel güç, $\alpha=0.05$ hata payı ve $f^2=0,05$ etki büyüklüğü için ulaşılması gereken minimum örneklem sayısı 301 ebeveyn olarak belirtilmiştir.

Örneklem belirlenirken dışlanma kriterleri olarak, çocuğun ikinci bir engelinin olmaması yani sadece otizm spektrum bozukluğu tanısı almış olması ve 3 ile 8 yaş aralığı dışında kalan otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukları olan 301 ebeveyn çalışmaya katılmıştır. Ebeveynlerin demografik bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ebeveynlerin Demografik Bilgilerine Ait Frekans ve Yüzde Dağılımı

Değişken	Grup	f	%
Ebeveynlik durumu	Anne	263	87,4
	Baba	38	12,6
Ebeveyn Yaş	21-30	48	15,9
	31-40	186	61,8
	41-50	67	22,3
Ebeveyn Öğrenim Durumu	İlköğretim	11	3,7
	Ortaöğretim	59	19,6
	Ön lisans	35	11,6
	Lisans	185	61,5
	Lisansüstü	11	3,7
Anne Meslek	Aile danışmanı	11	3,7
	Eğitimci (öğretmen, okul idarecisi, müdür vb.)	84	27,9
	Çalışmıyor (Ev hanımı)	87	28,9
	Güvenlik (asker, polis vb.)	1	0,3
	Memur (bakıcı, hizmetli vb.)	44	14,6
	Mimar	4	1,3
	Mühendis	8	2,7
	Sağlık alanında (hemşire, doktor vb.)	59	19,6
	Serbest meslek (kendine ait iş yeri var)	5	1,7
	Yönetici (şirket, büro vb.)	8	2,7
Ebeveynin Destek Alma Durumu	Evet	150	49,8
	Hayır	151	50,2
Ebeveynin Aldığı Destek Türü	Destek almıyorum	151	50,2
	Psikolojik destek alıyorum	124	41,2
	Diğer destek alıyorum	26	8,6
Çocuk Yaş	3-5 yaş	152	50,5
	6-8 yaş	149	49,5
Çocuk Cinsiyet	Erkek	206	68,4
	Kız	95	31,6
Çocuğun Eğitime Başlama Yaşı	1-3 yaş	206	68,4
	4-6 yaş	94	31,2
	Eksik veri	1	0,3
Toplam		301	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki toplam 301 ebeveynin 263’ü (%87,4) anne iken 38’i (%12,6) babalardan oluşmaktadır. Ebeveyn yaşları dikkate alındığında 48’i (%15,9) 21-30 yaş aralığında iken, 186’sı (%61,8) 31-40 yaş ve 67’si (%22,3) 41-50 yaş aralığındadır. Ebeveyn öğrenim durumu dikkate alındığında 11’i (%3,7) ilköğretim, 59’u (%19,6) ortaöğretim, 35’i (%11,6) ön lisans, 185’i (%61,5) lisans ve 11’i (%3,7) lisansüstü eğitime sahiptir. Bu ebeveynlerin 151’i (%50,2) destek almamakta iken 124’ü (%41,2) psikolojik destek almakta ve 26’sı (%8,6) diğer destek almaktadır. Çocukların yaşları dikkate

alındığında 152'si (%50,5) 3-5 yaş aralığında iken, 149'u (%49,5) 6-8 yaş aralığındadır. Bu çocukların 206'sı (%68,4) erkek iken, 95'i (%31,6) kızdır. Çocukların eğitime başlama yaşları dikkate alındığında 206'sı (%68,4) 1-3 yaşında ve 94'ü (%31,2) de 4-6 yaş aralığında eğitime başlamıştır. Annelerin mesleği incelendiğinde çoğunun çalışmadığı (ev hanımı, 87/ % 28,9), bunu ise öğretmen, müdür, okul idaresi gibi eğitimci (84/% 27,9) takip ettiği dikkati çekmektedir.

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada veri toplama toplamak amacı ile “Aile Demografik Bilgi Formu”, “Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği (EYÖ), Otizmlı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlilik Algısı Ölçeği (EYEBYÖ), Kısa Kendini Toparlama/Psikoloji Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ)” kullanılmıştır.

3.3.1. Aile Demografik Bilgi Formu

Aile Demografik Bilgi Formu'nda ebeveynlere ilişkin; ebeveynin yaşı, öğrenim durumu, aile gelir düzeyi, ebeveynin mesleği, medeni durumunu öğrenmeye yönelik sorular, çocuğa ilişkin ise; OSB çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş durumu, çocuğun tanı alma yaşı, çocuğun eğitime başlama yaşı ve çocuğun aldığı eğitim türü soruları yer almaktadır.

3.3.2. Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeği (EYÖ)

Mohammadi (2020) tarafından geliştirilen, Vural (2021) tarafından uyarlanan ölçek, otizm spektrum bozukluğu çocuğu olan ebeveynlerde ebeveyn yeterlilik düzeyini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. EYÖ, 5'li Likert tipinde (1- çok az, 5- çok) bir derecelendirilen toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Mevcut duruma uyum sağlama (1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9 ve 20. maddeler) ve Bakımda mükemmellik (4, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25 maddeler) olmak üzere iki alt faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlamasında ölçekten 25-100 arasında puan alınmakta ve puan arttıkça ebeveyn yeterliliği arttığını göstermektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayısı $\alpha = 0.95$ olarak bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında ise yapılan güvenirlik sonuçları

Tablo 2. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Güvenirlik Katsayısı

Ebeveyn Yeterlik Ölçeği	n*	Cronbach Alpha (α)
Ölçeğin geneli	25	0,86
Mevcut Duruma Uyum	12	0,68
Mükemmellik	13	0,77

N: ölçekteki madde sayısı

Tablo 2’de görüldüğü üzere, ölme aracından elde edilen ölçümlerin güvenirliğine ait Cronbach Alpha (α) güvenirlik katsayısı değerleri 0,68 ile 0,88 arasında değişmektedir. Elde edilen bulgular ölçekten elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2016).

3.3.3. Otizmlı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlilik Algısı Ölçeği (EYEBYÖ)

Karaca (2021) tarafından geliştirilen ölçek; ebeveynlerin erken çocukluk dönemindeki OSB çocukların eğitiminde eğitsel beceri öğretimiyle ilgili yeterliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin uygulama süresi yaklaşık 10-15 dakika arasındadır. Ölçek 5’li likert tipinde (kesinlikle katılmıyorum 2-kısmen katılıyorum 3-kararsızım 4- kısmen katılıyorum 5- kesinlikle katılıyorum) hazırlanmıştır ve 40 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte bilişsel beceriler (10 madde), dil ve iletişim becerileri (11 madde), sosyal ve duygusal beceriler (6 madde), problem davranış (5 madde), psikomotor beceriler (4 madde) ve özbakım becerileri (4 madde) olmak üzere altı alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı değerlendirildiğinde ölçeğin toplam Cronbach Alpha .962 olduğu belirlenmiştir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 40 en yüksek puan 200 dür. Ölçeğin hesaplanmasında elde edilen puanlar: 40-72 = Çok yetersiz 72-104= Yetersiz 104-136= Kararsız 136-168= Yeterli 168-200= Çok Yeterli şeklinde kategorilere ayrılarak yorumlanmaktadır.

Bu araştırma kapsamında ise yapılan güvenirlik sonuçları

Tablo 3. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Güvenirlik Katsayısı

Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlik Ölçeği	n*	Cronbach Alpha (α)
Ölçeğin Geneli	40	0,97
Sosyal Duygusal Beceriler	6	0,64
Bilişsel Beceriler	10	0,83
Dil ve İletişim Becerileri	11	0,97
Öz Bakım Becerileri	4	0,93
Problemlili Davranışlarla Baş Etme Becerileri	5	0,95
Psikomotor Becerileri	4	0,95

N: ölçekteki madde sayısı

Tablo 5’te görüldüğü üzere, ölçeğin geneli ve alt boyutlarından elde edilen puanlarına güvenirliğine ait Cronbach Alpha (α) güvenirlik katsayısı değerleri 0,64 ile 0,97 arasında değişmektedir. Elde edilen bulgular ölçekten elde edilen ölçme sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2016).

3.3.4. Kısa Kendini Toparlama/Psikoloji Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ)

Smith ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilen ve Haktanır ve diğerleri (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Kısa Kendini Toparlama/Psikoloji Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ)” tek alt boyut ve 6 maddelik 5’li Likert tipi bir yapı ile geliştirilmiştir. Puanlar yükseldikçe psikolojik dayanıklılığın yükseldiği şeklinde değerlendirilmektedir. Ölçeğin puanlamasında, yüksek puanlar yüksek psikolojik sağlamlığa işaret etmektedir. KPSÖ’nün iç tutarlık katsayısı 0.80-0.91, test tekrar test güvenirlik katsayısı ise, 0.62 -0.69 arasında değişen değerlerde bulunmuştur.

Bu araştırma kapsamında ise yapılan güvenirlik sonuçları

Tablo 4. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Cronbach Alpha (α) Güvenirlik Katsayısı

Psikolojik Sağlamlık	n	Cronbach Alpha (α)
Ölçeğin geneli	6	0,88

N: ölçekteki madde sayısı

Tablo 4’de görüldüğü üzere, ölme aracından elde edilen ölçümlerin güvenirliğine ait Cronbach Alpha (α) güvenirlik katsayısı değerleri 0,88’dir. Elde edilen bulgular ölçekten elde edilen ölçme sonuçlarının iyi düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2016).

3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Araştırmaya başlanmadan Okan Üniversitesi'nden Etik kurul onayı alınmıştır. Daha sonra İstanbul il merkezinde bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerin listesi hazırlanmıştır. Özel eğitim merkezleri ile iletişime geçilip araştırma için gönüllü olan kurumlar belirlenmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde kurum müdürlerine araştırmanın amacı ve içeriği açıklanmıştır. 3-8 yaşlarında OSB çocukların ebeveynlerine ulaşılması hedeflenen kurumlar belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan ölçekler Google form şeklinde hazırlanmıştır. Formun başına aileler için “çalışmanın, adı, amacı, önemi ve içeriği” tanıtılmış ve “Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu” yazılmıştır. Ölçme araçları kurum yöneticileri ve OSB çocukların öğretmenleri tarafından ailelere gönderilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden aileler önce çalışma hakkındaki bilgileri ve Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formunu onaylamışlardır. Onaylayan aileler ölçme araçlarına ulaşabilmiş ve formları Google form üzerinde doldurmuşlardır. Ebeveynlere iletilen anket ve ölçeklerin cevaplanma süresi yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Veri toplama süreci ise yaklaşık 9 ay sürmüştür. Veriler toplandıktan sonrasında 301 ebeveyn içerisinde bir ebeveyn ölçekteki sorulara eksik cevap vermiş veya sorulardaki iki seçeneği işaretlemesi nedeniyle verilerin analizi sürecine bu ölçek dahil edilmemiştir. Bu veri ise “eksik veri” olarak belirtilmiştir.

Tez çalışma takvimi aşağıda sunulmuştur.

Aşama	Zaman Aralığı	Uygulanan Süreç
1.Dönem Hazırlık ve Konu Belirleme	EYLÜL-ARALIK 2022	-Tez konusunu belirleme -Literatür taramasına başlama -Teorik çerçeveyi oluşturma -Araştırmanın problemini bulma
2.Dönem Tez Önerisi ve Etik Kurul	OCAK HAZİRAN 2023	-Tez önerisini yazma -Araştırma yöntemini belirleme - Etik kurul başvurusu - Veri toplama araçlarını bulma ve gerekli izinleri alma
3.Dönem Veri Toplama Süreci	EYLÜL-ARALIK 2023	-Katılımcıları belirleme - Veri toplamaya başlama - Veri toplama sürecini tamamlama
4.Dönem Veri Analizi ve Bulgular	OCAK -HAZİRAN 2024	- Verileri analiz etme (SPSS) - Bulguları yorumlamaya başlama -Analizleri tamamlayıp sonuçları raporlama

Aşama	Zaman Aralığı	Uygulanan Süreç
5.Dönem Tartışma Bölümü ve Savunma	EYLÜL -OCAK 2025	- Giriş, yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerini yazma - Kaynakçayı ve tezi yazım kılavuzuna göre biçimlendirme -Tez savunması ve jüri önünde sunum yapma - Gerekli düzeltmeleri yapıp tezi teslim etme

3.5. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS-25 programı ile analiz edilmiştir. Demografik bilgilere ait bulgular için frekans (f) ve yüzde (%) değerleri raporlanmışken, Ölçeklere ait betimsel bulguları için Aritmetik Ortalama ($\bar{X}$) ve Standart Sapma (SS) değerleri raporlanmıştır. Araştırmada yapılacak fark analizlerine karar vermek amacıyla, dağılımlara ait normallikler incelenmiştir. Bu amaçla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş olup bu değerlerin genel olarak -2 ile +2 arasında değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar dağılımların normal olduğuna işaret etmektedir (Hair vd., 2010). Parametrik analizlerin varsayımı olan normallik sağlandığı için iki kategorisi olan bağımsız değişkenlerin analizinde Bağımsız Örneklem T-testi kullanılmışken, kategori sayısı ikiden fazla olduğu durumlarda Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırmada kurulan regresyon analizi için hataların normalliği ve hataların bağımsızlığı varsayımları test edilmiştir. Durbin-Watson testi için elde edilen değer 2,06'dır. Bu değer hataların bağımsız olduğunu göstermektedir (Field, 2013). Araştırmada istatistiksel testlerin anlamlılığının test edilmesinde 0,05 değeri dikkate alınmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz-yeterlilik ve eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla planlanan çalışmanın bulguları araştırmanın alt amaçları dikkate alınarak sunulmuştur.

1. Alt amaç kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeyleri incelenmiştir.

Araştırmanın birinci alt amacı bağlamında, OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlıkları, ebeveyn öz yeterlik ve ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterliklerinin ne düzeyde olduğu incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5, 6 ve 7’de verilmiştir.

Tablo 5. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerine ait betimsel istatistikler

n	Min.	Mak.	$\bar{X}$	SS
301	6,00	30,00	12,96	4,46

Tablo 5’te görüldüğü üzere, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ölçeğinin genelinden aldıkları minimum puan 6 iken maksimum puan 30, ortalama puan $\bar{X}$ = 12,96’dır. Elde edilen bulgular genel olarak ebeveynlerin düşük düzeyde bir psikolojik sağlamlık düzeylerinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Ebeveynlerin yeterlik düzeylerine ait betimsel istatistikler

Ölçek	n	Min.	Mak.	$\bar{X}$	SS
Ölçeğin Geneli	301	66,00	125,00	103,63	10,25
Mevcut Duruma Uyum	301	19,00	45,00	33,86	3,81
Mükemmellik	301	39,00	80,00	69,77	7,47

Tablo 6’da görüldüğü üzere, ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik ölçeğinin genelinden aldıkları minimum puan 66 iken maksimum puan 125 ve ortalama puan $\bar{X}$ = 103,63’tür. Elde edilen bulgular genel olarak ebeveynlerin yüksek düzeyde bir yeterlik düzeylerinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Ebeveynlerin eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerine ait betimsel istatistikler

Ölçek	n	Min.	Mak.	$\bar{X}$	SS
Ölçeğin Geneli	301	58,00	200,00	134,56	28,94
Sosyal Duygusal Beceriler	301	6,00	30,00	22,12	4,81
Bilişsel Beceriler	301	10,00	50,00	36,87	9,19
Dil ve İletişim Becerileri	301	11,00	55,00	32,90	11,57
Öz Bakım Becerileri	301	8,00	20,00	16,41	2,83
Problemlili Davranışlarla Baş Etme Becerileri	301	5,00	25,00	10,02	5,03
Psikomotor Becerileri	301	4,00	20,00	16,24	2,95

Tablo 7’de görüldüğü üzere, ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algılama ölçeğinin genelinden aldıkları minimum puan 58 iken maksimum puan 200 ve ortalama puan $\bar{X}= 135,56$ ’dır. Elde edilen bulgular genel olarak ebeveynlerin orta düzeyde bir yeterlik düzeylerinin olduğunu göstermektedir.

2. Alt amaç kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynlerin yaşı ve öğrenim durumuna göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinde farklılıklar incelenmiştir.

Araştırmanın İkinci alt amacı bağlamında, OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlıkları, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterliklerinin yaşlarına ve öğrenim durumlarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 8-18 de verilmiştir.

Tablo 8. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

Yaş	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
21-30	48	12,79				
31-40	186	12,18	2-300	12,73	0,000*	3>1
41-50	67	15,27				3>2

*p<0,05; 1:21-30 yaş, 2:31-40 yaş, 3: 41-50 yaş

Tablo 8’de görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynlerin, psikolojik sağlamlık düzeyleri, yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir (F=12,73; p<0,05). Farkın kaynağını belirlemek için LSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yaşları 41-50 arasında olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri yaşları 31-40 ve 21-30

arasında olan ebeveynlere göre daha yüksektir. Genel olarak yaş arttıkça psikolojik sağlamlık artmaktadır.

Tablo 9. OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

	Ebeveyn Yaş	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Ölçeğin Geneli	21-30	48	100,08	2-300	7,55	0,001*	3>1 3>2
	31-40	186	103,24				
	41-50	67	107,27				
Mevcut Duruma Uyum	21-30	48	32,42	2-300	14,51	0,000*	3>1 3>2
	31-40	186	33,52				
	41-50	67	35,85				
Bakımda Mükemmellik	21-30	48	67,66	2-300	3,60	0,029*	3>1 3>2
	31-40	186	69,71				
	41-50	67	71,42				

*p<0,05; 1:21-30 yaş, 2:31-40 yaş, 3: 41-50 yaş

Tablo 9’da görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeyleri, yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir (F=7,55; p<0,05). Ölçeğin geneline benzer şekilde mevcut duruma uyum sağlama (F=14,51; p<0,05) ve bakımda mükemmellik (F=3,60; p<0,01) alt boyutlarında da anlamlı farklılık vardır. Elde edilen bulgulara göre ebeveyn yaşı arttıkça yeterlik düzeyleri artmıştır.

Tablo 10. OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin yaşlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

	Ebeveyn Yaş	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Ölçeğin Geneli	21-30	48	120,19	2-300	17,16	0,000*	3>1
	31-40	186	132,80				3>2
	41-50	67	149,75				2>1
Sosyal Duygusal Beceriler	21-30	48	18,60	2-300	26,99	0,000*	3>1
	31-40	186	22,06				3>2
	41-50	67	24,78				2>1
Bilişsel Beceriler	21-30	48	31,04	2-300	17,73	0,000*	3>1
	31-40	186	36,95				3>2
	41-50	67	40,85				2>1
Dil ve İletişim Becerileri	21-30	48	29,79	2-300	8,36	0,000*	3>1
	31-40	186	31,98				3>2
	41-50	67	37,65				
Öz Bakım Becerileri	21-30	48	15,10	2-300	8,19	0,000*	3>1
	31-40	186	16,46				3>2
	41-50	67	17,20				
Problemli Davranışlarla Baş Etme Becerileri	21-30	48	10,46	2-300	6,02	0,003*	3>1
	31-40	186	9,30				3>2
	41-50	67	11,70				
Psikomotor Becerileri	21-30	48	15,19	2-300	10,73	0,000*	3>1
	31-40	186	16,04				3>2
	41-50	67	17,55				

*p<0,05; 1:21-30 yaş, 2:31-40 yaş, 3: 41-50 yaş

Tablo 10’de görüldüğü üzere OSB çocuğu olan ebeveynin, eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik düzeyleri, yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir (F=17,16; p<0,05). Ölçeğin geneline benzer şekilde, sosyal duygusal beceriler (F=26,99; p<0,05), bilişsel beceriler (F=17,73; p<0,05), dil ve iletişim becerileri (F=8,36; p<0,05), öz bakım becerileri (F=8,19; p<0,05), problemli davranışlarla baş etme becerileri (F=6,02; p<0,05) ve psikomotor becerileri (F=10,73; p<0,05) alt boyutlarında da anlamlı farklılık vardır. Elde edilen sonuçlara göre ebeveynin yaşı arttıkça eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik düzeyleri artmıştır.

Tablo 11. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin öğrenim durumlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
İlköğretim	11	16,64	4-300	5,72	0,000*	
Ortaöğretim	59	14,07				1,2,3>5
Ön lisans	35	14,40				1,2>4
Lisans	185	12,11				1>2,3
Lisansüstü	11	13,27				

*p<0,05; 1: ilköğretim, 2: Ortaöğretim, 3: Ön lisans, 4: Lisans 5: Lisansüstü

Tablo 11’de görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynin, psikolojik sağlamlık düzeyleri, eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir ($F=5,72$; $p<0,05$). Farkın kaynağını belirlemek için LSD çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğrenim düzeyi arttıkça psikolojik sağlamlık düzeyi düşmüştür.

Tablo 12. OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerinin öğrenim durumlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

	Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Ölçeğin Geneli	İlköğretim	11	106,45	4-300	1,50	0,200	
	Ortaöğretim	59	105,47				
	Ön lisans	35	104,26				
	Lisans	185	103,05				
	Lisansüstü	11	98,73				
Mevcut Duruma Uyum	İlköğretim	11	37,18	4-300	7,02	0,000*	1>4 1>5
	Ortaöğretim	59	35,05				
	Ön lisans	35	34,86				
	Lisans	185	33,25				
	Lisansüstü	11	31,36				
Bakımda Mükemmellik	İlköğretim	11	69,27	4-300	0,43	0,787	
	Ortaöğretim	59	70,42				
	Ön lisans	35	69,40				
	Lisans	185	69,80				
	Lisansüstü	11	67,36				

* $p<0,05$; 1: ilköğretim, 2: Ortaöğretim, 3: Ön lisans, 4: Lisans 5: Lisansüstü

Tablo 12’de görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeyleri, öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir ($F=1,50$; $p>0,05$). Ölçeğin geneline benzer şekilde bakımda mükemmellik alt boyutunda da farklılık yoktur ($F=0,43$; $p>0,05$). Ölçeğin mevcut duruma uyum sağlama alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır ($F=7,02$; $p<0,05$). Elde edilen sonuçlara göre öğrenim durumu ilköğretim olanlar lisans ve lisansüstü eğitim alanlara göre mevcut duruma uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 13. OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin öğrenim durumlarına göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

	Ebeveyn Öğrenim Durumu	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Ölçeğin Geneli	İlköğretim	11	158,36	4-300	10,20	0,000*	1>2,3,4,5 2>3,4,5 3>5
	Ortaöğretim	59	150,08				
	Ön lisans	35	138,46				
	Lisans	185	128,29				
	Lisansüstü	11	120,45				
Sosyal Duygusal Beceriler	İlköğretim	11	24,82	4-300	9,93	0,000*	1>3,4,5 2>4,5 3>5
	Ortaöğretim	59	24,64				
	Ön lisans	35	23,26				
	Lisans	185	21,15				
	Lisansüstü	11	18,45				
Bilişsel Beceriler	İlköğretim	11	43,36	4-300	7,15	0,000*	1>3,4,5 2>4,5 3>5
	Ortaöğretim	59	40,83				
	Ön lisans	35	37,71				
	Lisans	185	35,44				
	Lisansüstü	11	30,55				
Dil ve İletişim Becerileri	İlköğretim	11	41,45	4-300	7,61	0,000*	1>3,4,5 2>4,5 3>5
	Ortaöğretim	59	38,36				
	Ön lisans	35	34,31				
	Lisans	185	30,57				
	Lisansüstü	11	29,73				
Öz Bakım Becerileri	İlköğretim	11	17,82	4-300	4,89	0,001*	1>3,4,5 2>4,5
	Ortaöğretim	59	17,57				
	Ön lisans	35	16,37				
	Lisans	185	16,04				
	Lisansüstü	11	15,00				
Problemlili Davranışlarla Baş Etme Becerileri	İlköğretim	11	14,82	4-300	4,44	0,002*	1>2,3,4,5 2>4,5
	Ortaöğretim	59	11,07				
	Ön lisans	35	10,66				
	Lisans	185	9,30				
	Lisansüstü	11	9,64				
Psikomotor Becerileri	İlköğretim	11	16,09	4-300	4,75	0,001*	2>4 5>4
	Ortaöğretim	59	17,61				
	Ön lisans	35	16,14				
	Lisans	185	15,78				
	Lisansüstü	11	17,09				

*p<0,05; 1: ilköğretim, 2: Ortaöğretim, 3: Ön lisans, 4: Lisans 5: Lisansüstü

Tablo 13’de görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynin, eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeyleri, eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir (F=10,20; p<0,05). Ölçeğin geneline benzer şekilde sosyal duygusal beceriler (F=9,93; p<0,05), bilişsel beceriler (F=7,15; p<0,05), dil ve iletişim becerileri (F=7,61; p<0,05), öz bakım

becerileri ($F=4,89$; $p<0,05$), problemlı davranışlarla baş etme becerileri ($F=4,44$; $p<0,05$) ve psikomotor becerileri ($F=4,75$; $p<0,05$) alt boyutlarında da anlamlı farklılık vardır. Elde edilen bulgulara göre genel olarak eğitim durumu ilköğretim olan ebeveynlerin eğitsel becerilere yönelik yeterlik algıları eğitim durumu lisans ve lisansüstü olan ebeveynlere göre daha yüksek olarak elde edilmiştir.

3. Alt amaç kapsamında OSB çocuğın yaşı, cinsiyeti, kardeş durumu, tanının konulma yaşı, çocuğın eğitime başlama yaşı, aldığı eğitim türü/türlerine göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinde farklılıklar incelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı bağlamında, OSB çocuğı olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlıkları, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterliklerinin çocuğın yaşına, cinsiyetine ve eğitime başlama yaşına göre farklılık gösterip göstermediğı incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 20-28 arasında verilmiştir.

Tablo 14. OSB çocuğı olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğın yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

Çocuğın yaşı	n	$\bar{X}$	T	sd	p
3-5 yaş	152	12,38	-2,31	299	0,021*
6-8 yaş	149	13,56			

* $p<0,05$

Tablo 14'te görüldüğü üzere, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri çocuklarının yaşlarına göre karşılaştırılmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilmiştir ($t=-2,31$; $p<0,05$). Elde edilen bulgulara göre, 6-8 yaş arası çocukları olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 15. OSB çocuğı olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin çocuğın yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Çocuğın yaşı	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğın Geneli	3-5 yaş	152	101,90	-2,99	299	0,003*
	6-8 yaş	149	105,39			
Mevcut Duruma Uyum	3-5 yaş	152	32,97	-4,20	299	0,000*
	6-8 yaş	149	34,77			
Bakımda Mükemmellik	3-5 yaş	152	68,93	-1,98	299	0,049*
	6-8 yaş	149	70,62			

* $p<0,05$

Tablo 15'te görüldüğü üzere, OSB çocuğı olan ebeveynin, ebeveyn öz yeterlik düzeyleri, çocuğın yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir ($t=-2,99$; $p<0,05$). Ölçeğın

geneline benzer şekilde, mevcut duruma uyum ($t=-4,20$; $p<0,05$) ve bakımda mükemmellik ($t=-1,98$; $p<0,05$) alt boyutlarında da anlamlı farklılık vardır. Elde edilen sonuçlara göre 6-8 yaşında çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır

Tablo 16. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin çocuğun yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Çocuğun yaşı	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğin Geneli	3-5 yaş	152	124,58	-6,43	299	0,000*
	6-8 yaş	149	144,73			
Sosyal Duygusal Beceriler	3-5 yaş	152	20,51	-6,19	299	0,000*
	6-8 yaş	149	23,75			
Bilişsel Beceriler	3-5 yaş	152	33,82	-6,18	299	0,000*
	6-8 yaş	149	39,99			
Dil ve İletişim Becerileri	3-5 yaş	152	30,07	-4,41	299	0,000*
	6-8 yaş	149	35,79			
Öz Bakım Becerileri	3-5 yaş	152	15,56	-5,47	299	0,000*
	6-8 yaş	149	17,26			
Problemlili Davranışlarla Baş Etme Becerileri	3-5 yaş	152	9,19	-2,93	299	0,004*
	6-8 yaş	149	10,87			
Psikomotor Becerileri	3-5 yaş	152	15,43	-5,03	299	0,000*
	6-8 yaş	149	17,07			

* $p<0,05$

Tablo 16’da görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynin, eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeyleri, çocuğun yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir ($t=-6,3$; $p<0,05$). Ölçeğin geneline benzer şekilde sosyal duygusal beceriler ($t=-6,13$; $p<0,05$), bilişsel beceriler ($t=-1,98$; $p<0,05$), dil ve iletişim becerileri ($t=-4,41$; $p<0,05$), öz bakım becerileri ($t=-5,47$; $p<0,05$), problemlili davranışlarla baş etme becerileri ($t=-2,93$; $p<0,05$) ve psikomotor becerileri ($t=-5,03$; $p<0,05$) alt boyutlarında da anlamlı farklılık vardır. Elde edilen sonuçlara göre 6-8 yaşında çocuğu olan ebeveynin eğitsel becerilerine ilişkin ebeveyn yetkinlik düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 17. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

Çocuğun Cinsiyeti	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Erkek	206	13,34	2,26	299	0,025
Kız	95	12,11			

* $p<0,05$

Tablo 17’de görüldüğü üzere, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri çocuklarının cinsiyetlerine göre karşılaştırılmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilmiştir ($t=-2,26$; $p<0,05$). Elde edilen bulgulara göre, erkek çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 18. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Çocuğun Cinsiyeti	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğin Geneli	Erkek	206	104,97	3,40	299	0,001*
	Kız	95	100,72			
Mevcut Duruma Uyum	Erkek	206	34,25	2,66	299	0,008*
	Kız	95	33,01			
Bakımdan Mükemmellik	Erkek	206	70,71	3,29	299	0,001*
	Kız	95	67,71			

* $p<0,05$

Tablo 18’de görüldüğü üzere OSB çocuğu olan ebeveynin, ebeveyn öz yeterlik düzeyleri, çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir ($t=3,40$; $p<0,05$). Ölçeğin geneline benzer şekilde, mevcut duruma uyum ($t=2,66$; $p<0,05$) ve bakımda mükemmellik ($t=3,29$; $p<0,05$) alt boyutlarında da anlamlı farklılık vardır. Elde edilen bulgulara göre erkek çocuğu olan ebeveynlerin yeterlik düzeyleri kız çocuğu olanlara göre daha yüksekti.

Tablo 19. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Çocuğun Cinsiyeti	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğin Geneli	Erkek	206	136,25	1,50	299	0,135
	Kız	95	130,88			
Sosyal Duygusal Beceriler	Erkek	206	22,59	2,57	299	0,011*
	Kız	95	21,07			
Bilişsel Beceriler	Erkek	206	37,11	0,67	299	0,501
	Kız	95	36,34			
Dil ve İletişim Becerileri	Erkek	206	33,38	1,07	299	0,282
	Kız	95	31,84			
Öz Bakım Becerileri	Erkek	206	16,54	1,22	299	0,223
	Kız	95	16,12			
Problemli Davranışlarla Baş Etme Becerileri	Erkek	206	10,15	0,66	299	0,508
	Kız	95	9,73			
Psikomotor Becerileri	Erkek	206	16,46	1,89	299	0,058
	Kız	95	15,77			

*p<0,05

Tablo 19’da görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynin, eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeyleri, çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir (t=1,50; p>0,05). Ölçeğin sadece sosyal-duygusal beceriler alt boyutunda anlamlı farklılık vardır (t=2,57; p<0,05). Elde edilen sonuçlara göre erkek çocuğu olan ebeveynlerin sosyal- duygusal becerilere ilişkin yeterlikleri daha yüksektir.

Tablo 20. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin çocuğun eğitime başlama yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

Çocuğun Eğitime Başlama Yaşı	n	$\bar{X}$	t	sd	p
1-3 yaş	206	12,36	-3,23	298	0,001*
4-6 yaş	94	14,09			

*p<0,05

Tablo 20’de görüldüğü üzere, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri çocuklarının eğitime başlama yaşına göre karşılaştırılmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilmiştir (t=-3,23; p<0,05). Elde edilen bulgulara göre, çocuğu 4-6 yaş aralığında eğitime başlayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 21. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin çocuğun eğitime başlama yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Çocuğun Eğitime Başlama Yaşı	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğin Geneli	1-3 yaş	206	103,91	0,79	298	0,430
	4-6 yaş	94	102,90			
Mevcut Duruma Uyum	1-3 yaş	206	33,83	-0,10	298	0,920
	4-6 yaş	94	33,88			
Bakımdan Mükemmellik	1-3 yaş	206	70,08	1,14	298	0,257
	4-6 yaş	94	69,02			

Tablo 21’de görüldüğü üzere OSB çocuğu olan ebeveynlerin, ebeveyn öz yeterlik düzeyleri, çocuğun eğitime başlama yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir ($t=0,79$; $p>0,05$). Ölçeğin geneline benzer şekilde alt boyutlarda da anlamlı farklılık yoktur.

Tablo 22. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin çocuğun eğitime başlama yaşına göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Çocuğun Eğitime Başlama Yaşı	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğin Geneli	1-3 yaş	206	133,88	-0,44	298	0,658
	4-6 yaş	94	135,47			
Sosyal Duygusal Beceriler	1-3 yaş	206	22,03	-0,30	298	0,765
	4-6 yaş	94	22,21			
Bilişsel Beceriler	1-3 yaş	206	37,23	1,10	298	0,271
	4-6 yaş	94	35,96			
Dil ve İletişim Becerileri	1-3 yaş	206	32,33	-1,17	298	0,245
	4-6 yaş	94	34,00			
Öz Bakım Becerileri	1-3 yaş	206	16,39	0,01	298	0,990
	4-6 yaş	94	16,39			
Problemli Davranışlarla Baş Etme Becerileri	1-3 yaş	206	9,75	-1,20	298	0,231
	4-6 yaş	94	10,50			
Psikomotor Becerileri	1-3 yaş	206	16,15	-0,69	298	0,490
	4-6 yaş	94	16,40			

Tablo 22’de görüldüğü üzere OSB çocuğu olan ebeveynin, eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeyleri, çocuğun eğitime başlama yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir ($t=-0,44$; $p>0,05$). Ölçeğin geneline benzer şekilde alt boyutlarda da anlamlı farklılık yoktur.

4. Alt amaç kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynlerin aldığı destek sıklığı, destek türü, destek aldığı uzmana göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinde farklılıklar incelenmiştir.

Araştırmanın dördüncü alt amacı bağlamında, OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlıkları, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterliklerinin ebeveynin destek alma durumuna ve destek türüne göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 29-34 arasında verilmiştir.

Tablo 23. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveynin destek alma durumuna göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

Destek Alma Durumu	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Evet	150	11,15	-7,66	299	0,000*
Hayır	151	14,76			

*p<0,05

Tablo 23'te görüldüğü üzere, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri destek alma durumlarına göre karşılaştırılmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık elde edilmiştir (t=-7,66; p<0,05). Elde edilen bulgulara göre, destek almayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 24. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlilik düzeylerinin ebeveynin destek alma durumuna göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Destek Alma Durumu	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğin Geneli	Evet	150	103,14	-0,82	299	0,414
	Hayır	151	104,11			
Mevcut Duruma Uyum	Evet	150	33,48	-1,75	299	0,082
	Hayır	151	34,25			
Bakımdan Mükemmellik	Evet	150	69,66	-0,23	299	0,816
	Hayır	151	69,87			

Tablo 24'de OSB çocuğu olan ebeveynin, ebeveyn öz yeterlilik düzeyleri, ebeveynin destek alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir (t=-0,82; p>0,05).

Tablo 25. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinin ebeveynin destek alma durumuna göre karşılaştırılmasına ait Bağımsız Örneklem (Independent-Sample) T-testi sonuçları

	Destek Alma Durumu	n	$\bar{X}$	t	sd	p
Ölçeğin Geneli	Evet	150	130,82	-2,25	299	0,025*
	Hayır	151	138,28			
Sosyal Duygusal Beceriler	Evet	150	21,59	-1,88	299	0,060
	Hayır	151	22,64			
Bilişsel Beceriler	Evet	150	37,23	0,66	299	0,508
	Hayır	151	36,52			
Dil ve İletişim Becerileri	Evet	150	30,66	-3,41	299	0,001*
	Hayır	151	35,13			
Öz Bakım Becerileri	Evet	150	16,42	0,06	299	0,945
	Hayır	151	16,39			
Problemlili Davranışlarla Baş Etme Becerileri	Evet	150	8,63	-4,95	299	0,000*
	Hayır	151	11,39			
Psikomotor Becerileri	Evet	150	16,28	0,26	299	0,797
	Hayır	151	16,19			

Tablo 25'te görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynin, eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik düzeyleri, ebeveynin destek alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir ($t=-2,25$; $p<0,05$). Ölçeğin geneline benzer şekilde, dil ve iletişim becerileri ($t=-3,41$; $p<0,05$) ve problemlili davranışlarla baş etme becerileri ($t=-4,95$; $p<0,05$) alt boyutlarında da anlamlı farklılıklar vardır. Elde edilen bulgulara göre destek almayan ebeveynlerin eğitsel becerilere ilişkin yeterlik düzeyleri destek alanlara göre daha yüksek olarak elde edilmiştir.

Tablo 26. OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveynin aldığı destek türüne göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

Ebeveynin aldığı destek türü	n	$\bar{X}$	Sd	F	p	Fark
Destek almıyorum	151	14,58	2-298	35,25	0,000*	1>2 3>2
Psikolojik destek alıyorum	124	10,63				
Diğer destek alıyorum	26	14,69				

* $p<0,05$; 1: destek almıyorum, 2: Psikolojik destek alıyorum, 3: Diğer destek alıyorum

Tablo 26'da görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveyn, psikolojik sağlamlık düzeyleri, ebeveynin destek türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir ($F=32,25$; $p<0,05$). Elde edilen bulgulara göre destek almayan ve diğer destek alan ebeveynlerin

psikolojik sağlamlık düzeyleri psikolojik destek alanlara göre daha yüksek olarak elde edilmiştir.

Tablo 27. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin ebeveynin aldığı destek türüne göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

	Ebeveynin aldığı destek türü	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Ölçeğin Geneli	Destek almıyorum	151	104,29	2-298	0,63	0,535	
	Psikolojik destek alıyorum	124	102,96				
	Diğer destek alıyorum	26	102,96				
Mevcut Duruma Uyum	Destek almıyorum	151	34,24	2-298	1,97	0,142	
	Psikolojik destek alıyorum	124	33,34				
	Diğer destek alıyorum	26	34,11				
Bakımdan Mükemmellik	Destek almıyorum	151	70,04	2-298	0,33	0,722	
	Psikolojik destek alıyorum	124	69,62				
	Diğer destek alıyorum	26	68,84				

*p<0,05; 1: destek almıyorum, 2: Psikolojik destek alıyorum, 3: Diğer destek alıyorum

Tablo 27’de görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynin, ebeveyn öz yeterlik düzeyleri, ebeveynin destek türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir (F=0,63; p>0,05).

Tablo 28. OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn eğitsel becerilerini algılama düzeylerinin ebeveynin aldığı destek türüne göre karşılaştırılmasına ait Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi sonuçları

	Ebeveynin aldığı destek türüne	n	$\bar{X}$	sd	F	p	Fark
Ölçeğin Geneli	Destek almıyorum	151	137,94	2-300	7,19	0,001*	1>2
	Psikolojik destek alıyorum	124	127,79				3>2
	Diğer destek alıyorum	26	147,19				
Sosyal Duygusal Beceriler	Destek almıyorum	151	22,64	2-300	6,02	0,003*	1>2
	Psikolojik destek alıyorum	124	21,07				3>2
	Diğer destek alıyorum	26	24,00				
Bilişsel Beceriler	Destek almıyorum	151	36,54	2-300	1,54	0,217	
	Psikolojik destek alıyorum	124	36,63				
	Diğer destek alıyorum	26	39,88				
Dil ve İletişim Becerileri	Destek almıyorum	151	34,88	2-300	9,93	0,000*	1>2
	Psikolojik destek alıyorum	124	29,58				3>2
	Diğer destek alıyorum	26	37,69				
Öz Bakım Becerileri	Destek almıyorum	151	16,41	2-300	2,40	0,092	
	Psikolojik destek alıyorum	124	16,16				
	Diğer destek alıyorum	26	17,50				
Problemli Davranışlarla Baş Etme Becerileri	Destek almıyorum	151	11,34	2-300	12,56	0,000*	1>2
	Psikolojik destek alıyorum	124	8,39				3>2
	Diğer destek alıyorum	26	10,11				
Psikomotor Becerileri	Destek almıyorum	151	16,19	2-300	5,45	0,005*	1>2
	Psikolojik destek alıyorum	124	15,93				3>2
	Diğer destek alıyorum	26	18,00				

*p<0,05; 1: destek almıyorum, 2: Psikolojik destek alıyorum, 3: Diğer destek alıyorum

Tablo 28’de görüldüğü üzere, OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik düzeyleri, ebeveynin destek türüne göre ölçeğin geneli (F=7,19; p<0,05) ile alt boyutlarından sosyal-duygusal beceriler (F=6,02; p<0,05), dil ve iletişim (F=9,93; p<0,05), problemli davranışla baş etme (F=12,56; p<0,05) ve psikomotor becerilerde (F=5,35; p<0,05) anlamlı farklılık göstermektedir. Alt boyutlardan bilişsel beceriler (F=1,54; p>0,05) ve öz bakım becerilerinde (F=2,40; p>0,05) anlamlı farklılık yoktur. Elde edilen bulgulara göre ebeveynlerin eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algı düzeylerinin destek almayan ebeveynlerin psikolojik destek alan ebeveynlerden, diğer destek türü alan ebeveynlerin ise psikolojik destek alan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

5. Temel amaç kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri üzerinde etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın beşinci alt amacı bağlamında, OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyleri ile ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri

arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu ilişkilerden yola çıkarak ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn yeterlilik ve eğitsel becerileri üzerinde etkisi belirlenmiştir. Bu amaçla yapılan korelasyon ve regresyon analizlerine ait bulgular Tablo 36 ve 37’de verilmiştir.

Tablo 29. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ile ebeveyn öz yeterlilik ve ebeveyn eğitsel yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkiye ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı testi sonuçları.

Ölçekler	1.	2.	3.
1. Psikolojik sağlamlık	1,00	-	-
2. Ebeveyn öz yeterlilik	0,21**	1,00	-
3. Ebeveyn eğitsel becerilerine yönelik yeterlilik	0,37**	0,31**	1,00

*p<0,05; **p<0,01

Tablo 29’da görüldüğü üzere, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile ebeveyn öz yeterlilik düzeyleri arasında ($r=0,21$; $p<0,05$) zayıf düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki varken, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ile ebeveyn eğitsel yeterlilik düzeyleri arasında ($r=0,37$; $p<0,05$) arasında orta düzeyde ve pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Araştırma kapsamında ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliliklerini algılama düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla kurulan regresyon modelleri Tablo 36 ve 37’de verilmiştir.

Tablo 30. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlıklarının ebeveyn öz yeterlilikleri üzerindeki etkisine yönelik Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçları.

	B	S.E	β	t	p
Kesme Noktası (Intercept)	97,28	1,78	---	54,72	0,000*
Psikolojik sağlamlık	0,49	0,13	0,21	3,78	0,000*
R=0,21	R ² =0,05				
F(1;300)=14,27	p=0,000*				

*p<0,05

Tablo 30’da görüldüğü üzere, kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir ($F=14,27$; $p<0,05$). Elde edilen bulgulara göre, ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerindeki değişim ebeveyn öz yeterliliklerindeki değişimin %5’ini ($R^2=0,05$) açıklamaktadır. Elde edilen bulgulara göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ebeveyn öz yeterlilik düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısıdır ($t=3,78$; $p<0,05$). Bu sonuçlara göre

ebeveynlerin psikolojik sağamlık düzeyleri arttıkça ebeveyn öz yeterlik düzeylerini de artmaktadır.

Tablo 31. Ebeveynlerin psikolojik sağamlıklarının ebeveyn eğitsel becerilere ilişkin yeterlikleri üzerindeki etkisine yönelik Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçları.

	B	S.E	β	t	p
Kesme Noktası (Intercept)	103,84	4,78	---	21,71	0,000*
Psikolojik sağlamlık	2,37	0,35	0,37	6,79	0,000*
R=0,37	R²=0,13				
F(1;300)=46,13	p=0,000*				
*p<0,05					

Tablo 31’de görüldüğü üzere, kurulan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir (F=46,13; p<0,05). Elde edilen bulgulara göre, ebeveynlerin psikolojik sağamlık düzeylerindeki değişim ebeveyn eğitsel becerilere ilişkin yeterliklerindeki değişimin %13’ünü (R²=0,13) açıklamaktadır. Elde edilen bulgulara göre ebeveynlerin psikolojik sağamlık düzeyleri ebeveyn eğitsel becerilere ilişkin yeterlik düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısıdır (t=6,79; p<0,05). Bu sonuçlara göre ebeveynlerin psikolojik sağamlık düzeyleri arttıkça ebeveyn eğitsel becerilere ilişkin yeterlik düzeylerini de artmaktadır.

5.TARTIŞMA

Bu bölümde, OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz-yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerinde üzerindeki etkisini incelemek amacıyla planlanan çalışmanın tartışması araştırmanın alt amaçları dikkate alınarak sunulmuştur. Bu amaçla OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel becerileri algılarına ilişkin düzeyi, ebeveynlerin yaşı, öğrenim durumu, ebeveynlerin destek alma durumu ve türüne göre, OSB çocukların ise yaşı, cinsiyeti, eğitime başlama yaşı değişkenlerine göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri düzeylerindeki farklılık durumları incelenmiştir. Son olarak ise araştırmanın temel amacı olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri yeterliklerini algılama düzeyleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Araştırmanın ilk alt amacı kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerine ilişkin bulgular tartışılmıştır.

Tablo 5, 6 ve 7’de ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri incelendiğinde, OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri düşük düzeyde, ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin yüksek düzeyde, ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlıkları ile ilgili alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, Charney (2004) psikolojik sağlamlığı, bireyin hayatındaki risk faktörlerine karşı yaşadığı olumsuz ve travma yaratacak bir durumu olumlu şekilde üstesinden gelebilme gücü şeklinde ifade ederken, Ungar ve Lienberg (2011) olumsuz yaşantılar, önemli değişimler, olumsuzluk veya risklerle karşı karşıya kalındığında sorunlarla baş edebilme, olumsuz duruma uyum sağlayabilme ve görevlerini yerine getirebilme şeklinde açıklamıştır. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak ise ebeveynlerin yaşamlarında birçok güçlüklerle karşılaşmalarına neden olabilir. Anne-baba bir yandan OSB bir çocuğa sahip olduğunu kabullenmekte güçlük çekerken, diğer yandan çocuğu ile iletişim, aile düzenini sağlama ve ebeveynlik stilleri gibi birçok sorunla karşı karşıya kalabilir. Bunların yanı sıra OSB çocukların özellikle sosyal iletişim problemleri, öfke nöbetleri, duruma ve ortama uyum sağlama problemleri gibi gösterdikleri davranış özellikleri de ailenin psikolojik sağlamlık düzeylerinin azalmasına neden olabilir. Alan yazında yapılan araştırmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocukların ve tipik

gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerini karşılaştıran birçok çalışmada da anne-babaların psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Örneğin, Deveci ve diğerleri (2017), Tura (2017) ve Pastor Cerezuela ve diğerleri (2020) yaptıkları çalışmalarda özel gereksinimli çocukların ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşük olduğunu saptamışlardır. Eroğlu ve diğerleri (2015), Ülgüt (2019) ise OSB çocuklar ve tipik gelişim gösteren çocukları karşılaştırdıkları çalışmalarda OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin belirgin derecede düşük olduğunu belirlemişlerdir. Benzer şekilde Kaslow ve diğerleri (2013), Werner ve Shulman (2013) ve Çavga (2024) ise OSB çocuğu olan anneler ile yaptığı çalışmalarda psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan bu araştırmalar da bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Ancak alan yazınında OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin orta düzeyde olduğunu belirleyen araştırmalar da görülmüştür. Örneğin, Şenligil-Akpınar (2023) ve Yetiş (2023) yaptıkları çalışmalarda içeriğinde OSB çocukların da olduğu özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin orta düzeyde olduğunu belirlemişlerdir.

Bu araştırma sonucunda OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik düzeyleri incelendiğinde, ebeveyn öz yeterlik düzeyinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür (Tablo 6). Bu sonuç da araştırmaya dahil edilen ebeveynlerin eğitim aldığı özel eğitim kurumlarında OSB çocuğu ile iletişim kurup, destek çalışmalarında ebeveynin rol alması, çocuğunu tanıması ve kabullenmesi sonucunda ebeveynin kendini yeterli hissetmelerinin ebeveynin öz yeterliğini arttırabileceğini düşündürmektedir. Alan yazınında ebeveyn öz yeterliği ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Pekdemir (2023) OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerinin orta düzeyde olduğunu belirlemiştir. Hastings ve Brown (2002) ve Jones ve Prinz (2005) OSB çocuğu olan ebeveynlerin, ebeveyn öz yeterlik ve bakım verme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarda ebeveynlerin mevcut duruma uyum sağlama ve bakımda mükemmellik ortalamalarında ebeveyn öz yeterliğinin ebeveynlik becerileriyle doğrudan ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Bu araştırma sonuçları da bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir.

Bu araştırma kapsamında ele alınan ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeyleri ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7). OSB çocuğun tanılanması erken dönemde yapılmakta ve tanılama sonrası OSB çocuk erken dönemde özel eğitim desteği almaya başlamaktadır. Özel eğitim desteği sırasında bu çocukların sosyal, dil ve iletişim, psiko-motor becerileri desteklenmekte, davranış sorunlarını çözümüleme, öz bakım ve uyum becerilerini

arttırmaya yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. OSB çocuklar bu alanlarda desteklenirken, bu becerilerin evde desteklenmesi de önemlidir. Bu nedenle özel eğitim kurumlarında öğretmenlerin bu konularda ebeveynleri desteklemeleri ve ailelere sundukları öneriler sonrası ebeveynlerin eğitsel becerilere yönelik yeterlik algı düzeylerini arttırdığı düşünülebilir. Alan yazını çalışmaları incelendiğinde ise bu araştırmanın sonucuna benzer sonuçların olduğu dikkat çekmiştir. Örneğin Tokkaya-Yoldaş (2023) 1-8 yaş aralığında OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel becerilerinin orta düzeyde olduğunu belirlemiştir. Gaad ve Thabet (2016) ise uygulanan eğitsel becerilere yönelik yapılan eğitimlerin ebeveyn eğitsel becerileri üzerinde etkili olduğunu belirlemişlerdir. McDuffie ve diğerleri (2013) da ebeveynlere uygulanan eğitim programının ebeveynlerin etkili stratejileri kullanabilmeyle ilgili eğitsel becerilerine ilişkin yeterliklerin geliştirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın ikinci alt amacı kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynlerin yaşı ve öğrenim durumuna göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerindeki farklılıklarına ilişkin tartışma sunulmuştur.

a. Ebeveynlerin yaşına göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar incelendiğinde;

Tablo 8, 9 ve 10'da ebeveynlerin yaşına göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri incelenmiştir. OSB çocuğu olan ebeveynlerin yaşına göre psikolojik sağlamlık düzeylerine istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir (Tablo 8) Ebeveyn yaşı arttıkça psikolojik sağlamlılık düzeylerinin de artış gösterdiği görülmüştür. 41-50 yaşlarındaki annelerin ve babaların psikolojik sağlamlık düzeyleri 21-30 ile 31-40 yaşındaki ebeveynlerden yüksek bulunmuştur. Bu da yaşlara gelen ebeveynlerin OSB çocuğunu kabullenme sürecini aşmaları, çocuklarına yönelik daha uzun süre destek çalışmaları almaları, çocukları ile daha uzun süreli bakım ve yaşam deneyimlerinin olmasından kaynaklanabilir. Alan yazınında ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin yaşla ilişkilendirildiği çalışmalar incelendiğinde, Yeleğin (2023) OSB çocuğu olan ailelerin psikolojik sağlamlılık ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi değerlendirdiği çalışmada ebeveyn yaşına göre fark belirlemiştir. İşçi (2022) 30-39 yaş ve 50-65 yaş grubundaki ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin 20-29 yaş grubundaki ebeveynlerden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde Ektaş (2017) annelerin yaşları arttıkça öz duyarlılık ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin arttığını belirlemişlerdir. Bu çalışmalarda yapılan bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir. Ancak Gönen vd., (2020) OSB çocuğu olan

ebeveynlerin yaşı ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında anlamlı ilişki olmadığını tespit etmiştir.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerine bakıldığında, ebeveyn yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir.(Tablo 9) Ölçeğin geneline benzer şekilde mevcut duruma uyum sağlama ve bakımda mükemmellik boyutlarında ebeveynlerin yaşı arttıkça ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Ebeveynlerin yaş artışıyla öz yeterlik düzeyindeki artış, anne ve babaların yaş artışıyla OSB çocukları ile yaşamaya daha fazla uyum sağlamaları, çocuklarının özelliklerini daha iyi tanımaları, onlarla yaşamaya alışmalarına ve aldıkları destek çalışmaları ile duruma uyum sağlamaları artma gibi nedenlere bağlanabilir. Ebeveynlerin meslekleri ile ilgili demografik bilgi tablosu (Tablo 1) da incelendiğinde, araştırmaya çalışan annelerden daha çok ev hanımı olan annelerin katıldığı görülmüştür. Bu durumda ebeveynin evde OSB çocuğu ile daha fazla zaman geçirebileceğini düşündürmekte, ebeveynin OSB çocuğunun eğitimi ile daha fazla ilgilendiğini, çocuğunun eğitimci ve uzmanları ile daha çok iletişim içerisinde olduğunu düşünebilir. Çocuğa eğitim veren eğitimci ve uzmanlardan aldığı bilgiler doğrultusunda ise ebeveynin öz yeterlik düzeylerini arttırabilir. Alan yazınında yapılan çalışmalara bakıldığında, Aksoy ve Diken (2009) ve Luebering (1995) yaptıkları çalışmalarda genç annelerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Pektemir (2023), öz yeterlik düzeylerinin anne ve baba yaşına farklılaşma durumunu incelendiği çalışmada annenin yaşı ile ilişkili anlamlı bir farklılık belirlemezken, baba yaşına göre ebeveyn öz yeterlilik düzeyinde fark belirlemiştir. Ancak bu araştırmada hem anne hem de baba yaşına göre fark bulunmuştur. Daha ileri yaştaki anne babaların ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak alan yazında ebeveyn öz yeterliğinin yaşa göre farklılık göstermediğini belirleyen çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Coleman ve Karraker (2000), Al-Kandari ve Al-Quashan (2010), Çattık (2015), Özyer (2024) ve Tüylüoğlu (2024) yaptıkları araştırmalarda yaşa ebeveyn öz yeterliği düzeylerinde fark olmadığını saptamışlardır.

Bu araştırma kapsamında ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algısı düzeylerinin ebeveyn yaşına göre ölçeğin geneline benzer şekilde, sosyal duygusal beceriler, bilişsel beceriler, dil ve iletişim becerileri, öz bakım becerileri, problemli davranışlarla baş etme becerileri ve psikomotor becerileri boyutlarının tümünde anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (Tablo 10). Elde edilen sonuçlara göre anne ve babanın yaşı arttıkça eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algısı düzeylerinin de arttığı görülmüştür. OSB çocukların tanılama süreci yaşamın erken dönemlerinde yapılabilir ve hemen ardından özel eğitim süreci

başlamaktadır. OSB çocuklar tüm eğitim modüllerinden yararlanırken, OSB çocukların yanı sıra erken dönemden itibaren bu çocukların ebeveynleri de desteklenmektedir. Ebeveynin yaş artışıyla birlikte çocuklarına ve çocuklarının eğitimlerine uyumu artmakta, çocukları ile daha fazla deneyim kazanabilmektedir. Aynı zamanda annelerin eğitsel becerilerinde rol alması ebeveynlerin kendilerini daha yeterli algılamasını sağladığını düşündürebilir. Tokkaya Yoldaş (2023), OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel becerilere ilişkin yeterlikleri ile aile yaşam doyumunu incelediği çalışmada; ebeveynlerin eğitsel becerilere ilişkin yaşa göre anlamlı fark görülmüştür. 22-28 yaş aralığında olan ebeveynlerin dil ve iletişim becerileri düzeyleri ile psikomotor beceri düzeylerinin 45-50 yaş aralığında olan katılımcılara kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma da yapılan çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir. Ancak, Çavga (2024) OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlık, kabullenme ve ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algıları arasındaki ilişkinin belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada ebeveynin eğitsel becerilerinde ebeveyn yaşına göre anlamlı farkın olmadığını göstermiştir.

b. Ebeveynlerin öğrenim durumuna göre psikolojik sağlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar incelendiğinde;

Tablo 11, 12 ve 13'te ebeveynlerin öğrenim durumuna göre psikolojik sağlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri incelenmiştir. Öğrenim durumuna göre OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyleri incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık dikkati çekmiştir (Tablo 11). İlkokul mezunu olan anne ve babaların psikolojik sağlık düzeyleri lisans ve lisansüstü anne ve babaların psikolojik sağlık düzeylerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun da öğrenim düzeyi düşük olan ebeveynler, otizm ve yaşamları üzerine etkilerini araştırma, inceleme konusunda daha az girişimde bulunmaları, durumu daha hızlı kabullenmeleri ve duruma uyum sağlarından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak öğrenim düzeyi yüksek ebeveynler durumu kabullenmeden önce bir doktordan aldığı sonuca güvenmeyip farklı doktorlara görünürler, yeni arayışlar içine girerler, bu durumlar ise ebeveynlerin durumu kabullenme sürelerini uzatabilir. Kabullenme sürecinin uzaması ise ebeveynlerin yaşam işlevlerini ve uyum sürecini zorlaştırabilir. Bu nedenlerde öğrenim düzeyi arttıkça ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyinin azalmasına neden olabilir. Alan yazınında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Topbaş (2022) OSB çocuğa bakım veren yetişkinlerin öğrenim durumu ile psikolojik sağlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu, ilköğretim mezunu olan bakım verenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin lise ve üniversite mezunu olanlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Mustafaoğlu

Çiçek (2019) ise anne-babaların eğitim düzeyleri ve aile gelir düzeyleri artıkça psikolojik sağlık düzeyinin de arttığını belirlemiştir. Ancak alan yazında bu araştırmanın sonucuyla çelişen çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin, Çavga (2024) OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlık, kabullenme ve ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algılarını değerlendirdiği çalışmada ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeylerinin ebeveynin yaşına ve öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini belirlemiştir.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin öğrenim düzeylerine göre ebeveyn öz yeterlik düzeyleri incelendiğinde, ebeveynlerin öğrenim durumuna göre mükemmellik boyutunda anlamlı fark görülmezken, mevcut duruma uyum sağlama boyutunda anlamlı farklılık görülmüştür (Tablo 12). İlkokul mezunu anne ve babaların lisans ve lisansüstü öğrenim düzeyine sahip ebeveynlere göre mevcut duruma uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğrenim düzeyi düşük olan ebeveynler genellikle maddi olanaklarının da sınırlı olması nedeniyle doktordan aldıkları sonucu kabullenmek zorunda kalır. Ancak üniversite ve yüksek lisans mezunu ebeveynler durumu öğrendiklerinde çocuklarında gözlemledikleri özelliklerle öğrendikleri bilgileri karşılaştırmakta, daha fazla araştırmakta, bir doktorun dediği bilgilere güvenmeyip daha fazla yol aramakta, bu durumlar ise ebeveynin durumu kabul etmesi ve uyuma uyumunu güçlendirdiğini düşündürmektedir. Alan yazınında yapılan çalışmalar incelendiğinde Tüylüoğlu (2024), çalışmasında annelerin öğrenim durumuna göre ebeveyn öz yeterlilik düzeyinde mevcut duruma uyum sağlama ve annenin ortaöğretim mezunu olması mevcut duruma uyumu güçleştirirken, üniversite mezunu annelerin mükemmeliyetçi boyutunda daha yüksek puan aldıklarını belirlemiştir. Ancak OSB çocuğu olan babaların ebeveyn öz yeterlik düzeylerinde ilköğretim mezunu babaların ebeveynlik öz yeterlik düzeyleri lisans ve lisansüstü eğitim alanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışmada ise ilköğretim mezunu hem annelerin hem de babaların mevcut duruma uyumları daha yüksek bulunmuştur. Ancak Pektemir (2023), annelerle yaptığı çalışmada ilköğretim mezunu annelerin ebeveyn öz yeterlilik düzeyleri, mevcut duruma uyum sağlama ve bakımda mükemmellik özelliklerinin hem üniversite hem de lise mezunu annelerin ortalamalarına göre daha düşük olduğunu belirlemiştir. Çattık (2015), Tunç (2024) ve Özyer (2024) OSB çocukların ebeveyn öz yeterlik düzeylerine ilişkin yaptıkları çalışmalarda öğrenim durumuna göre fark olmadığını belirlemişlerdir.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin öğrenim düzeylerine göre eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algısı düzeyleri incelendiğinde ise ebeveynlerin ölçeğin geneline benzer şekilde tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık dikkati çekmektedir (Tablo 13). İlkokul mezunu ebeveynlerin eğitsel becerilere yönelik yeterlik algı düzeylerinin lisans ve lisansüstü öğrenim düzeyine sahip

anne ve babalara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırma verileri çoğunun lisans mezunu olduğu dikkati çekse de annelerin meslekleri incelendiğinde en büyük grubunun (87 anne % 28,9) çalışmadığı, yani ev hanımı olduğu dikkati çekmektedir. İlkokul mezunu annelerin ya da daha sınırlı çalışması annelerin çocuklarına daha fazla zaman ayırdıklarını düşündürmektedir. Ebeveynlerin özel eğitimle daha aktif görüşmesi, çocuklarına daha fazla zaman ayırmaları ve çocukları ile daha çok kendilerinin ilgilenmeleri ebeveynlerin eğitsel becerilerinin artışında katkı sağlayabilir. Ancak, Tokkaya Yoldaş (2023) OSB çocuğu olan lise mezunu ebeveynlerin bilişsel beceri, dil ve iletişim beceri alanlarındaki eğitsel beceri yeterlilik düzeylerinin ortaokul mezunu ebeveynlerden daha yüksek bulunurken, üniversite mezunu ebeveynlerin ise psikomotor beceri alanındaki beceri düzeylerinin ortaokul mezunu ebeveynlere göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ancak bu çalışmada ebeveynlerin öğrenim düzeyi arttıkça eğitsel becerilerini algılama düzeyinin düştüğü görülmüştür. Bu durum da veri grubunun özelliğinden kaynaklanabilir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı kapsamında OSB çocuğun yaşı, cinsiyeti, çocuğun eğitime başlama yaşı, göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri düzeylerinde farklılıklarına ilişkin tartışma sunulmuştur.

a. OSB çocuğun yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

Tablo 14, 15 ve 16'da çocuğun yaşı, cinsiyeti, çocuğun eğitime başlama yaşı, göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri düzeyleri incelenmiştir. OSB çocuğun yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeylerinin tümünde istatistiksel olarak anlamlı farklılık dikkati çekmektedir (Tablo 14). Çocuğun yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri incelendiğinde 6-8 yaşlarda çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin 3-5 yaşlarında çocuğu olan ebeveynlere göre daha yüksel olduğu belirlenmiştir. Bu da çocuğun yaşı arttıkça ebeveynlerin zor geçirdiği zamanlardan sonra daha kolay toparlandığını, stresli ve kötü durumlar sonrası kendini daha kolay toparlanabildiğini, hayatındaki zor durumlara alışmada daha başarılı olduklarını düşündürmektedir. Benzer şekilde ebeveyn öz yeterlik düzeyinde mevcut duruma uyum ve mükemmellik boyutlarında ve ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algılarının tüm boyutlarında (sosyal duygusal beceriler, bilişsel beceriler, dil ve iletişim becerileri, öz bakım becerileri, problemleri davranışlarla baş etme becerileri ve psikomotor becerileri) anlamlı farklılık bulunmuştur (Tablo 15). Elde edilen sonuçlara göre yine 6-8

yaşında çocuğu olan ebeveynlerin hem ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin hem de ebeveyn eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuç da çocukların yaşlarının artışı ile ebeveynlerin OSB çocukları ile daha fazla deneyim kazanmaları, çocuklarını kabullenmeleri, çocuklarını daha iyi tanımları, hayatlarında çocuklarının özelliklerine uygun aldıkları birtakım desteklerle aile içinde uyumu sağlayabilmeleri, çocuklarının eğitim durumlarına uygun becerilerini geliştirmeleri, zamanla ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeylerinin arttırabilir. Ayrıca, ebeveynlerin OSB çocuklarına uyumlarının artışı çocukları ile daha iyi ilgilenmelerini, onlara karşı daha sabırlı olmalarını sağlayabilir. OSB çocukların ise aldıkları eğitim sonucu çocukların da ebeveynlerine uyumu artabilir. Bunların yanı sıra ebeveynlerin çocuklarının bilişsel, dil, sosyal-duygusal, psiko-motor gibi birçok alanda destek sağlama becerilerinin artışı da ebeveynin hem öz yeterliliğini hem de çocuklarının eğitimlerini desteklemede kendilerini daha yeterli hissetmelerini kolaylaştırabilir. Ancak, Çavga (2024) OSB çocukların ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeylerini incelemiştir. Çalışması sonucunda bu araştırma sonucu ile çelişen bir sonuca ulaşmıştır. Çavga (2024) 0-3 yaşında OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeylerinin büyük yaşta çocuğu olanlardan anlamlı olarak daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu çalışmada 0-3 yaş grubu çocukların ebeveynleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Topbaş (2022) çocuğun yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyinin 0-3 yaş ve 4-6 yaş arası çocukların diğer yaş gruplarındaki çocuklara göre daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Ancak Musa (2022), yaptığı çalışmada ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyinin otizmin yoğunluğuna göre farklılaşırken, çocuğun yaşı ve cinsiyetine göre farklılık olmadığını belirtmiştir. Alan yazınında OSB çocukların ebeveynlerinin öz yeterlik düzeyi ile yapılan çalışmalar incelendiğinde, Pektemir (2023) ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerinin çocuğun yaşına göre fark durumuna baktığında ebeveynlerin hissettiği bakım yükü ile ebeveyn yeterliliği özelliklerinin çocuğun yaşına göre değişmediğini belirlemiştir. Benzer şekilde Çattık (2015) da ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin gelişimsel yetersizliğe sahip olan çocukların yaşına göre anlamlı düzeyde fark olmadığını saptamıştır. OSB çocuğun yaşına göre ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeylerinin tümünde istatistiksel olarak anlamlı farklılık dikkati çekmektedir (Tablo 16). Ebeveynlerin eğitsel becerilerini algılama düzeyleri ile ilişkili yapılan çalışmalar incelendiğinde ise Karaca (2021) geliştirdiği ebeveyn eğitim programı olan OÇEP'e katılan ve katılmayan ebeveynlerin eğitsel becerilerinden bilişsel beceriler, dil ve iletişim becerileri, özbakım becerileri sosyal ve duygusal beceriler, psikomotor beceriler ve problem davranışlarla baş edebilmelerine sağlamalarına ilişkin becerilerini desteklemek üzere yaptıkları deneysel çalışmada verdikleri eğitimin ebeveynlerin bu becerileri kazandırmada etkili olduğunu belirlemiştir. Ancak Çavga

(2024) eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algısı, kabul ve eylem ve psikolojik sağlamlık düzeylerini incelediği çalışmada çocuğun yaşına göre fark olmadığını belirlemiştir.

b. OSB çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

Tablo 17, 18 ve 19’da çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri incelenmiştir. OSB çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve ebeveyn eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algısının ise sadece sosyal-duygusal beceriler alanlarında erkek çocuklar lehinde anlamlı fark görülmüştür

Çalışma sonucunda erkek çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve ebeveyn öz yeterlik düzeyi yüksek bulunmuştur (Tablo 17-18). Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve ebeveyn öz yeterlik düzeylerinde erkek çocuğu olan ebeveynler lehinde çıkan bu sonuç, OSB’nin erkek çocuklarda daha sık görülürken, kız çocuklarda otizmin daha ağır tabloda seyrettiği görülmektedir. Mukaddes (2017) de otizmin seyrinin kızlarda daha ağır belirtiler gösterdiği ve daha çok zihinsel yetersizlik eşlik ettiği belirtmiştir. Alan yazında psikolojik sağlamlık ve ebeveynlerin öz yeterlik düzeylerinin çocuğun cinsiyetine göre farklarını ele alan çalışmalar incelendiğinde, Çattık (2015) ve Musa (2022) yaptığı çalışmalarda ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyinin OSB çocuğun cinsiyetine göre fark olmadığını belirtirken, Topbaş (2022) ise erkek OSB çocuğu olan ebeveynlerin bakım yükünün kız çocuğu olan ebeveynlere göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu çalışma kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynin, eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik düzeyleri incelendiğinde ise çocuğun cinsiyetine göre; ebeveynin sadece sosyal-duygusal beceriler alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Yani erkek çocuğu olan ebeveynlerin sosyal-duygusal becerilere ilişkin yeterliklerine daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Ebeveynlerin sosyal beceriler alt boyutunda oyun oynama, kurallara uyum sağlama, sosyal etkileşim ve daha sakin davranışlar sergileme gibi davranışları değerlendirilmiş ve erkek çocuğu olan ebeveynlerin bu konuda kendilerini daha yeterli algıladıkları görülmüştür.

OSB çocuğun eğitime başlama yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

Tablo 20, 21 ve 22’de OSB çocuğun eğitime başlama yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri incelenmiştir. OSB çocuğun eğitime başlama yaşına göre ebeveynin psikolojik sağlamlık düzeyinde çocuğu

4-6 yaş aralığında eğitime başlayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri eğitime 1-3 yaşlarında başlayan çocukların ebeveynlerinden daha yüksek bulunurken (Tablo 20), çocuğun eğitime başlama yaşına göre ebeveyn öz yeterlik (Tablo 21) ve eğitsel becerilerindeki yeterlik algı düzeylerinde (Tablo 22) ise fark görülmemiştir. Günümüzde OSB çocuklar ilk 3 yılda tanılanabilmektedir. 1-3 yaş dönemi gibi erken dönemde OSB'nin tanılanması ve destek çalışmalarına erken dönemde başlanması ise çocuğun gelişimsel olarak desteklenmesi ve gelişimindeki ilerleme açısından büyük avantaj sağlamaktadır. Ancak bu süreçte ebeveynlerin durumu kabullenmede yaşadıkları güçlükleri, ebeveyn yaşının daha genç olması, anne babanın çocuğunun OSB durumuna uyum sağlamadaki yaşadığı güçlükler gibi birçok olası etmen ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyinin daha düşük olmasına neden olabilir. 4-6 yaşlar arasında eğitime başlayan çocukların ebeveynlerin durumu incelendiğinde ise ebeveynlerin bu yaş döneminde OSB çocuğundaki yetersizliklerin daha fazla farkında olması, otizm belirtilerin daha belirgin görülmesi ebeveynin durumu daha çabuk kabullenmesini sağlayarak duruma uyum sağlama çabasını artırabilir. Bu da ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin artmasına katkı sağlayacağını düşündürebilir. Alan yazında psikolojik sağlamlık ve ebeveyn öz yeterlik ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, Hoffman ve diğerleri (2009) OSB tanılı çocuğa sahip annelerin, karşılaştıkları ebeveynlik zorluklarının getirdiği strese rağmen çocuklarıyla yakın ilişkiler sürdürdüklerini belirlemişlerdir. Bu araştırma kapsamında OSB çocuğun eğitime başlama yaşına göre ebeveynlerin öz yeterlik ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeyinde fark görülmemesi ise OSB çocuk eğitime başladığı yaştan itibaren özel eğitim desteği ile sadece çocuğa değil aile de destek verilmesinden kaynaklanabilir. OSB çocuğun özel eğitime başlamasıyla özel eğitim öğretmenlerinin ebeveyne çocuğu ile iletişim, verdikleri ödevler ile ebeveynlerin evde çocuklarına desteklenmesine yönelik yaptığı rehberlik, ebeveynlerin öz yeterlik düzeyini artırırken, ebeveynlerin eğitsel beceri yeterlik algı düzeylerinin artmasına da katkı sağlayabilir. Karaca ve Sarı, (2024), ailelerin uygun eğitim hizmetlerine erişimlerini sağlayarak eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, OSB çocukların olumlu gelişimine yardım ettiğini saptamışlardır. Pektemir (2023), 3 yaş ve öncesinde özel eğitime başlayan çocukların ebeveynlerinin 11 yaş ve üzerinde özel eğitime başlayan çocukların ebeveynlerine göre ebeveyn öz yeterlilikleri, mevcut duruma uyum sağlama ve bakımda mükemmellik düzeyleri daha yüksek bulmuştur. Karaca ve Sarı (2024) erken çocukluk döneminde otizmlili çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarına sosyal ve duygusal beceriler, bilişsel beceriler, dil ve iletişim becerileri, öz bakım becerileri, ince ve kaba motor becerileri kazandırma ve otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuklarının sergilediği problem davranışlarla başa çıkma konusunda ebeveynlerin kendilerini yetersiz hissettiklerini

ve ebeveynlerin çocuklarının eğitim sürecine daha etkin ve yeterli bir şekilde katılabilmeleri için ebeveynlerin eğitimsel yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın dördüncü alt amacı kapsamında OSB çocuğu olan ebeveynlerin destek alma durumu ve destek türüne göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeylerindeki farklılıklarına ilişkin tartışma sunulmuştur.

Tablo 23, 24 ve 25'te OSB çocuğu olan ebeveynin, destek alma durumuna göre psikolojik sağlamlık düzeyleri, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerilerindeki yeterlik algı düzeyleri incelenmiştir. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri (Tablo 23)ve eğitsel becerilerindeki yeterlik algılarına ilişkin düzeylerinde (Tablo 25) anlamlı fark bulunurken ebeveyn öz yeterlilik düzeylerinde (Tablo 24) ise fark bulunmamıştır. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerine bakıldığında destek almayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Destek almayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyinin daha yüksek olmaları, OSB çocuğu olan ebeveynlerin destek eğitim aldıkça OSB çocukların özellikleri, OSB çocuklara yaklaşım ve davranış sorunları hakkında aldıkları bilgiler, bu yetersizliğin geçici olmadığını anlamaları, ebeveynlere verilen birtakım sorumluluklar da ebeveynleri bir yandan daha bilinçli olmasını sağlarken öte yandan daha fazla strese girmesine neden olarak psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşmesine neden olabilir. Yetiş (2023) ebeveynlerin psikolojik sağlamlıklarına bakıldığında psikolojik destek almayan annelerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin psikolojik destek alan annelerin psikolojik sağlamlık düzeylerinden daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu sonuç araştırmanın bu sonucunu destekler niteliktedir. Ancak, Atalan (2022) ebeveynlerin psikolojik yardım alma düzeyinde artış sağladığını belirlemiştir.

Bu araştırma kapsamında, ebeveynlerin eğitsel becerilerindeki yeterlik algı düzeylerinde de benzer sonuca ulaşılmıştır. Ebeveynin destek alma durumuna göre ölçeğin geneline benzer şekilde, dil ve iletişim becerileri ve problemli davranışlarla baş etme becerileri alanlarında destek almayan ebeveynler lehine fark görülmüştür. Yani, destek almayan ebeveynlerin bu alanlardaki puanları daha yüksek bulunmuştur. Genelde ebeveynin destek alması ebeveynlerin eğitsel becerilerindeki yeterlik algıladıklarını arttırdığı düşünülür. Ancak bu araştırma sonucunda destek almayan ebeveynlerin dil ve iletişim becerileri ve problemli davranışlarla baş etme becerileri alanlarında daha yüksek puanlar almışlardır. Ebeveynlerin değerlendirdikleri dil ve iletişim becerileri arasında OSB çocuğa sesleri taklit etme, ortak dikkat, istendiğinde

nesneleri verme, duygularını ifade etme, iletişim kurma becerileri, iletişimi başlatma, sürdürme, iletişimde sıra alma ve iletişimi tamamlama becerilerini öğretmeyi içerirken, problemli davranışlarla baş etme alanında OSB çocuğa öfkesini kontrol etme, kendine ya da başkalarına zarar verme davranışları ile baş etme, ekolali ve düşünmeden hareket etmeme becerilerini öğretmeyi içermektedir. Görüldüğü gibi bu becerileri OSB çocuklara kazandırmak ebeveynler için çok kolay değildir. Ebeveynler bu konularda destek aldıkça OSB çocuklarına bu becerileri öğretmek için daha bilinçli, daha sık ve daha fazla destek çalışmalarına girişirler, problemli davranışlarla baş etme becerilerini desteklemek için de bilinçli yaklaşırlar. Ancak bu yaklaşımları bazen ebeveynleri doğal ortam ve iletişimden uzaklaştırabilir, ebeveynler öğrendiği doğru yaklaşım tarzını sergileyemeye çalışırken daha fazla strese girebilir. Ebeveynlerin yaşadıkları bu stres ve iletişim tarzı da OSB çocuk üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Guralnick ve diğerleri (2008) OSB çocuğu olan ebeveynlerin çocukları ile ilgili bir destek alması ve destek alabileceği bir gruba sahip olmasının bu süreçte en önemli unsur olduğunu belirtmiştir. Altun ve Kasım (2019) ailelerin okul dışında çocukların gelişimine yönelik olarak herhangi bir faaliyette bulunmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada ailelerin Türkiye’de genel olarak OSB çocuklara yönelik verilen eğitim hizmetlerinin yetersiz olduğunu belirlemişlerdir. Akıncioğlu Çolak (2022) ise ailelerin hem tıbbi tanılama süreci hem de eğitsel değerlendirme sürecinde eğitime ve desteğe ihtiyaç duyduklarını vurgulamıştır. Ebeveynlerin destek alma durumuna göre öz yeterlik düzeyinde fark bulunmaması ise ebeveynlerin OSB çocuklarını tanıyıp, çocukları ile uyumlarının artmasına bağlanabilir.

Tablo 26, 27 ve 28’de OSB çocuğu olan ebeveynlerin destek türüne göre psikolojik sağlık, ebeveyn yeterlilik ve eğitsel beceri düzeylerinde farklılıklar incelenmiştir. Ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyleri (Tablo 26) ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeylerinde (Tablo 28) fark bulunurken, ebeveyn öz yeterlik düzeylerinde (Tablo 27) anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin aldığı destek türüne göre destek almayan ebeveynler ve diğer destek türlerini alan ebeveynlerin (özel eğitim öğretmeninden bireysel aile eğitimi, grup aile eğitimi, otizmli çocuğumu desteklemeye yönelik özel kurs, kendim araştırmalar yapıp otizm üzerine kitaplar okuyorum) psikolojik sağlık düzeyleri “psikolojik destek alan ebeveynlere” göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç ebeveynlerin psikolojik destek alsalar da bu desteklerin ebeveynlerin stresli ve zorlu durumlarla kendilerini toparlama ve duruma uyum sağlamada yeterli olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca özel eğitim öğretmeninden bireysel aile eğitimi, grup aile eğitimi, otizmli çocuğumu

desteklemeye yönelik özel kurs gibi diğer destek türleri alan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olması ebeveynlerin bu tür destek çalışmalarıyla desteklenmesi OSB çocukları ile daha etkili etkileşim kurup, kendilerini stresli ve zorlu durumlarda mücadelelerini kolaylaştırıcı etken olarak psikolojik sağlamlık düzeylerini de arttırabileceğini düşündürmektedir. Cutress ve Muncer (2014) da ebeveyn eğitimi programı ile ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, OSB ile ilişkili güçlüklerle başa çıkma becerilerini güçlendirmeyi amaçladıkları çalışmada bu eğitimlerin psikolojik sağlamlılıklarını arttırırken, ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına ilişkin algılarını iyileştirebildiği sonucuna ulaşmışlardır. Tolmie ve diğerleri (2016) OSB çocukların ebeveynlerine verdikleri aile eğitim çalışmaları ile ebeveynlerin otizmle ilgili temel anlayışlarının geliştiği ve bağımsız olarak karar verme becerilerinde önemli bir artış olduğunu belirlemişlerdir. Arslan ve diğerleri (2020) özel gereksinimli çocukların ebeveynlerin yaşadıkları psikolojik güçlükler nedeniyle depresyon, yoğun kaygı, iletişim problemleri ve sosyal uyum problemleri gibi psikolojik problemlerin günlük yaşam işlevlerini etkilediği, bu sorunlarla mücadele etmek için psikoterapi ya da psikolojik danışmanlık hizmetlerinin ailelerin problemlerini çözmelerinde faydalı olduğunu belirtmişlerdir.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algı düzeyleri incelendiğinde, ebeveynin destek türüne göre ölçeğin geneli, sosyal-duygusal beceriler, dil ve iletişim, problemli davranışla baş etme ve psikomotor becerilerde anlamlı fark dikkati çekerken, bilişsel beceriler ve öz bakım becerilerinde anlamlı fark görülmemiştir. Ebeveynlerin eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algı düzeylerinin destek almayan ebeveynlerin psikolojik destek alan ebeveynlerden, diğer destek türü (özel eğitim öğretmeninden bireysel aile eğitimi, grup aile eğitimi, otizmlili çocuğumu desteklemeye yönelik özel kurs, kendim araştırmalar yapıp otizm üzerine kitaplar okuyorum) alan ebeveynlerin ise psikolojik destek alan ebeveynlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ebeveynin diğer destek türüne göre ölçeğin geneli, sosyal-duygusal beceriler, dil ve iletişim, problemli davranışla baş etme ve psikomotor becerilerde ebeveynin bireysel ya da grup aile eğitimi gibi destek çalışmaları alan ebeveynlerin eğitsel becerilerdeki yeterlik algı düzeylerinin yüksek olmasında psikolojik destek çalışmalarından daha fazla katkı sağlayabilir. Çünkü aile eğitim çalışmaları ya da ebeveynin kendi araştırmaları, OSB çocukları bu becerileri kazandırmada daha etkili olabilir. Alan yazında ailenin desteklenmesine yönelik yapılan çalışmalar da bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir. Örneğin, Shire ve diğerleri (2015) OSB çocuğu olan ebeveynlere yönelik sosyal iletişim eğitim programı geliştirmiş ve programın etkililiğini inceledikleri çalışmada eğitim sonunda

ebeveynlerin çocukları ile etkileşim düzeylerinin arttığı ve ebeveynlik becerilerinin geliştiği belirlenmiştir. Selimoğlu ve Özdemir (2018), Etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Müdahale Programı'nın (ETEÇOM), OSB çocukların sosyal etkileşim becerileri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada çocukların sosyal etkileşim becerilerinde (etkileşimi başlatma, etkileşime yanıt verme ve etkileşimi sürdürme sayı ve yüzdesi) etkili olduğunu belirlemişlerdir. Uğurlu (2023), OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik becerilerini geliştirmek için uyguladığı aile eğitim programının OSB çocuğu olan anne babaların ebeveynlik becerilerini geliştirme, stres, anksiyete ve depresyon düzeylerini azaltma ve baş etme düzeylerini artırma üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir. Çocuklara bilişsel beceriler ve öz bakım becerilerini kazandırma konusundaki eğitsel beceri yeterlik algı düzeylerinde fark görülmemesi ise bilişsel becerileri öğretmede ebeveynler daha çok özel eğitim öğretmenlerinin desteği ve rehberliği doğrultusunda yaparken, öz bakım becerileri ise OSB çocukların günlük yaşamlarında sıklıkla kullandıklarına bağlanabilir. Ebeveynlerin aldığı destek türüne göre ebeveyn öz yeterlik düzeyinde fark bulunmaması ise mevcut duruma uyum ve bakımdan mükemmellik alanlarında eğitim almaması, eğitim almasa da olsa da günlük yaşamları ve deneyimleri sonucunda gelişmesinden kaynaklanabilir. Alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde Arslan (2020) da OSB ailelerinden sosyal destek alan ebeveynlerin öz yeterlilik duygusunu da olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir.

Araştırmanın temel amacı kapsamında ise OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceri yeterliklerini algılama düzeyleri üzerinde etkisine ilişkin tartışma sunulmuştur.

Ebeveynlerin psikolojik sağlık ile ebeveyn öz yeterlik ve ebeveyn eğitsel yeterlik düzeyleri arasındaki ilişki (Tablo 29) incelendiğinde, ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyleri ile ebeveyn öz yeterlik düzeyleri arasında zayıf düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki, ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyleri ile ebeveyn eğitsel yeterlik algı düzeyleri arasında ise orta düzeyde ve pozitif yönde istatistiksel anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Yani ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyinin artışı hem ebeveyn öz yeterlik hem de eğitsel becerileri yeterlik algı düzeylerini arttırmaktadır.

Ebeveynlerin psikolojik sağlamlıklarının ebeveyn öz yeterlikleri (Tablo 30) ve ebeveynlerin ebeveyn eğitsel becerilere ilişkin yeterlikleri algıları (Tablo 31) üzerindeki etkisi incelendiğinde ise ebeveynin psikolojik sağlamlık düzeyinin ebeveyn öz yeterlik düzeyi üzerinde anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ebeveynin psikolojik sağlamlılık düzeyinin

artması ebeveyn öz yeterlik düzeyini de artırmaktadır. Bu sonuç da ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyi arttıkça, zor durum ve stresli olaylardan sonra bu güçlüklerin daha kolay üstesinden gelebildiklerini mevcut duruma daha kolay ve hızlı uyum sağlayabildiklerini ve çocuğuna bakım da daha yeterli olmasını kolaylaştırdığını düşündürmektedir. Çünkü bu ebeveynler kendilerini başarılı hissederek, çocuğunun bakım ve eğitimlerinde daha istekli olurlar, zorlu durumlarda da umutsuzluğa kapılmadan ellerinden geleni yapmaya çalışırlar. Whiting ve diğerleri (2019), özel gereksinimli ve karmaşık sağlık ihtiyaçları olan çocukların ebeveynlerinde dayanıklılık ve öz yeterlik gelişimini desteklemeye yönelik bir müdahale geliştirdiği çalışmada ebeveynlerin özgüven ve öz yeterlik düzeylerinin ve başa çıkma becerileri arttırırken, stres düzeylerinin azalttığını tespit etmiştir. Arslan (2020) OSB çocuğu olan ailelerin psikolojik dayanıklılığını etkileyen faktörleri incelemek amacıyla yaptığı çalışmada sosyal destek alan ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeylerinin de arttığını, bu durumun ise ebeveyn öz yeterlilik duygusunu da olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir. Kalkan (2023), OSB çocuğa bakım verenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin artmasıyla öz yeterlik düzeylerinin de artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Ebeveynin psikolojik sağlık düzeyinin ebeveynin eğitsel becerilerindeki öz yeterlik algısının da anlamlı yordayıcısı olduğu belirlenmiştir (Tablo 29). Ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyleri arttıkça ebeveyn eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algı düzeyleri de artmaktadır. Bu sonuçta stresli, zor durumlar karşısında kendini toparlayabilen psikolojik sağlamlığı yüksek düzeyde olan ebeveynlerin kendilerini daha güçlü hissetmeleri, olay ve güçlüklerle mücadele gücünün artmasını sağlarken, OSB çocuklarının da gelişimini desteklemede daha istekli olmalarına katkı sağlayabilir. Ayrıca ebeveynlerin zorlu durumlarda mücadele gücünün güçlü olması ebeveynlerin çocuklarının bilişsel, psiko-motor, sosyal-duygusal, dil ve iletişim, özbakım becerilerini ve çocuklarının problem davranışla baş edebilme yollarını öğretmedeki başarılarını da artırdığını düşündürmektedir. Bekhet ve diğerleri (2012), OSB çocuklara bakım verenlerin hissettiği bakıcı yükünün psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada psikolojik sağlık arttıkça bakım verenlerin becerikliliğinin arttığını belirlemişlerdir. Bu çalışmada araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Ancak tam tersi sonuçların belirlendiği araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Çavga, (2024) ise ebeveynlerin psikolojik sağlık düzeyleri arttığında, algılanan eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algılarının düzeylerinin düştüğü sonucuna ulaşmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sonuçları ve öneriler sunulmuştur.

6.1. SONUÇ

Bu bölümde araştırma sonuçları araştırmanın alt amaçları dikkate alınarak sunulmuştur.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerine ilişkin sonuçlar;

OSB çocuğu olan hem annelerin hem de babaların psikolojik sağlamlık düzeyleri düşük düzeyde olduğu görülürken, ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin yüksek, ebeveynlerin eğitsel becerilerindeki yeterlik algısına ilişkin düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin yaşı ve öğrenim durumuna göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinde farklılıklara ilişkin sonuçlar;

a. Ebeveynlerin yaşına göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel beceriler yeterliklerini algılama düzeylerinde farklılıklara ilişkin sonuçlar;

- OSB çocuğu olan ebeveynlerin yaşına göre psikolojik sağlamlık düzeylerine bakıldığında hem annenin hem de babanın psikolojik sağlamlık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Yaşı büyük olan anne ve babanın psikolojik sağlamlılık düzeylerinin de diğer yaş gruplarındaki anne ve babalara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yaşı 41-50 olan annelerin ve babaların psikolojik sağlamlık düzeyleri 21-30 ile 31-40 yaşındaki anne ve babaların psikolojik sağlamlık düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- OSB çocuğu olan anne ve babaların ebeveyn öz yeterlik düzeyleri incelendiğinde, ebeveyn yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Ölçeğin geneline benzer şekilde mevcut duruma uyum sağlama ve bakımda mükemmellik alt boyutlarında hem anne hem de babada anlamlı farklılık görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre anne ve baba yaşı arttıkça ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin de arttığı dikkati çekmektedir.

- OSB çocuğu olan anne ve babanın eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algısı düzeyleri ebeveyn yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Ölçeğin geneline benzer şekilde, sosyal duygusal beceriler, bilişsel beceriler, dil ve iletişim becerileri, öz bakım becerileri, problemli davranışlarla baş etme becerileri ve psikomotor becerileri alt boyutlarının tümünde anlamlı farklılık dikkati çekmektedir. Elde edilen sonuçlara göre anne ve babanın yaşı arttıkça eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algısı düzeylerinin de arttığı grlmştir.

b. Ebeveynlerin ğrenim durumuna göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeylerinde farklılıklara ilişkin sonuçlar;

- ğrenim durumuna göre OSB çocuğu olan hem anne hem de babaların psikolojik sağlamlık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. İlkokul mezunu olan anne ve babaların psikolojik sağlamlık düzeyleri lisans ve lisansüstü anne ve babaların psikolojik sağlamlık düzeylerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- OSB çocuğu olan ebeveynlerin ebeveyn öz yeterlik düzeylerine bakıldığında hem annenin hem de babanın öğrenim durumuna göre ölçeğin mükemmellik boyutunda anlamlı fark bulunmazken, mevcut duruma uyum sağlama boyutunda anlamlı farklılık grlmştir. Elde edilen sonuçlara göre ilköğretim mezunu anne ve babaların lisans ve lisansüstü öğrenim düzeyine sahip ebeveynlere göre mevcut duruma uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- OSB çocuğu olan ebeveynlerin eğitsel becerileri yeterlik algısı düzeyleri incelendiğinde ise anne ve babaların eğitsel beceri yeterlik algısına ilişkin yeterlik düzeyleri, öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Ölçeğin geneline benzer şekilde sosyal duygusal beceriler, bilişsel beceriler, dil ve iletişim becerileri, öz bakım becerileri, problemli davranışlarla baş etme becerileri ve psikomotor becerileri alt boyutlarında anlamlı farklılık belirlenmiştir. İlkokul mezunu hem anne hem de babaların eğitsel becerilere yönelik yeterlik algıları düzeylerinin lisans ve lisansüstü öğrenim düzeyine sahip anne ve babalara göre daha yüksek olduğu grlmştir.

OSB çocuğun yaşı, cinsiyeti, çocuğun eğitime başlama yaşı, göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri yeterlik algısı düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

a. OSB çocuğun yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri yeterlik algı düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

- OSB çocuğun yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri yeterlik algısı düzeyleri olmak üzere tümünde istatistiksel olarak anlamlı farklılık dikkati çekmektedir. Çocuğun yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri incelendiğinde, 6-8 yaşlarda çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin 3-5 yaşlarında çocuğu olan ebeveynlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
- Ebeveynin, ebeveyn öz yeterlik düzeyleri ve eğitsel becerileri yeterlik algısı düzeyleri incelendiğinde ise, OSB çocuğun yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermiştir. Ebeveyn öz yeterlik düzeyinde ölçeğin geneline benzer şekilde, mevcut duruma uyum ve mükemmellik alt boyutlarında da anlamlı farklılık bulunurken, ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algılarının tüm boyutlarında (sosyal duygusal beceriler, bilişsel beceriler, dil ve iletişim becerileri, öz bakım becerileri, problemleri davranışlarla baş etme becerileri ve psikomotor becerileri) anlamlı farklılık bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre 6-8 yaşında çocuğu olan ebeveynlerin hem öz yeterlik düzeylerinin hem de ebeveyn eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

b. OSB çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri yeterlik algı düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

- Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve ebeveyn öz yeterlilik düzeylerinde OSB çocuğun cinsiyetine göre anlamlı farklılık görülürken, ebeveynin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algı düzeylerinde fark görülmemiştir. Ebeveynin psikolojik sağlamlık düzeyleri ve ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin her ikisinde de erkek OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve ebeveynlerin öz yeterlik düzeyleri kız çocuğu ebeveynlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
- OSB çocuğu olan ebeveynin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algısı düzeyine bakıldığında ise çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Ancak sadece ölçeğin “sosyal-duygusal beceriler” alt boyutunda anlamlı farklılık görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre erkek çocuğu olan

ebeveynlerin sosyal-duygusal becerilere ilişkin yeterlik algı düzeylerinin daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

c. OSB çocuğun eğitime başlama yaşına göre ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri yeterlikleri algı düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

- OSB çocuğu olan ebeveynin, psikolojik sağlamlık düzeyinde çocuğun eğitime başlama yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. 4-6 yaşlarda eğitime başlayan OSB çocukların ebeveynlerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- OSB çocuğu olan ebeveynlerin, ebeveyn öz yeterlik ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeylerinde çocuğun eğitime başlama yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemiştir. Ölçeğin geneline benzer şekilde alt boyutlarda da anlamlı farklılık yoktur.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin, destek alma durumu ve destek türüne göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

a. OSB çocuğu olan ebeveynlerin destek alma durumuna göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

OSB çocuğu olan ebeveynlerin destek alma durumuna göre psikolojik sağlamlık ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeylerindeki istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülürken, ebeveyn öz yeterlik düzeylerinde fark bulunmamıştır. Herhangi bir ebeveyn desteği almayan anne babaların psikolojik sağlamlık düzeyleri daha yüksek olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algı düzeylerine bakıldığında ise ölçeğin geneline benzer şekilde dil ve iletişim becerileri ve problemleri davranışlarla baş etme becerileri alt boyutlarında da anlamlı farklılıklar dikkati çekmiştir. Elde edilen bulgulara göre destek almayan ebeveynlerin eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algı düzeyleri destek alan ebeveynlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ebeveyn öz yeterlik düzeyinde ise ebeveynin destek alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir.

b. OSB çocuğu olan ebeveynlerin, destek türüne göre psikolojik sağlamlık, ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerileri yeterlik algı düzeylerindeki farklılıklara ilişkin sonuçlar;

Araştırmaya dahil olan 301 ebeveynin 151'i destek almazken, 124 ebeveyn psikolojik destek aldığı, 26 ebeveynin ise (aile eğitim desteği, OSB çocuğunu desteklemeye yönelik özel kurs gibi destekler) aldığı belirlenmiştir. Ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ve eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algı düzeylerinde anlamlı farklılık görülürken ebeveyn öz yeterlik düzeyinde ebeveynin destek türüne göre anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür.

- Destek almayan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri daha yüksek olduğu elde bulunmuştur.
- Ebeveynin, eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algı düzeyleri incelendiğinde ise ebeveynin aldığı destek türüne göre; bilişsel beceriler ve öz bakım becerilerde anlamlı farklılık görülmezken, ölçeğin geneli ve sosyal-duygusal beceriler, dil ve iletişim, problem davranışla baş etme ve psikomotor becerilerde anlamlı farklılık gösterdiği dikkati çekmektedir. Elde edilen bulgulara göre diğer destek alanların (aile eğitim desteği, OSB çocuğu desteklemeye yönelik özel kurs gibi destekler) eğitsel becerilere ilişkin yeterlik algı düzeyleri destek almayan ebeveynlere göre daha yüksek olduğu elde edilmiştir.

OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik ve eğitsel becerilerine ilişkin algı düzeyleri üzerindeki etkisine ilişkin sonuçlar;

- *OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlilik becerisi üzerinde etkisi incelendiğinde;* ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin ebeveyn öz yeterlik düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Psikolojik sağlamlılık düzeyinin artması ebeveyn öz yeterlik düzeyini artırdığı dikkati çekmektedir.
- *OSB çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin eğitsel becerilerindeki yeterlik algı düzeyleri üzerinde etkisi incelendiğinde ise* ebeveynlerin psikolojik sağlamlık düzeyinin ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlilik algı düzeyi üzerinde anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir. Ebeveynin psikolojik sağlamlık düzeyinin artması ebeveynlerin eğitsel becerilerine ilişkin yeterlik algısı düzeylerini de artırdığını göstermektedir.

6.2. ÖNERİLER

Bu bölümde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık, öz yeterlilik ve eğitsel becerilerine ilişkin topluma ve gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

a. Topluma Yönelik Öneriler;

- Genç ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve ebeveyn öz yeterliliklerinin artırılması için çocuk gelişimciler, özel eğitim uzmanları ve psikologlar tarafından stres yönetimi, aile uyumu ve evde gelişimi destekleme konularında eğitimler, farkındalık çalışmaları ve grup terapileri düzenlenmelidir.
- Lisans ve üzeri eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve eğitsel becerilere yönelik yeterlik algıları daha düşük olduğundan, özel eğitim kurumlarında ebeveynlere yönelik destekleyici eğitim programları artırılmalıdır.
- Okul öncesi dönemde OSB çocuğu olan ebeveynlere yönelik stresle başa çıkma, iletişim becerileri ve evde gelişimi desteklemek için uygulamalı eğitim modülleri hazırlanmalıdır.
- Kız çocukları olan ebeveynlerin sosyal-duygusal beceri öğretimi konusunda desteklenmesi için bilgilendirme toplantıları, etkileşimli oyunlar ve atölye çalışmaları düzenlenmelidir.
- Ailelerin eğitsel becerilerini geliştirmek amacıyla özel eğitim merkezlerinde ebeveyn-çocuk etkileşimli etkinlikler içeren eğitim modülleri uygulanmalıdır.
- Özel eğitim merkezlerinde ebeveynlerin psikolojik sağlamlık ve öz yeterliliklerini artırmaya yönelik rehberlik çalışmaları yaygınlaştırılmalı, çocuk gelişimciler, özel eğitimciler ve psikologlar için hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir.

b. Araştırmacılara Yönelik Öneriler;

- Gelecek araştırmalarda ebeveynlerin demografik özellikleri daha kapsamlı incelenmeli, anne-baba karşılaştırmaları yapılarak babaların ebeveynlik süreçlerindeki rolleri detaylı olarak ele alınmalıdır.
- Babaların psikolojik sağlamlık, öz yeterlilik ve eğitsel becerilerini desteklemeye yönelik deneysel çalışmalar planlanarak OSB çocukları ile ilişkilerine etkisi incelenmelidir.
- Nicel araştırmaların yanı sıra nitel çalışmalar yapılarak ebeveynlerin yaşadığı zorluklar, stres yönetimi stratejileri ve çocuklarının gelişimini destekleme yöntemleri daha detaylı şekilde analiz edilmelidir.
- Yapılan nitel çalışmalar ile ebeveynlere uygulanan eğitim çalışmalarının çocuklara faydaları incelenebilir.
- OSB çocuğu olan ebeveynleri içeren deneysel projeler geliştirilmeli, özel eğitim merkezlerinde çalışan profesyonellerin ebeveynleri destekleme becerilerini artırmak için rehber materyaller hazırlanarak yaygınlaştırılmalıdır.

- OSB bireyler ve ailelerine yönelik hizmetlerin etkinliğini artırmak amacıyla Otizm Spektrum Bozukluğu Ulusal Eylem Planı çerçevesinde farkındalık çalışmaları, erken tanı ve müdahale, aile hizmetleri, özel eğitim destekleri, istihdam süreçleri ve sosyal katılım konularında politika geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- [1] Abidin, R. R., (1995), “Parenting Stress Index (PSI) manual(3rd ed.). Charlottesville, VA: Pediatric Psychology Press”
- [2] Acar, Ç., (2015), “Otizmlı Çocuklara Sosyal Becerilerin Öğretiminde Anneler Tarafından Hazırlanarak Sunulan Sosyal Öykü ve Video Modelle Öğretim Uygulamalarının Karşılaştırılması”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- [3] Açıkl SB, Çetinkaya M, Et All, (2022), “Parental Characteristics Affecting The Age At Diagnosis Of Autism Spectrum Disorder: An Observational Cross-Sectional Study”, Turk J Child Adolesc Ment Health, , 29.1: 29-34
- [4] Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E.Wall, S., (1978), “Patterns Of Attachment: A Psychological Study Of The Strange Situation”, Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- [5] Akıncıoğlu Çolak, M., (2022), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama Süreçlerinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Özel Eğitim Anabilim Dalı Zihin Engelliler Eğitimi Bilim Dalı, T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya
- [6] Akoğlu, G., Aral, N., Baran, G., Ceylan, Ş., Metin, E., Tepeli, K., Turan, F., Beyazıt, U., Elibol, F., Er, D., Karaarslan, B., T.,(2023). Çocuk Gelişimi Terimler Sözlüğü.
- [7] Aksoy, V., (2013), “Eğitsel Planlama İçin Otizm Tarama Araçları (ASIEP-3)'nın Psikometrik Niteliklerinin Belirlenmesi: Türkiye Örneği” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [8] Aksoy, V., Diken, I. H. (2009). “Annelerin Ebeveynlik Öz Yeterlik Algıları ile Gelişimi Risk Altında Olan Bebeklerin Gelişimleri Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 10(01), 59-70.
- [9] Al-Oran, H. M., Al-Sagarat, A. Y., (2016), “Parenting Stress Of Children With Autistic Disorder” Open Access Library Journal, 3(7), 1-10.
- [10] Alpay Çelik, M., ve Erdem, S., (2023), “Otizmlı Çocuklar İçin Eğitim Yöntemleri ve Aile Katılımı: Bir Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [11] Altundağ, Y, (2013), “Anne-Babası Boşanmış Ergenlerin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinde Yordayıcı Değişkenler Olarak Yaşam Doyumu ve Yalnızlık”

- Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu
- [12] American Psychiatric Association (2013), “Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth edition”, Washington, DC, 33-59
- [13] American Psychiatric Association, (2000), “Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders”, 4th Edition, Text Revision. Washington, DC, American Psychiatric Association.
- [14] Amerikan Psikiyatri Birliği, (2005), “DSM-IV-TR Tanı ölçütleri” (Çev: Ertuğrul Köroğlu), Ankara: HYB Yayınları.
- [15] Amerikan Psikiyatri Birliği, (2013), “Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı”, Beşinci Baskı (DSM-5) (Çev. Ed. E Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- [16] Aral, N., Yavuzer, Y., ve Çiftçi, S., (2002), “Otizmlı Çocuklar İçin Eğitim Programları ve Psiko-eğitimsel Müdahaleler”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [17] Ardıç, S., (2010), “Otizmlı Bireyler İçin Eğitim Programları: Etkili Yöntemler ve Uygulamalar”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [18] Arslan K., (2020), “Otizmlı Çocuğu Olan Ailelerin Dayanıklılığına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- [19] Arslan, A., Ulaş, A. H., Coşkun, M. K., (2020) “Özel Eğitimde Aile Eğitime Yönelik Bir Derleme Çalışması”, Derleme Makalesi, Ekev Akademi Dergisi, (24-84)
- [20] Arslan, E., İnce, G., (2015), “Haftalık Egzersiz Programının Atipik Otizmlı Çocukların Kaba Motor Beceri Düzeylerine Etkisi”, Uluslararası Spor, Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi, 1 (1), 51-62.
- [21] Arslan, G., (2015), “Ergenlerde Psikolojik Sağlamlık: Bireysel Koruyucu Faktörlerin Rolü”, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 44, 73–82
- [22] Arslan, M., ve Yılmaz, E., (2014), “Otizmlı Çocuklar İçin Eğitimsel Müdahaleler ve Aile Destek Programlarının Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- [23] Arslan, S., Yazgan, Y., Güler, A. S. (2014), “Research Units on Pediatric Psychopharmacology and Psychosocial Interventions (RUPP)” Autism Network Tarafından Otizmi Olan Çocukların Ailelerine Yönelik Olarak Geliştirilen Aile Eğitimi Programı. Güncel Pediatri, 1, 95-102.
- [24] Association AP. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, (DSM-5), 5th ed. Washington DC: American Psychiatry Publishing; 2013.
- [25] Association AP., (2013), “DSM 5: American Psychiatric Association”

- [26] Atalan, G., (2022), “Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Ebeveynlerde Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum, Psikolojik Sağlamlık ve Eş Desteği” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (173-187).
- [27] Attwood, T., (2015), “Otizmli Çocuklar İçin Pratik Rehber”, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, İstanbul
- [28] Austin, V., Sciarra D., (2010), “Children and Adolescents without Emotional and Behavioral Disorders” 86- 119, 265-309.
- [29] Autplay Therapy, (2022), “About Autplay Therapy” <https://autplaytherapy.com/about-autplay-therapy/>
- [30] Avcıoğlu, H., (2012), “Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) Müdürlerinin Tanılama, Yerleştirme-İzleme, Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) Geliştirme ve Kaynaştırma Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Algıları” Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12(3), 2009-2031.
- [31] Avcil, S., Baykara, B., Baydur, H., Münir, K. M., ve Emiroğlu, N. İ., (2015), “4-18 yaş aralığındaki otistik bireylerde Sosyal İletişim Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması”, Türk Psikiyatri Dergisi, 26(1), 56-64.
- [32] Aydın, A., (2002), “Otizmli Çocuğa Sahip Annelere Yönelik Bir Eğitim Programı Modeli”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- [33] Aydın, D., Özgen, Z. E., (2018), “Çocuklarda Otizm Spektrum Bozukluğu ve Erken Tanılamada Hemşirenin Rolü”, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 7(3), 93-101.
- [34] Babacan, A., (2018), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların İletişim İşlevlerinin İncelenmesi”, Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- [35] Bağatarhan, U. P. D. T., Nazlı, S., (2013), “Ebeveyn Eğitim Programının Annelerin Ebeveynlik Öz-Yeterliklerine Etkisi”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 7(31), 67-88.
- [36] Baker, J. E., (2003), “Otizmli Çocuklar İçin Sosyal Beceriler Öğretimi”, USA: Brookes Publishing.
- [37] Baker, J. P., (2013), “Autism At 70-Redrawing The Boundaries”, The New England Journal of Medicine, 369(12), 1089-1091.
- [38] Bakırcı, Ç. M., (2011), Amigdala, Hipokampus ve Bellek Üzerine”. Evrim Ağacı. Retrieved December 02, 2024. from <https://evrimagaci.org/s/160>
- [39] Balat, G. U., (2014), “Analyzing Self Efficacy and Depression Levels Of Mothers Who Have Children İn The Preschool Period”, Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Annelerin

- Özyeterlilik ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi, *Journal of Human Sciences*, 11(2), 661-677.
- [40] Bandura A, Wood R., (1989), “Effect Of Perceived Controllability And Performance Standards On Self-Regulation Of Complex Decision Making”, *Journal of Personalicy and Social Psychology*, 56: 805-814.
- [41] Bandura A., (1982), “Self-Efficacy Mechanism İn Human Agency *American Psychologist*”, 37
- [42] Bandura A., (1997), “Self-Efficacy: The Exercise Of Control” Freeman WH, editör. Times Books, Henry Holt ve Co.
- [43] Barnard, J., Prior, A., Potter, D. (2000), “Inclusion And Autism: Is İt Working?: 1, 000 Examples Of İnclusion İn Education And Adult Life From Members Of The National Autistic Society”, Godalming, Surrey: The National Autistic Society.
- [44] Baron-Cohen S., (2002), “The Extreme Male Brain Theory Of Autism”, *Trends Cog Sci*; 6:248-254
- [45] Baron-Cohen, S., (1989), “The autistic child's theory of mind: a case of specific developmental delay”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 30(2), 285-297.
- [46] Baron-Cohen, S., (2001), “The Autism-Spectrum Quotient (AQ): Evidence From Asperger Syndrome/High-Functioning Autism, Males And Females, Scientists And Mathematicians”, *J Autism Dev Disord.*, 31(1): p. 5-17.
- [47] Baumer, N., Spence, S. J., (2018), “Evaluation and Management of the Child With Autism Spectrum Disorder”, *Continuum (Minneapolis, Minn.)*, 24(1, Child Neurology), 248–275. <https://doi.org/10.1212/CON.0000000000000578>
- [48] Bavin, J. Bower, E., (2008), “Parents’ problems. In E. Bower (ed.), *Finnie’s Handling the Young Child with Cerebral Palsy at Home*, 4th edition” Edinburgh: Butterworth Heinemann, pp. 57–72.
- [49] Bekhet, A.K., Johnson, N.L., Zauszniewski, J.A. (2012), “Resilience İn Family Members Of Persons With Autism Spectrum Disorder: A Review Of The Literature”, *Issues in Mental Health Nursing*. 33(10), 650- 656
- [50] Beresford A., (1994), “Resources And Strategies: How Parents Cope With The Care Of A Disabled Child Bryony” *Child Psychol. Psychkl*, 35(1): 171-209.
- [51] Bhat, S., Acharya, R., Adeli, H., (2014), “Autism: Cause Factors, Early Diagnosis and Therapies”, *Rev. Neurosci*. 25(6), 841–850

- [52] Biber, K., Ural, O. (2016), "Portage Erken Eğitim Programının 5–6 Yaş Çocuklarının Gelişimleri ile Aile Katılım Düzeyleri Üzerindeki Etkisi", *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(6), 1181- 1204.
- [53] Birkan, B. (2001), "Küçük Adımlar Kursu'nun Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Küçük Adımlar'ı Uygulama Becerilerini Kazanmalarına Etkisi", Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, <https://hdl.handle.net/11421/3807>
- [54] Birkan, B., (2013), "Otizm ve Uygulamalı Davranış Analizi: Toplum Temelli Uygulamalar", *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1(2), 92-96.
- [55] Bitsika V, Sharpley Christopher F, Bell R., (2013), "The Buffering Effect Of Resilience Upon Stress, Anxiety And Depression İn Parents Of A Child With An Autism Spectrum Disorder", *J Dev Phys Disabil*, 25: 533–543.
- [56] Blair, C., Granger, D. A., Willoughby, M., Mills-Koonce, R., Cox, M., Greenberg, M. T., Fortunato, C. K., (2011), "Salivary Cortisol Medi-Ates Effects Of Poverty And Parenting On Executive Functions İn Early Childhood", *Child Development*, 82, 1970–1984.
- [57] Blake, J. M., Rubenstein, E., Tsai, P. C., Rahman, H., Rieth, S. R., Ali, H., Lee, L. C., (2017), "Lessons Learned While Developing, Adapting and İmplementing A Pilot Parent-Mediated Behavioural İntervention For Children With Autism Spectrum Disorder İn Rural Bangladesh. Autism", 21(5), 611-621.
- [58] Bleuler, E., (1911), "Dementia Praecox Oder Gruppe Der Schizophrenien", *Handbuch der Psychiatrie*.
- [59] Bloomfield L., Kendall S., (2012), "Parenting Self-Efficacy, Parenting Stress And Child Behaviour Before And After A Parenting Programme" *Primary Health Care Research and Development* 13, 364–72.
- [60] Bodur Ş., Soysal Ş., (2004), "Otizmin Erken Tanısı ve Önemi", *Sted Dergisi*, , s.397.
- [61] Bohadana G, Morrissey S, Paynter J., (2019), "Self-Compassion: A Novel Predictor Of Stress And Quality Of Life İn Parents Of Children With Autism Spectrum Disorder", *J Autism Dev Disord.*;49:4039-52.
- [62] Bolat, E. Y., Gürsoy, F., Strom, R., (2016), "Öğretmen Olarak Anne Baba Envanteri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması" *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 961-970.
- [63] Bonanno, G. A., (2005), "Resilience in The Face of Potential Trauma." *Current directions in psychological science*, 14(3), 135-138.
- [64] Booth, T. and Booth, W., (1994), "Parenting under Pressure: Mothers and Fathers with Learning Difficulties", Buckingham, Open University Press.

- [65] Borazancı-Persson, S., (2003), “AQ Otizmlî Zekâ ve Seviyeleri” İstanbul: Sistem.
- [66] Bornstein, M. H., Hendricks, C., Haynes, O. M., Painter, K. M. (2007), “Maternal Sensitivity And Child Responsiveness: Associations With Social Context, Maternal Characteristics, And Child Characteristics İn A Multivariate Analysis”, *Infancy*, 12(2), 189-223.
- [67] Bruey, C. T., (2004), “Demystifying Autism Spectrum Disorders: A Guide To Diagnosis For Parents And Professionals”, Woodbine House.
- [68] Burak, Y., Ahmetoğlu, E., (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Kaynaştırılması ve Bütünleştirilmesinde Öğretmenlerle İlgili Değişkenlerin İncelenmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 478-503.
- [69] Bülbül, İ. A., ve Özdemir, S., (2017), “Ortak Dikkat Becerilerinin Kuramsal Temelleri”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 195-220.
- [70] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- [71] Büyüktaşkapu, S., (2012), “Annelerin Özyeterlik Algıları ile 1-3 Yaş Arasındaki Çocuklarının Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 18-30
- [72] Carbone, P. S., Behl, D. D., Azor, V., Murphy, N. (2010), “The Medical Home For Children With Autism Spectrum Disorders: Parent And Pediatrician Perspectives” *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 317-324.
- [73] Carpenter, L.A., (2016), “Screening And Direct Assessment Methodology To Determine The Prevalence Of Autism Spectrum Disorders” *Annals of Epidemiology*,. 26(6): p. 395-400.
- [74] Carpenter, M. ve Tomasello, M., (2000), “Ortak dikkat, kültürel öğrenme ve dil edinimi: otizmlî çocuklar için çıkarımlar”, In A. M. Wetherby ve B. M. Prizant (Eds.), *Otizm Spektrum Bozuklukları: Bir Transactional Gelişimsel Perspektif* (s. 31-54). Baltimore, MD: Brookes.
- [75] Cavkaytar, A., (2007), “Otizmlî Çocukların Eğitiminde Ailelerin Rolü ve Eğitimsel Uygulamalar”, *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara*.
- [76] Cavkaytar, A., ve Özen, M., (2010), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Eğitimsel Yaklaşımlar ve Uygulamalar”, *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara*.
- [77] Cavkaytar, A., Aksoy, V., Ardıç, A., (2014), “Ebeveyn Öz Yeterlik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmasının Güncellenmesi” *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 4(1), 69.

- [78] Centers for Disease Control and Prevention, (2020), “Amerikan Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezleri Otizm ve Gelişimsel Yetersizlikleri İzleme Ağı Verileri”, <https://www.cdc.gov/>
- [79] Ceran, M. A., (2020), “Serebral Palsili Çocuğu Olan Ebeveynlerin Öz Yeterlik Düzeylerinin Belirlenmesi ve Anne-Baba Ebeveyn Öz Yeterlik Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Master's thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- [80] Ceyhun, A. T., Özdemir, S., Töret, G., ve Özkubat, U., (2015), “Otizm spektrum bozukluğu olan çocuk ve ebeveynlerinin, ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin normal gelişim gösteren çocuk ve ebeveynleri ile karşılaştırılması”, International Journal of Early Childhood Special Education,
- [81] Chien, Y., Gau, S., Shang, C., Chiu, Y., Tsai, W., Wu, Y., (2015), “Visual Memory And Sustained Attention İmpairment İn Youths With Autism Spectrum Disorders” Psychological Medicine, 2263-73.
- [82] Cindioğlu, M. D., (2015), “3-6 Yaş Çocuğu Olan Depresyonlu ve Depresyonu Olmayan Annelerin Ebeveyn Öz Yeterlikleri Çocuk Mizaç Algısı ve Duygu Sosyalleştirme Tepkilerinin Karşılaştırılması”, Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [83] Coleman P, Karraker K., (1997), “Self-Efficacy and Parenting Quality: Findings and Future Applications”, Developmental Review. 1997,18:47–85.
- [84] Couteur, A. L., Lord, C., ve Rutter, M., (2003), “Autism Diagnostic Interview-Revised ”, Western Psychological Services, Los Angeles.
- [85] Cutrona, C. E., Troutman, B. R., (1986), “Social Support, İnfant Temperament, And Parenting Self-Efficacy: A Mediational Model Of Postpartum Depression”, Child development, 1507-1518.
- [86] Cutrona, C. E., ve Troutman, B. R., (1986), “Social Support and Stress in Marriage: The Impact of Social Resources on Marital Functioning”, Journal of Marriage and Family, 48(3), 267-276.
- [87] Çağdaş, M., ve Seçer, Z. (2006), “Otizimli Çocukların Eğitimi ve Destek Programları”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- [88] Çavga, M., (2024), “Otizimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Psikolojik Sağlamlık, Kabullenme ve Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Konya
- [89] Çetinkaya, H., Ek, N., Çifci, Ş., Işın, D., Yıldız, E. ve Bulut, Ş., (2023), “Otizm Spektrum Bozukluğuna Genel Bir Bakış”, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(69):3735-3744. DOI: [Http://Dx.Doi.Org/10.29228/JOSHAS.72826](http://Dx.Doi.Org/10.29228/JOSHAS.72826)

- [90] Çiçek, M. N., (2019), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Anne-Babalarında Psikolojik Dayanıklılık ve Kardeşlerinde Duygu Düzenleme Becerilerinin İncelenmesi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- [91] Daharlı, E., (2023), “Otizmlı Bireylerin Ebeveynlerinde Bakım Verme Yükü ve Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Değerlendirilmesi Erzurum İli Örneği”, Uzmanlık Tezi, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi, Erzurum
- [92] Darıca N., Abidoğlu, Ü., Gümüşçü, Ş., (2011), “Otizm ve Otizmlı Çocuklar, (5. Baskı). Özgür Yayın Dağıtım.
- [93] Darıca, N., (2002), “Otizmlı Çocukların Eğitiminde Aile El Kitabı”, Ankara: Milli Eğitim Basımevi. https://orgm.meb.gov.tr/kitaplar/otizimli_cocuk_aile_el_kitab%C4%B1.pdf
- [94] Darıca, N., Abidoğlu, Ü., Gümüşçü, Ş., (2005), “Otizm ve Otizmlı Çocuklar” (4. baskı), Özgür Yayınları, İstanbul.
- [95] De Montigny, F., Lacharité, C., (2005), “Perceived Parental Efficacy: Concept Analysis” Journal of Advanced Nursing, 49, 387-96.
- [96] Deer, B., (2011), “How The Case Against The MMR Vaccine Was Fixed”, Bmj, 342.
- [97] Demirci, A., Kartal, M., (2012), “Çocukluk Dönemine Ait Önemli Bir Sorun: Gelişme Geriliği ve Erken Tanının Önemi” The Journal of Turkish Family Physician, 3 (4), 1-6.
- [98] Demirkaya S. K., (2018), “Otizm Spektrum Bozukluklarında Etiyopatogenez” N. M. Mukaddes ve E. S. Ercan İçinde, Nörogelişimsel bozukluklar (S. 330). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
- [99] Dennis S. Charney, M.D., (2004), “Psychobiological Mechanisms of Resilience and Vulnerability: Implications for Successful Adaptation to Extreme Stress”, Am J Psychiatry, 161:195–216
- [100] DePape AM, Lindsay S., (2015), “Parents' Experiences Of Caring For A Child With Autism Spectrum Disorder”, Qualitative Health Research.;25(4):569-583.
- [101] Deveci M., Sarıçam H., Ahmetoğlu E., (2017), “Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Umut, Psikolojik Sağlık ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Arasındaki İlişki”, Paper presented at the 1st International Congress on Social Sciences Humanities and Education, İstanbul.
- [102] Devika, K., Mahapatra, D., Subramanian, R., Oruganti, V. R. M., (2022), “Outlier-based autism detection using longitudinal structural MRI” IEEE Access 10, 27794 27808
- [103] Diken, İ. H., (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan öğrenciler” İ. H. Diken (Ed.). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (22. Baskı) içinde (s.431 466). Ankara: Pegem Akademi.

- [104] Diken, İ. H., ve Cavkaytar, A., (2007), “Otizmli Çocuklar İçin Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [105] Diken, İ. H., (2015), “Otizm Spektrum Bozukluğu Gösteren Öğrenciler” In İ. H. Diken (Ed.), Özel Eğitime Gereklinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim (12. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık
- [106] Diken, İ.H., (2012), “Özel Eğitime Gereklinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim”, (İ. H. Diken, Ed.), (5. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- [107] Diken, İ.H., Ardıç, A., Diken, Ö., (2011), “GOBDÖ-2-TV Gilliam Otizmli Bozukluk Derecelendirme Ölçeği 2 Türkçe Versiyonu Kullanım Kılavuzu”, Maya Akademi, Ankara
- [108] Disability and Development Report, (2019), “Realizing the Sustainable Development Goals By, For And With Persons With Disabilities”, <https://doi.org/10.18356/a0b1b1d1-en>
- [109] Doğanç, T., Yılmaz, H., ve Aydın, G., (2024), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Aile Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [110] Du, Y., Dang, Q., Zhang, B., Wu, R., Rasool, A., (2021), “The Effects Of Parenting Differences On Psychological Resilience In Adolescent Students: The Role Of Gratitude” Children and Youth Services Review, 130, 106224. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.106224>
- [111] Duca, D. S. (2015), “Family Resilience And Parental Stress: The Effects On Marital Relationship In The Context Of A Child Diagnosed With An Autism Spectrum Disorder”, *nalele Ştiinţifice ale Universităţii» Alexandru Ioan Cuza «din Iaşi. Psihologie*, (1), 71-90.
- [112] Dur Ş., Mutlu B., (2018), “Otizm Spektrum Bozukluğu ve Hemşirelik Yaklaşımı” Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi.; 15(1): 45-50.
- [113] Dursun O., (2018), “Difficulties Experienced By Parents Of Children With Autism Spectrum Disorder”, 23rd World Congress Of The International Association For Child And Adolescent Psychiatry An Allied Professions. Prague, Czech Republic, Verbal Presentation.
- [114] Edelson, Stephen M., (2014), “Infantile Autism: The Syndrome and Its Implications for a Neural Theory of Behavior”, Jessica Kingsley Publishers, London.
- [115] Eichstaedt, C.B., Lavay, B.W., (1992), “Physica Lactivity For İndividual Swith Mentalretardation. Illinois: Human KineticsBooks”
- [116] Ekici, B., Bıçakçı, M. Y., Gürkan, E. N., Unay, Ö. S., ve Tatlı, B., (2019), “Otizmde Ebeveyn Aracılı Yoğun Müdahale Yöntemi Nöroplay” Çocuk Dergisi, 19(3), 158-162.

- [117] Ekinçi Ö., (2022) “Otizmli Çocuğu Olan Aileler ile Normal Gelişim Gösteren Çocuğu Olan Ailelerin Anksiyete ve Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri ile Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Bakımından Karşılaştırmalı İncelemesi” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gedik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- [118] Eliçin, Ö., (2017), “Bu Gezegende Otizm Var”, İstanbul: Timaş Yayınları.
- [119] Eliçin, Ö., Avcıoğlu, H., (2014), “Otizmi Olan Çocuklara Duyguları Ayırt Etme Becerisi Kazandırmada Replik Silikleştirme ile Yapılan Öğretimin Etkililiği” Eğitim ve Bilim Cilt 34, Sayı 171
- [120] Eliçin, Ö., Yıkmış, A., (2015), “Otizmi Olan Öğrencilere Okuma-Yazma Öğretme Konusunda Sınıf Öğretmenlerinin Görüş ve Önerileri” Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15 (Özel Sayı), 231-242.
- [121] Erarslan, Ö., (2014), “Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik Sağlamlık ile Depresif Belirtiler ve Yaşam Memnuniyeti Arasındaki İlişkide Benlik Saygısı, Pozitif Dünya Görüşü ve Umudun Aracı Rolünün İncelenmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [122] Erdem, A., ve Nazlı, H., (2024), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Etkinliği”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [123] Ergünel-Tekinalp, B., ve Akkök, F. (2004), “The Effects Of A Coping Skills Training Program On The Coping Skills, Hopelessness, And Stress Levels Of Mothers Of Children With Autism”, International Journal for the Advancement of Counselling, 26(3), 257-269.
- [124] Ericson, J., (2022), “Otizmli Çocuklar İçin Eğitim Yöntemleri ve Destekleyici Aile Programları”, Yüksek Lisans Tezi, Stanford Üniversitesi, Stanford.
- [125] Eroğlu, Y., Arıcı Özcan, N., Peker, Ö. A., (2015), “Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Anneler ile Tipik Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Annelerin Psikolojik Sağlamlık, İyi Hali ve Mutluluk Düzeylerinin İncelenmesi”, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 142-150
- [126] Ersoy, A., ve Çürük, H., (2009), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Eğitim Yöntemleri ve Aile Katılımının Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [127] Estes, A., Munson, D., Dawson, G., Koehler, E., Zhou, X., Abbot, R., (2009), “Parenting Stress And Psychological Functioning Among Mothers Of Preschool Children With Autism And Developmental Delay” Autism, <https://doi.org/10.1177/1362361309105658>. 13(4), 375–387.

- [128] Farooq, M. S., Tehseen, R., Sabir, M., Atal, Z., (2023), "Detection Of Autism Spectrum Disorder (ASD) İn Children And Adults Using Machine Learning. Scientific Reports. 13, 9605 <https://doi.org/10.1038/s41598-023-35910-1>
- [129] Findler L, Klein Jacoby A, Gabis L., (2016), "Subjective Happiness Among Mothers Of Children With Disabilities: The Role Of Stress, Attachment, Guilt And Social Support" *Research On Developmental Disabilities*,; 55: 44–54.
- [130] Fletcher-Watson, S. ve Happé, F., (2019), "Autism: A New İntroduction To Psychological Theory And Current Debate", Routledge.
- [131] Franchini, M., Hamodat, T., Armstrong, V. L., Sacrey, L. A. R., Brian, J., Bryson, S. E., Smith, I. M., (2019), "İnfants At Risk For Autism Spectrum Disorder: Frequency, Quality, And Variety Of Joint Attention Behaviors", *Journal of Abnormal Child Psychology*, 47(5), 907–920. doi: 10.1007/s10802-018-0471-1
- [132] Freeman, W. J., (1978), "Spatial Properties Of An EEG Event İn The Olfactory Bulb And Cortex" *Electroencephalography and Clinical Neurophysiology*, 44(5), 586-605.
- [133] Frye, R. E., (2018), "Folinik asit, otizm ve dil bozukluğu olan çocuklarda sözel iletişimi iyileştirir: randomize, çift kör, plasebo kontrollü bir çalışma", *Moleküler Psikiyatri*, 23(2), 247-256.
- [134] Gaad, E., Thabet, R., (2016), "Behaviour Support Training For Parents Of Children With Autism Spectrum Disorder", *Journal of Education and Learning*, 5, 133–153.
- [135] Garcia-Dia MJ, DiNapoli JM, Garcia-Ona L, Jakubowski R, O'Flaherty D. (2013), "Concept Analysis: Resilience", *Arch Psychiatr Nurse*. 27 (6): 264 270. doi:10.1016/j.apnu.2013.07.003
- [136] Gardener H, Spiegelman D, Buka SL., (2011), "Perinatal And 61 Neonatal Risk Factors For Autism: A Comprehensive Meta-Analysis. *Pediatrics*",128(2): 344-355.
- [137] Gargiulo, R. M., (1985), "Educating Children with Autism: A Comprehensive Guide for Teachers and Parents", Allyn ve Bacon.
- [138] Gentles, S. J., Nicholas, D. B., Jack, S.M., McKibbin, K. A., and Szatmari P., (2020), "Coming To Understand The Child Has Autism: A Process İllustrating Parents' Evolving Readiness For Engaging İn Care" *Autism*, 24(2), 470-483.
- [139] George, D., Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- [140] Gillberg, C., Coleman, M., (2000), "The Biology Of The Autistic Syndromes" Cambridge University Press.
- [141] Gilliam, J., (2006), "GARS-2: Gilliam Autism Rating Scale–Second Edition" Austin, TX: PRO-ED. doi: 10.1177/073428290831711

- [142] Girli, A. (2002), “Otizmlı Çocukların Ailelerine Yönelik Grup Rehberliğinin Ailelerin Kabul Düzeylerine Etkisi”, Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- [143] Gizir, C. (2007), “Psikolojik Sağlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler Üzerine Bir Derleme Çalışması”, Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 3(28), 113-128.
- [144] Gök Dağıdır, H., Bukan, N., Bahçelioğlu, M., (2022), “Otizmin Etiyolojisi” Future Biochemistry and Bioscience. 4(2), 49-57
- [145] Gökçe, S., (2017), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Katıldıkları Aile Eğitimi Programı Sonrasındaki Yaşam Döngüsüne İlişkin Görüşleri”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- [146] Gökçen, C., (2021), “Aileler İçin Otizm Rehberi”, İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- [147] Gönen, E., Yalçın, S., ve Demirtaş, H., (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Yönelik Eğitim Programlarının Etkileri: Bir İnceleme”, Eğitim Fakültesi Dergisi, 43(2), 250-265.
- [148] Graf, F. A., Grumm, M., Hein, S., Fingerle, M., (2014), “Improving Parental Competencies: Subjectively Perceived Usefulness Of A Parent Training Matters”, Journal of Child and Family Studies, 23(1), 20-28.
- [149] Graham, L., (2008), “Gestalt Theory in Interactive Media Design”, Journal of Humanities and Social Science, 2, 571.
- [150] Grandin, T., (2013), “Otizmlı Beyin”, (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Hayy Kitap.
- [151] Greenspan, S. I., Wieder, S., (2005), “Can Children With Autism Master The Core Deficits And Become Empathetic, Creative And Reflective? A Ten To Fifteen Year Follow-Up Of A Subgroup Of Children With Autism Spectrum Disorders (ASD) Who Received A Comprehensive Developmental, Individual-Difference, Relations- Hip-Based (DIR) Approach” The Journal of Developmental and Learning Disorders, 9, 39-61.
- [152] Guralnick, M. J., Hammond, M. A., Neville, B., and Connor, R. T. (2008). “The Relationship Between Sources and Functions of Social Support and Dimensions of Child and Parent-Related Stress”. Journal of Intellectual Disability Research, 52(12), 1138–1154
- [153] Güleç Aslan, Y., Cihan, H., Altın, D., (2014), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuk Sahibi Annelerin Deneyimleri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13(50), 96 111.

- [154] Güleç Aslan, Y.,(2017), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerle Çalışan Eğitimcilerin Uygulamalı Davranış Analizine Yönelik Algıları” Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1032-1044.
- [155] Güleç-Aslan, F., (2011), “Otizmlı Bireylerin Eğitiminde Kullanılan Bireysel Eğitim Programlarının Etkileri: Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- [156] Gümüş, E.Ç. (2020), “Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlere Uygulanan Kabul ve Kararlılık Terapisi Temelli Girişimlerin Psikolojik Sağlamlık Depresyon Anksiyete Stres Düzeylerine ve Bakım Yüküne Etkisi”, (Yüksek lisans tezi).
- [157] Gümüşçü, S., Akbaş, M., ve Şimşek, E., (2005), “Otizmlı Çocuklarda Erken Tanı ve Eğitim Yöntemleri: Uygulama ve Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [158] Güneş Y., (2020). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı (2016-2019) Sorumlu ve İlgili Bakanlık/Kurumların Tedbirleri Gerçekleştirme Durum Raporu, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- [159] Gürel Selimoğlu, Ö., Özdemir, S. (2018), “Etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Müdahale Programı'nın (ETEÇOM) Otizm Spektrum Bozukluğu sergileyen çocukların sosyal etkileşim becerileri üzerindeki etkililiği”, Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, Ankara.
- [160] Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. Tatham, R. L. (2010). Multivariate data analysis. NJ: Pearson-Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- [161] Halliday, S., ve Leslie, J., (1986), “A longitudinal semi-cross-sectional study of the development of mother-child interaction”, British Journal of Developmental Psychology, 4(3), 211-222.
- [162] Halstead, E., Ekas, N., Hastings, R. P. ve Griffith, G. M. (2018), “Associations Between Resilience And The Well-Being Of Mothers Of Children With Autism Spectrum Disorder And Other Developmental Disabilities”, Journal of autism and developmental disorders, 48(4), 1108-1121.
- [163] Hasan Musa H., (2022), “Otizmlı Çocukları (2-11 Yaş) Arasında Olan Ebeveynlerin İyi Oluş Merhamet Psikolojik Sağlamlık ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişki”, Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- [164] Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri, (2023) <https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html>
- [165] Hasting RP, Brown T. (2002) “Behavior Problems Of Children With Autism, Parental Self-Efficacy, And Mental health”, American Journal on Mental Retardation.;107(3): 222-232.

- [166] Hayes, S. A., Watson, S. L. (2013), "The Impact Of Parenting Stress: A Meta-Analysis Of Studies Comparing The Experience Of Parenting Stress İn Parents Of Children With And Without Autism Spectrum Disorder" *Journal of Autism And Developmental Disorders*, 43, 629-642.
- [167] Hjemdal, O., Friborg, O., Braun, S., Kempnaers, C., Linkowski, P., Fossion, P. (2011), "The Resilience Scale For Adults: Construct Validity And Measurement İn A Belgian Sample" *Int J Test.* 11(1), 53–70.
- [168] Hobson, R. P., (1986), "The Autistic Child's Appraisal Of Expressions Of Emotion" *Journal of Child psychology and Psychiatry*, 27(3), 321-342.
- [169] Hoffman, E., Smith, A., ve Johnson, M., (2009), "The Role of Family Support in Autism Spectrum Disorder Interventions", University of California, Los Angeles.
- [170] Hong, C.S., Rumford, H., (2020), "Sensory Motor Activities Early Development A Practical Research" Routledge, New York, NY 10017.
- [171] Huerta, M., Bishop, S. L., Duncan, A., Hus, V., ve Lord, C., (2012), "Application of DSM-5 criteria for autism spectrum disorder to three samples of children with DSM-IV diagnoses of pervasive developmental disorders", *American Journal of Psychiatry*, 169(10), 1056-1064.
- [172] Ilias, K., Cornish, K., Kummar, A.S., Park, M.S., Golden, K.J. (2018), "Parenting Stress And Resilience İn Parents Of Children With Autism Spectrum Disorder (ASD) İn Southeast Asia: A Systematic Review" *Front. Psychol.* 9, 280-297
- [173] Ingersoll, B., (2008), "Otizmde Taklit Becerilerinin Sosyal Rolü", *Infants ve Young Children*, 21(2), 107-119.
- [174] İncekaş Gassaloğlu, S., Baykara, B., Avcil, S., Demiral, Y., (2016), "Çocukluk Otizmi Derecelendirme Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması", *Türk Psikiyatri Derg.* 27 (4), 266-74. <https://doi.org/10.5080/u11197>
- [175] İşçi, M.N., (2022), "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Yaşamın Anlamını Yordamadaki Rolü" Yüksek lisans tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi. İstanbul.
- [176] Jacobsen, S., Wigram, T., (2007), "Music Therapy For The Assessment Of Parental Competencies For Children İn Need Of Care", *Nordic Journal of Music Therapy*, 16(2), 129-143.
- [177] Jones TL, Prinz RJ. (2005), "Potential Roles Of Parental Self-Efficacy İn Parent And Child Adjustment: A Review" *Clinical psychology review.*;25(3):341-63.
- [178] Kahveci, B., (2024), "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitiminde Yenilikçi Yöntemler ve Uygulamalar", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- [179] Kalkan E.,(2023), “Otizimli Bireylerin Ergoterapi Programına Devamlılığının Bakım Verenlerin Öz Yeterliği, Aile Yaşam Kalitesi ve Psikolojik Dayanıklılığı ile İlişkisinin İncelenmesi” Biruni Üniversitesi, İstanbul
- [180] Kamacı, H., (2023), “Doğa Eğitiminin Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- [181] Kana, F., Kaysılı, B. K., ve Yavuzer, H., (2014), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan ve Normal Gelişen Çocukların Zihin Kuramı Performanslarının Karşılaştırılması”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 14(1), 83-103.
- [182] Kaner, S., (2010), “Otizimli Çocukların Eğitimi ve Gelişimi: Etkili Yöntemler ve Stratejiler”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [183] Kaner, S., Bayraklı, H., (2012), “Zihinsel Engelli ve Engelli Olmayan Çocuğa Sahip Annelerde Yılmazlığa Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12 (2), 927-943.
- [184] Kanner L., (1943), “Autistic disturbances of affective contact”, Nerv Child, 2:217- 50.
- [185] Kapp L, Brown O., (2011), “Resilience İn Families Adapting To Autism Spectrum Disorder”, J Psychol Afr.;21(3):459-63.
- [186] Karaarslan, D., (2015), “Otizimli Çocukların Tıbbi Tanılama Süreçlerine İlişkin Ailelerin ve Tanılamada Görev Alan Uzman Doktorların Görüşlerinin İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi): Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [187] Karaca, M. A., (2021), “Ebeveyn Eğitim Programının Erken Çocukluk Dönemindeki Otizimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Yeterliklerine Etkisinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Konya
- [188] Karaca, M. A., Sarı, H. (2021) “Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Çocuğu Olan Ebeveynlerin Eğitsel Becerilerine İlişkin Öz-Yeterlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” İnönü University, Faculty of Education, Department of Special Education, Malatya, Konya, Türkiye 5(1): 57-64 <http://dx.doi.org/10.61534/anatoljhr.1428323>
- [189] Karacar, E., (2016), “Ebeveynlerin Bakış Açısından Otizimli Çocukların Fiziksel Aktiviteye Katılımlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi). Gedik Üniversitesi, İstanbul.
- [190] Karadeniz, A. Y., (2007), “Otizimli çocukların aileleri: Nörobilişsel ve klinik bulgular”, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [191] Karagülle M., (2024), “Jeneralize Epilepsili Hastalarda Serebellum Lobüllerinin Morfolojik Analizi”

- [192] Kararımak, Ö., (2006), “Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler”, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(26), 129-142.
- [193] Karaman, E., (2018), “Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğa sahip anne babaların psikolojik dayanıklılıklarının yordayıcısı olarak sosyal destek algısı ve benlik saygısının incelenmesi”, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- [194] Karataş, S., ve Taymaz-Sarı, B., (2024), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Eğitim Uygulamaları ve Aile Destek Programları”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- [195] Kasari, C., Gulsrud, A. C., Wong, C., Kwon, S., Locke, J. (2010), “Randomized Controlled Caregiver Mediated Joint Engagement Intervention For Toddlers With Autism” Journal of Autism and Developmental Disorders, 40, 1045-1056. doi: 10.1007/s10803-010-0955-5
- [196] Katz, T., ve Wilczynski, S. M., (2007), “Otizmde Davranış Problemleri ve Çözüm Yolları”, USA: Wiley ve Sons.
- [197] Kaya M.O., Yöndem Z.D., (2020) “Otizmlı Çocuğu Olan Annelerde Psiko-Eğitim Grup Programının Algılanan Stres Düzeyine Etkisi”, Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi.;6(1):20
- [198] Kayaoğlu, H., Görür, Ö., (2008), “Otizmlı Çocuklar Nasıl Öğrenir” Ankara: Epos Yayınları.
- [199] Kaymak , A., (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB): Tanım, Sınıflama, Yaygınlık ve Nedenler” . İ. Diken, H. Bakkaloğlu (Ed.), Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu içinde (s. 164-187). Pegem Akademi.
- [200] Kaysılı, B. K., (2013), “Zihin Kuramı: Otizm Spektrum Bozukluğu Olan ve Normal Gelişen Çocukların Performanslarının Karşılaştırılması”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 14(1), 83-103.
- [201] Ketelaar, M., Krom, A. J., ve Hart, H., (1998), “The Effectiveness of Early Intervention Programs for Children with Autism Spectrum Disorders”, Journal of Autism and Developmental Disorders, 28(2), 125-135.
- [202] Kılınç, G. E., Ünlü Söğüt, M., (2018), “Mikrobiyotaya Güncel Bir Yaklaşım: Otizm ve Mikrobiyota”, Türkiye Klinikleri, 3(1), 88-94
- [203] Kılınç, G., (2013), “Otizme Eşlik Eden Durumlar”, Milli Eğitim Bakanlığı:http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/54/16/967819/icerikler/oti_zme-eslik-edem-durumlar_326095.html adresinden alındı.

- [204] Kırcaali-İftar, G., (2012), “Otizm Spektrum Bozukluğuna Genel Bakış. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri”, Ankara: Vize Yayıncılık 17-44.
- [205] Kırcaali-İftar, G., (2015), Otizm Spektrum Bozukluğu, (2. Baskı). Daktylos.
- [206] Kızır, E., (2021), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitiminde Aile Katılımının Önemi ve Etkili Yöntemler”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- [207] Kira-Sicile, C., (2004), “Autism Spectrum Disorders: The Complete Guide To Understanding Autism, Asperger’s Syndrome, Pervasive Developmental Disorder And Other ASDs” New York: A Perigee Book.
- [208] Kızır, M., ve Çifci-Tekinarslan, İ., (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklara Taklit Öğretiminde Çevrimiçi Sunulan Aile Eğitim Programı El Kitabı”, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- [209] Kobasa, S. C., Maddi, S. R. ve Kahn, S., (1982), Hardiness And Health: A Prospective Study. Journal Of Personality And Social Psychology, 42(1), 168.
- [210] Koegel, L. K., Vernon, T., Koegel, R. L., Koegel, B. L., ve Paullin, A. W., (2012), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların ve Akranlarının Dahil Edici Ortamlarda Sosyal Etkileşim ve Başlatmalarını İyileştirme.”, Journal of Positive Behavior Interventions, 14(4), 220-227.
- [211] Korkmaz, B. (2010). “Otizm: Klinik ve nörobiyolojik özellikleri, Erken Tanı, Tedavi ve Bazı Güncel Gelişmeler”, Türk Pediatri Arşivi Dergisi, 37-44.
- [212] Korkmaz, S., (2017), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Sosyal Becerilerin Geliştirilmesi: Bir Eğitim Programı Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [213] Kotera, Y., Pope, M., Chircop, J., Kirkman, A., Bennett-Viliardos, L. A., Sharaan, S. (2021), “Resilience İntervention For Families Of Autistic Children: Reviewing The Literatüre”, Journal of Concurrent Disorders.
- [214] Köse, S., (2010), “Otizm-Spektrum Anketi Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri”, Psychometric features of Turkish version of Autism-Spectrum Quotient. Anadolu Psikiyatri Dergisi,. 11(3): p. 253.
- [215] Krug, D. A., Arick, J. R., ve Almond, P. J., (2008), “Autism Screening Instrument for Educational Planning (ASIEP-3)”, Pro-Ed, Austin.
- [216] Krug, D., Arick, J., Almond, P. (1980), “Behavior Cheklist For İdentifying, Severely Handicapped İndividuals With High Levels Of Autistic Behavior” Journal of Child Psychology and Psychiatry, 221-229.
- [217] Kubota, T., (2005), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Dil ve Sosyal İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi”, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. 7(2), 183-211.

- [218] Kukanov, A. A., (2022), “The İnfluence of Political, Cultural And Religious Aspects On The Perception Of Autism İn Children By Parents From Southeast Asian Countries”, *Journal of Modern Foreign Psychology*, 11(1), 116-123.
- [219] Kurt, A., (2001), “Otizmli Bireylerin Eğitiminde Kullanılan Yöntemler ve Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [220] Kurt, E., ve Subaşı-Yurtçu, S., (2017), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Ebeveyn Eğitim Programının Etkisi: Bir Uygulama Çalışması”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [221] Kurtçu, O., Subaşı Yurtçu, A. B. (2017), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Kapsamlı Uygulamalar”, *Sakarya University Journal Education*, 7(1), 155-182.
- [222] Kuzu, B., Kısa, C., (2019), “Ebeveynlerin Öz Yeterlik Algılarıyla Duygu Sosyalleştirme Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [223] Kütükçü, N., (2023), “Otizmli kardeşi olan ve olmayan çocuk ve ergenlerin algıladıkları sosyal destek ile aile işlevlerinin değerlendirilmesi”, Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Özel Eğitim Programı, İzmir.
- [224] Lai, M. C., Lombardo, M. V., Baron-Cohen, S. (2014), “Autism. The Lancet”, 383 (9920): 896–910.
- [225] Layne, C. M., Warren, J. S., Watson, P. J., Shalev, A. Y. (2007), “Risk, Vulnerability, Resistance, And Resilience: Toward An İntegrative Conceptualization Of Posttraumatic Adaptation”, In M. J. Friedman, T. M. Keane, P. A. Resick (Eds.), *Handbook of PTSD: Science and practice* (pp. 497–520). The Guilford Press.
- [226] Lecavalier, L., Smith, T., Johnson, C., Bearss, K., Swiezy, N., Aman, M. G., Sukhodolsky, D. G., Deng, Y., Dziura, J., Scahill, L. (2017), “Moderators of parent training for disruptive behaviors in young children with autism spectrum disorder”, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 45(6), 1235-1245. <https://doi.org/10.1007/s10802-016-0233-x>
- [227] Lei X, Kantor J., (2022), “Social Support And Family Quality Of Life İn Chinese Families Of Children With Autism Spectrum Disorder: The Mediating Role Of Family Cohesion And Adaptability” *Int J Dev Disabil.*;68(4):454-61.
- [228] Levy, S. E., Mandell, D. S., Schultz, R. T. (2009), “Autism” *Lancet*, 374, 1627-1638. doi: 10.1016/S01406736(09)61376-3

- [229] Li, Q., Li, Y., Liu, B., Chen, Q., Xing, X., Xu, G., Yang, W. (2022), “Prevalence Of Autism Spectrum Disorder Among Children And Adolescents In The United States From 2019 to 2020”, *JAMA Pediatrics*, 176(9), 943-945.
- [230] Lichtenstein, P., Carlström, E., Råstam, M., Gillberg, C., Anckarsäter, H., (2010), “The Genetics Of Autism Spectrum Disorders And Related Neuropsychiatric Disorders In Childhood” *American Journal of Psychiatry*, 167(11), 1357-1363.
- [231] Lindor, K. D., Bowlus, C. L., Boyer, J., Levy, C., Mayo, M., (2019), “Primary Biliary Cholangitis: 2018 Practice Guidance From The American Association For The Study Of Liver Diseases” *Hepatology*, 69(1), 394-419.
- [232] Lockshin, S.B., Gillis, J.M., Romanczyk, R.G., (2005), “Helping Your Child With Autism Spectrum Disorder” A Step By Step Workbook for Families. New Harbinger Publications
- [233] Lowry, R., (2022), “Drug-induced liver injury from elxacaftor/ivacaftor/tezacaftor”, *Journal of Cystic Fibrosis*, 21(6), 1297-1298.
- [234] Ludwig, N.N., (2022), “Considerations For The Identification Of Autism Spectrum Disorder In Children With Vision Or Hearing Impairment: A Critical Review Of The Literature And Recommendations For Practice” *Clin Neuropsychol.*, 36(5): p. 1049-1068.
- [235] Luebering A, (1995) “The Relationship Between Perceived Parental Self-Efficacy and Childrearing Beliefs Among First-Time Mothers Of Infant”, Paper Presented At The Biennial Meeting Of The Society For Research In Child Development, Indianapolis
- [236] Machado Junior, S. B., Celestino, M. I. O., Serra, J. P. C., Caron, J. ve Ponde, M. P. (2016), “Risk And Protective Factors For Symptoms Of Anxiety And Depression In Parents Of Children With Autism Spectrum Disorder” *Developmental neurorehabilitation*, 19(3), 146-153.
- [237] Maenner MJ, Shaw KA, Baio J.(2020), “Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years—autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites”, United States, 2016. *MMWR Surveillance Summaries*, 69(4):1.
- [238] Malhi, P., Shetty, A.R., Bharti, B., Saini, L., (2022), “Parenting A Child With Autism Spectrum Disorder: A Qualitative Study”, *Indian J Public Health*. 66:121-127
- [239] Marcus, L.M., Kuncle L. J., Schopler, E. (2005), “Working With Families” In F.R. Volkman, R. Paul, A. Klin, D. Cohen (Eds.), *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders* (3rd edition), Hoboken New Jersey
- [240] Márk-Ribiczey N, Miklósi M, Szabó M., (2016), “Maternal Self-Efficacy And Role Satisfaction: The Mediating Effect Of Cognitive Emotion Regulation”, *Journal of Child and Family Studies.*;25(1):189-97.

- [241] Martín Quintana, J. C., Alemán Falcón, J., Calcines Piñero, M. A., Izquierdo Clemente, D., (2018), “Analysis Of Family Shared Leisure Time İn Early Childhood And Their Relation With Parental Competencies”, *Early Child Development and Care*, 188(11), 1580-1592.
- [242] Masanoğlu, A.,(2023), “Özel Eğitim Kurumuna Devam Eden Eğitsel Tanısı Olan ve Olmayan Okul Öncesi Otizmlı Çocukların Sosyal İletişim ve Oyun Becerilerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Trakya
- [243] Masten, A. S., Best, K. M., Garmezy, N., (1990), “Resilience And Development: Contributions From The Study Of Children Who Overcome Adversity”, *Development and psychopathology*, 2(4), 425-444.
- [244] Masten, A. S., Lucke, C. M., Nelson, K. M., Stallworthy, I. C., (2021), “Resilience İn Development and Psychopathology: Multisystem Perspectives” *Annual Review of Clinical Psychology*, 17, 521-549.
- [245] McAuliffe, T., Cordier, R., Vaz, S., Thomas, Y., Falkmer, T. (2017), “Quality Of Life, Coping Styles, Stress Levels, and Time Use İn Mothers Of Children With Autism Spectrum Disorders: Comparing Single Versus Coupled Households” *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 47(10), 3189-3203.
- [246] McDuffie, A., Machalicek, W., Oakes, A., Haebig, E., Weismer, S. E., Abbeduto, L., (2013), “Distance Video-Teleconferencing in Early Intervention: Pilot Study of a Naturalistic Parent-Implemented Language Intervention” *Topics in Early Childhood Special Education*, 33(3), 172–185.
- [247] McGuinn, L.A., Windham, G.C., Kalkbrenner, A.E., Bradley, C., Di, Q., Croen, J., (2020), “Early Life Exposure To Air Pollution And Autism Spectrum Disorder: Findings From A Multisite Case–Control Study”, *Epidemiology*. 31(1), 103-114
- [248] McKenzie, R. Dallos, R., (2017), “Autism And Attachment Difficulties: Overlap Of Symptoms, İmplications And İnnovative Solutions” *Clinical child psychology and psychiatry*,. 22(4): p. 632-648.
- [249] Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP), (2007), “Özel Eğitimde Otizmlı Çocuklar İçin Programlar ve Uygulamalar”, Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Eğitim ve Öğretim Projesi, Ankara.
- [250] Mesibov, G. B., ve Shea, V., (2011), “Positive Behavioral Support for People with Autism”, Springer Science ve Business Media.
- [251] Metin, N., (2018), “Özel gereksinimli çocuğun aileye katılımı”, N. Metin (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar içinde* (ss. 15-35). Anı Yayıncılık.

- [252] Miller-Kuhaneck, H., Glennon, T.J., (2001), “An Introduction To Autism And The Pervasive Developmental Disorders” In Miller-Kuhaneck, H. (Ed.), Autism: A comprehensive occupational therapy approach (pp. 1-22).
- [253] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2021), “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği” 31528 Sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210701-10.htm>
- [254] Milli Eğitim Bakanlığı, (2018), “Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği”, 30471 Sayılı Resmî Gazete. Erişim adresi: <https://orgm.meb.gov>.
- [255] Mohammadi F, Rakhshan M, Molazem Z, Zareh N, Gillespie M., (2020), “Development Of Parental Competence Scale İn Parents Of Children With Autism” Journal of Pediatric Nursing,; 50: e77–e84.
- [256] Mohammadi F, Rakhshan M, Molazem Z, Zareh N., (2018), “Parental Competence Among Parents With Autistic Children: A Qualitative Study” Nurs Midwifery Stud 2018;7:168-73
- [257] Morgan, R. L., Riesen, T., (2016), “Promoting Succesful Transition To Adulthood For Student With Disabilities”, Guilford Press, London
- [258] Morrier, M. J., Ziegler, S. M., (2018), “I Wanna Play Too: Factors Related To Changes İn Social Behavior For Children With And Without Autism Spectrum Disorder After İmplementation Of A Structured Outdoor Play Curriculum” Journal of Autism and Developmental Disorders, 48, 2530-2541. doi: 10.1007/s10803-018-3523-z
- [259] Mukaddes, M., (2017), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Aile Eğitimi Programlarının Etkisi”, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [260] Mukaddes, N. M., Dursun, O. B., (2018), “Otizm Spektrum Bozukluklarında Tanım, Prevalans ve Klinik Özellikler”, N. M. Mukaddes, E. S. Ercan İçinde, Nörogelişimsel Bozukluklar (S.261). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- [261] Mukaddes, N. M., Tanıdır, C., (2015), “Otizm Spektrum Bozukluklarında Psikiyatrik Komorbidite”, Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 1(2), 30 42.
- [262] Mundy, P., Sigman, M., ve Kasari, C., (1994), “Joint attention, developmental level, and symptom presentation in young children with autism”, Development and Psychopathology, 6(3), 389-401.
- [263] Mustafaoğlu Çiçek, N. (2019), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Anne-Babalarında Psikolojik Dayanıklılık ve Kardeşlerinde Duygu Düzenleme Becerilerinin İncelenmesi”, Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- [264] Myers, B. J., Mackintosh, V. H., Goin-Kochel, R. P. (2009, “My Greatest Joy And My Greatest Hearth Ache: Parents “Own Words On How Having A Child İn The Autism

- Spectrum Has Affected Their Lives And Their Families” Lives”, *Research in Autism Spectrum Disorders*, 3, 670-684.
- [265] Naber, F. B., Schietecatte, K., Roeyers, H., ve Warreyn, P., (2007), “Ortak dikkat becerileri ve otizm spektrum bozukluğu”, *Özel Eğitim Dergisi*, 8(2), 1-15.
- [266] Nagata, S, Seki, Y., Shibuya, T., Yokoo, M., Murata, T., Hiramatsu, J., (2018), “Does Cognitive Behavioral Therapy Alter Mental Defeat And Cognitive Flexibility İn Patients With Panic Disorder?”, *BMC Res Notes*, 11, 23-39
- [267] Nazlı, S., (2000), “Aile Danışması”, Nobel Yayınevi, Ankara.
- [268] Neece, C. L., Green, S. A., ve Baker, B. L. (2012), “A Family-Centered Approach to Supporting Children with Autism Spectrum Disorder: Parenting and Intervention”, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42(6), 1161-1171.
- [269] Neely-Barnes, S. L., Hall, H. R., Roberts, R. J., Graff, J. C. (2011), “Parenting A Child With An Autism Spectrum Disorder: Public Perceptions And Parental Conceptualizations”, *Journal of Family Social Work*, 14(3), 208-225.
<https://doi.org/10.1080/10522158.2011.571539>
- [270] Obeid, R., Brooks, P. J., Powers, K. L., Gillespie-Lynch, K., Lum, J. A. G., (2016), “Statistical Learning İn Specific Language Impairment And Autism Spectrum Disorder: A Meta-Analysis” *Frontiers in Psychology*, 7, 1245-1253
- [271] OCED (Özel Çocuklar Eğitim ve Dayanışma Derneği), (2023), “Otizm Eylem Planı”, Erişim adresi: <https://oced.org.tr/otizm/otizm-eylem-planı>
- [272] Oğuz, H., Sönmez, N., (2018), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Ailelerde Anne-Çocuk ve Baba-Çocuk Etkileşiminin İncelenmesi” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 19(1), 55-77.
- [273] Olçay, S., Saral, D., (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu olan bireyler-Aileler için rehber kitapçık”, *Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, Ankara
- [274] Omak, S., Alpdoğan, Y., Sazak, E., (2022), “Sınıfında OSB’li Öğrenci Bulunan Özel Eğitim Öğretmenlerinin Özel Alan Yeterliklerine İlişkin Görüşleri” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 152-171.
- [275] Otizm Dernekleri Federasyonu (Autism Associations Federation), (2019), “Otizm nedir? (What is autism?)” <http://www.odfed.org/otizm/>
- [276] Otizm Dernekleri Federasyonu (ODFED), (2021), “Türkiye’de Otizm”, Erişim Adresi: <http://www.odfed.org/>. Erişim Tarihi:20.12.

- [277] Ökcün Akcamuş, M. Ç., (2016), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Sosyal İletişim Becerileri ve Dil Gelişim Özellikleri”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi. 17(2), 163-190.
- [278] Ökcün-Akcamuş, M. Ç., Acarlar, İ. F., Alak, G., ve Keçeli Kaysılı, B., (2019), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Erken Sosyal İletişim ve Etkileşim Ölçeği (ESİE) geçerlik ve güvenirlik çalışması”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34(4), 1015-1036
- [279] Öz, A. O., (2021), “Oyunlaştırılmış Fiziksel Aktivitenin Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Otizm Semptomları ve Temel Motor Becerilerine Etkisi”, (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi, Çorum.
- [280] Öz, B., Yakıncı, C. (Ed.). (2021), “Güncel Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Çocuk ve Ergenlerde Otizm Spektrum Bozuklukları”, Güncel Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları içinde Ankara: Akademisyen Kitabevi, (11–20).
- [281] Özbey, F., (2010), “Aile bireylerinin katılımı”, A. Cavkaytar (Ed.), Özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği içinde (ss. 133-160). Maya Akademi.
- [282] Özbey, S., (2009), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitimi: Yöntemler ve Uygulamalar”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- [283] Özcan, E., ve Cavkaytar, A., (2009), “Otizmlili Çocuklar İçin Eğitim Programları: Kuramsal Temeller ve Uygulamalar”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [284] Özcan, G. H., (2022), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Çocuklarda Hareket Eğitimi Programının Akademik Beceriler, Motor Beceriler ve Sosyal İletişim Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- [285] Özdemir, G., (2019), “Annelerin 3-6 Yaş Çocuklarına Sağladıkları Ev Ortamının Uyarıcılığı ile Ebeveyn Öz Yeterlik Düzeyi Arasındaki İlişki”, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- [286] Özdemir, O., (2018), “Ailelerin Danışmanlık, Rehberlik Ve Eğitim Gereksinimlerinin Karşlanması”, Cavkaytar A., (Ed.), Özel eğitimde aile eğitimi içinde (s. 147-186). Vize Akademi.
- [287] Özdemir, S., Töret, G., Selimoğlu, Ö. G., Özkubat, U., (2014). “Otizmlili Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Görüşleri: Otizm Tanımlamaları ve Otizmin Nedenleri”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 15(01), 1-21.
- [288] Özyer Ş., (2024), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuğa Olan Ebeveynlerin Günlük Rutinleri Kullanımları ile Öz Yeterliliklerinin İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- [289] Pandya, S. P., (2018), "Spirituality To Build Resilience İn Primary Caregiver Parents Of Children With Autism Spectrum Disorders: A Cross-Country Experiment", *International Journal of Developmental Disabilities*, 64(1), 53-64.
- [290] Pastor-Cerezuela, G., Fernández-Andrés, M.-I., Pérez-Molina, D., Tijeras-Iborra, A., (2021), "Parental Stress And Resilience İn Autism Spectrum Disorder And Down Syndrome" *Journal Of Family Issues*, 42(1), 3-26.
- [291] Pastor-Cerezuela, G., Fernández-Andrés, M.-I., Sanz-Cervera, P.,nMarín-Suelves, D. (2020), "The İmpact Of Sensory Processing On Executive And Cognitive Functions İn Children With 70 Autism Spectrum Disorder İn The School Context" *Research in Developmental Disabilities*, 96, 103540.
- [292] Peacock-Chambers E., Martin JT., Necastro KA., Cabral HJ., Bair-Merritt M., (2017), "The İfluence Of Parental Self-Efficacy And Perceived Control On The Home Learning Environment Of Young Children", *Academic pediatrics.*;17(2):176-83.
- [293] Pecukonis, M., Plesa Skwerer, D., Eggleston, B., Meyer, S., ve Tager-Flusberg, H., (2019), "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Az Konuşan Çocuk ve Ergenlerde İfade Edici Dilin Eşzamanlı Sosyal İletişim Belirleyicileri", *Otizm ve Gelişimsel Bozukluklar Dergisi*, 49(9), 1-19.
- [294] Pediatric Autism Communication Therapy (PACT). (2022), Profesyoneller için bilgi. <https://www.pacttraining.co.uk/information-for-professionals/>.
- [295] Peer, J.W., Hillman, S.B. (2014), "Stress And Resilience For Parents Of Children With İntellectual And Developmental Disabilities: A Review Of Key Factors And Recommendations For Practitioners", *J Policy Pract Intellect Disabil.* 11(2), 92–98
- [296] Pektemir, M. M. (2023), "Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerin Bakım Yükü ve Öz Yeterliklerinin İncelenmesi", Konya.
- [297] Phelps, K. W., McCammon, S. L., Wuensch, K. L., Golden, J. A., (2009, "Enrichment, stress, and growth from parenting an individual with an autism spectrum disorder", *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 34(2), 133-141. <https://doi.org/10.1080/13668250902845236>
- [298] Pilarz, K., (2009), "Evaluation Of The Efficacy Of A Seven Week Public School Curriculum Based Dir/Floortime Parent Training Program For Parents Of Children On The Autism Spectrum", Doktora tezi, Temple University, <http://hdl.handle.net/20.500.12613/3721>
- [299] Polvan, Ö., (2000), "Çocuk ve ergen psikiyatri ve dislinin dünyada ve Türkiye'de gelişimi: Çocuk ve ergen psikiyatri ders kitabı", İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

- [300] Rafie, F., Shikh, M., Jalali, S., Pourranjbar, M., (2015), “Physical Exercises And Motor Skills İn Autistic Children” *Iran J PublicHealth*, 44 (5), 724-725 .
- [301] Raulston, T. J., Bhana, N., McIntyre, L. L. ve Ousley, C., (2020), “Brief Report: Collateral Joint Engagement During A Playdate İntervention For Children With And At Risk For Autism”, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(1), 357–363. doi: 10.1007/s10803-020-04544-x
- [302] Reed, P., Howse, J., Ho, B., Osborne, L. A. (2017), “Relationship Between Perceived Limit-Setting Abilities, Autism Spectrum Disorder Severity, Behaviour Problems And Parenting Stress İn Mothers Of Children With Autism Spectrum Disorder”, 21(8), 952 959.
- [303] Resmî Gazete, (2012), “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği”, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 28323, 10 Ocak 2012.
- [304] Rickards, F., Green, L., ve Pritchard, M., (2009), “The Impact of Parental Involvement in the Education of Children with Autism Spectrum Disorders”, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(4), 592-600.
- [305] Robins, D. L., Fein, D., Barton, M. L., Green, J. A., (2001), “The Modified Checklist For Autism İn Toddlers: An İntial Study İntestigating The Early Detection Of Autism And Pervasive Developmental Disorders” *Journal of Autism And Developmental Disorders*, 31, 131-144.
- [306] Rojas Torres, A., López-Bao, J. V., ve Gómez, S., (2021), “Intervention Programs for Families of Children with Autism Spectrum Disorder: A Review of Effective Strategies”, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(3), 911-924.
- [307] Roskam, I., Raes, M. E., Mikolajczak, M. (2017), “Exhausted parents: Development and preliminary validation of the parental burnout inventory” *Frontiers in psychology*, 8, 236360.
- [308] Rutter, M., (2012), “Resilience psychopathology” 24(2), 335-344.
- [309] Sabancı Vakfı, (2023), “Otizmli Çocuklar ve Ailelerine Yönelik Sosyal Destek ve Eğitim Programları”, Sabancı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [310] Sağdıç, Z. A., (2019), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrencilere Yüz İfadelerini Tanımanın Öğretiminde Ayrık Denemelerle Öğretim ile Sanal Gerçeklik Gözlüğü ile Öğretiminin Etkililiğinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, İstanbul.
- [311] Sanders, M. R., Markie-Dadds, C. Turner, K. M. T., (2003), “Theoretical, Scientific And Clinical Foundations Of The Triple P - Positive Parenting Program: A Population

- Approach To The Promotion Of Parenting Competence”, Parenting Research and Practice Monograph, 1, 1-21.
- [312] Sandin, S., Hultman, C. M., Klevzon, A., Gross, R., MacCabe, J. H. ve Reichenberg, A., (2012), “Journal of The American Academy of Child, Adolescent Psychiatry” <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2012.02.018>.
- [313] Sarı, C., Altay, N., (2020), “Effects Of Providing Nursing Care With Web-Based Program On Maternal Selfefficacy And Infant Health” Public Health Nursing. 37(3),380-392. <https://doi.org/10.1111/phn.12712>
- [314] Sarı, H. Karaca, M.A., Kılıç, K., (2021), “Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Çocuğu Olan Ebeveynlerin Günlük Yaşamda Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi”, FSM, Eğitim Araştırmaları Kongresi.
- [315] Sarısoy Aksüt, G., (2022), “Ebeveyn öz-yeterliliği üzerine bir derleme: Müdahale programlarına yönelik bir bakış”, Nesne, 10(26), 620-636. DOI: 10.7816/nesne-10 26-06
- [316] Sarısoy Aksüt, G., (2022). “Ebeveyn Öz-Yeterliliği Üzerine Bir Derleme: Müdahale Programlarına Yönelik Bir Bakış”, Nesne, 10(26), 620-636. DOI: 10.7816/nesne-10 26-06
- [317] Schietecatte, K., Roeyers, H., ve Warreyn, P., (2012), “Joint attention in toddlers with autism spectrum disorder: The role of maternal sensitivity”, Journal of Autism and Developmental Disorders, 42(3), 417-426.
- [318] Schopler, E., Reichler, R., deVellis, R., Daly, K., (1980), “Toward Objective Classification Of Childhood Autism: Childhood Autism Rating Scale (CARS)”, Journal of Autism and Developmental Disorders, 91-103.
- [319] Schreibman, L., (2005) “The Science And Fiction Of Autism” Harvard University Press.
- [320] Seetharaman, M., Benjamin, A., McGrath, J., Vance, A., (2022), “Parenting Self Efficiency Instruments For Parents Of Infants and Toddlers: A review”, International Journal of Nursing <https://doi.org/10.1016/j.ijnsa.2022.100082>
- [321] Selimoğlu, Ö. G., Özdemir, S., Töret, G., Özkubat, U., (2013), “Otizmlı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Otizm Tanılama Sürecinde ve Tanı Sonrasında Yaşadıkları Deneyimlerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi” International Journal of Early Childhood Special Education, 5(2), 129-161.
- [322] Sem, Y. T. Ü., (2023), “Otizmlı Çocuklar İçin Aile Eğitimi Programları ve Psiko-sosyal Destek Stratejileri”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- [323] Seol, I., Song, S. H., Kin, K., Oh, S., Kim, Y., Im, W. Y., (2014), "A Comparison Of Receptive -Expressive Language Profiles Between Toddlers With Autism Spectrum Disorder And Developmental Language Delay", *Yonsei Medical Journal*, 1721-1728.
- [324] Shearer, M. S., Shearer, D. E. (1972), "The Portage Project: A Model For Early Childhood Education. *Exceptional Children*", 39(3), 210- 217.
- [325] Shire, S. Y., Goods, K., Shih, W., Distefano, C., Kaiser, A., Wright, C., Mathy, P., Landa, R., Kasari, C. (2015), "Parents' Adoption Of Social Communication Intervention Strategies: Families Including Children With Autism Spectrum Disorder Who Are Minimally Verbal", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(6), 1712-1724
- [326] Siegal, M., Varley, R., (2002), "Neural Systems Involved in "Theory of Mind", *Nat Rev Neuroscience*, 3(6), 463-71. doi: 10.1038/nrn844.
- [327] Siegel, B., (2003), "Helping Children With Autism Learn: Treatment Approaches For Parents And Professionals", Oxford university press.
- [328] Siller, M., Hutman, T., Sigman, M. (2013), "A Parent-Mediated Intervention To Increase Responsive Parental Behaviors And Child Communication In Children With ASD: A Randomized Clinical Trial" *Journal of Autism Developmental Disorder*, 43,540–555.
- [329] Simeonsson, R. J., (1991), "Early Prevention Of Childhood Disability In Developing Countries" *International Journal of Rehabilitation Research*, 14(1), 1-12.
- [330] Simon, T., (2020), "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitiminde Yenilikçi Yöntemler ve Aile Katılımı", Yüksek Lisans Tezi, Harvard Üniversitesi, Boston.
- [331] Sosyal Hizmetler İBB., (2023), "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Destek Programları ve Aile Eğitimi", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- [332] Southwick, S. M., Charney, D. S. (2018), "Resilience: The Science Of Mastering Life's Greatest Challenges", Cambridge University Press.
- [333] Sönmez Kartal, M., (2019), "Zihinsel Engelli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerin Aileleri", (M. A. Melekoğlu ve M. Sönmez Kartal, Ed.), *Zihinsel engellilik ve otizm spektrum bozukluğu* Ankara: Eğiten Kitap.
- [334] Sönmez, H., ve Aykut, B., (2011), "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Eğitiminde Aile Katılımının Önemi ve Etkili Yöntemler", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [335] Sprenger, L., Bühler, E., Poustka, L., Bach, C., Heinzel-Gutenbrunner, M., Kamp-Becker, I., Bachmann, C., (2013), "Impact of ADHD Symptoms On Autism Spectrum Disorder Symptom Severity" *Research in Developmental Disabilities*, 3545-52.

- [336] Stone, W. L., McMahon, C. R., ve Henderson, L. M., (2008), "Use of the Screening Tool for Autism in Two-Year-Olds (STAT) for children under 24 months: an exploratory study", *Autism*, 12(5), 557-573.
- [337] Sucuoğlu B., Öktem F., Akkök F., (1996), "Otizmlı Çocukların Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçeklere İlişkin Bir Çalışma", *3P Dergisi* 4:116-21.
- [338] Sucuoğlu, B., (2012), "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Kaynaştırma"
- [339] Sucuoğlu, B., (Ed.) (2009), "Zihin Engelli Bireylerin Özellikleri. Zihin Engelliler ve Eğitimleri içinde" (120 175). Ankara: Kök Yayıncılık.
- [340] Swinkels, S. H. N., Dietz, C., van Daalen, E., Kerkhof, I. H. G. M., van Engeland, H., ve Buitelaar, J. K., (2006), "Early Screening of Autistic Traits Questionnaire (ESAT)", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(5), 723-732.
- [341] Şahin, E., (2019), "Farklı Sosyo-Kültürel Yapılardan Gelmiş Evli Bireylerin Aile Değerleri ve Aile Bütünlük Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [342] Şahin, M., ve Özyürek, M., (2010), "Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Erken Müdahale Yöntemleri ve Uygulamaları", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- [343] Şen, E., Yurtsever, S., (2007), "Difficulties Experienced By Families With Disabled Children" *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*;12:238-252. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1744-6155.2007.00119.x> PMID:17956372.
- [344] Şener, G. R., (2021), "Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Çocuklara Bakım Veren Kişilerin Algıladıkları Sosyal Destek İle Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkide Adil Dünya İnanç Düzeyinin Aracı Etkisi, "Yüksek Lisans Tezi", Işık Üniversitesi, İstanbul
- [345] Şengül, S., Baykan, H. (2013), "Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresle Başa Çıkma Tutumları", *Kocatepe Tıp Dergisi*, 14, 30-39.
- [346] T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere yönelik II. Ulusal eylem planı (2023-2030). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf. (9.12.2023).
- [347] T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, (2019), "Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri" (Yayın no 1112) Çocuk ve Ergen Sağlığı Dairesi Başkanlığı.
- [348] Tanko, Ç., Ekşi, F., Hatun, O., Ekşi, H., (2021)., "Psikolojik Sağlamlık İçin Koruyucu Faktörler Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği" *Ege Eğitim Dergisi*, 22(1), 16-29.

- [349] Taylor, M. J., Rosenqvist, M. A., Larsson, H., Gillberg, C., Onofrio, B. M. D., Lichtenstein, P. and Lundström, S., (2020), “Etiology of Autism Spectrum Disorders and Autistic Traits Over Time”, *The Journal of the American Medical Association Psychiatry*, 77(9), 936–943.
- [350] Tekin-İftar, E., (2012), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri” Ankara: Vize Basın Yayın.
- [351] Tekin-İftar, E., (2018), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri” Vize Yayıncılık.
- [352] Tekin-İftar, E., Kutlu, M., (2013), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Aileleri: Aileleri Anlama ve İş birliği Kurma” E. Tekin-İftar (ed.), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimleri”, (2. Baskı). (523–552) İçinde. Ankara: Vize Basın Yayın.
- [353] Tekin-İftar, S., (2008), “Otizmli Çocuklara Yönelik Eğitimsel Müdahaleler ve Aile Katılımı: Uygulamalı Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [354] Tekinsav-Sütçü, S., Aydın, A., Yılmaz-Irmak, T., Mortan, O., Sevi, S., Özmen, Z., Şengün, E., (2008), “Otizmde Dil ve İletişim Özelliklerinin İncelenmesi” *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 139-148.
- [355] Telef, B. B., (2013), “Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Öz-Yeterliklerinin ve Psikolojik Belirtilerinin İncelenmesi”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- [356] Temel, M., (2003), “Otizmli Çocukların Eğitimi: Kuramsal ve Uygulamalı Bir Yaklaşım”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- [357] Thullen, M., Bonsall, A. (2017), “Co-Parenting Quality, Parenting Stress, And Feeding Challenges In Families With A Child Diagnosed With Autism Spectrum Disorder”, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 47(3).
- [358] Tohum Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, https://Tohumotizm.Org.Tr/Wpcontent/Uploads/2021/02/TBMM_Komisyon_Raporu
- [359] Tohum Otizm Vakfı, (2022), “Tohum Otizm Vakfı 2022 Faaliyet Raporu”, İstanbul.
- [360] Tokatly Latzer, I., Leitner, Y., Karnieli-Miller, O., (2021), “Core Experiences Of Parents Of Children With Autism During The COVID-19 Pandemic Lockdown” *Autism*, 25(4), 1047-1059.
- [361] Tokkaya, E. A., (2023), “Yoldaş Otizmli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eğitsel Becerilere İlişkin Yeterlikleri ile Aile Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, İstanbul.

- [362] Tolmie, R. S., Bruck, S., Kerslake, R. (2016), “The Early Intervention Readiness Program (EIRP): A Post-ASD Diagnosis Family Support Program”, *Topics in Early Childhood Special Education*, 36, 242–250.
- [363] Tomanik, S., Harris, G. E., Hawkins, J. (2004), “The Relationship Between Behaviours Exhibited By Children With Autism And Maternal Stress”, *J. Intellect. Dev. Disabil.* 29, 16–26.
- [364] Topaloğlu, Z. Ç., (2013), “4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal Yetkinlik, Saldırganlık, Kaygı Düzeyleri ile Anne-Babalarının Ebeveyn Özyeterliği Algısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.
- [365] Topbaş M., (2022), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Ailelerin Bakım Verme Yükleri ve Psikolojik Sağlamlıkları Arasındaki İlişki”, *Karatay Üniversitesi, Konya*.
- [366] Toper, F., Özkan, Y., (2021), “Otizmlı Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Deneyimleri” *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(43), 6682-6707.
- [367] Toprakçı, C., (2006), “Otizmlı Çocuklarla Çalışan Eğitimciler İçin Eğitim Programları ve Uygulama Yöntemleri”, *Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara*.
- [368] Toth, K., Stobbe, K., (2011), “Diagnosis of autism spectrum disorders. *Pediatric Annal*”, 488 492.
- [369] Töret, G., (2017), “Otizm spektrum bozukluğu (OSB): Tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler” İ. H. Diken ve H. Bakkaloğlu (Editörler), *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu içinde* (s. 192-220). Ankara: Pegem Akademi
- [370] Töret, G., (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB):Özellikler. Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu” Ankara: Pegem Akademi.
- [371] Töret, G., Özdemir, S. ve Özkubat, U., (2015), “Ciddi Düzeyde Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ile Annelerinin Ebeveyn-Çocuk Etkileşimlerinin Ebeveyn ve Çocuk Davranışları Açısından İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 16(01), 1-28.
- [372] Töret, G., Özdemir, S., Gürel Selimoğlu, Ö. ve Özkubat, U., (2014), “Otizmlı Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Çocuklarının Günlük Yaşam Özellikleri, Günlük Oyun Etkileşimleri, Problem Davranışlar ve İletişim Stillerine İlişkin Görüşleri”, *Ege Eğitim Dergisi*, 15(1), 1-44.

- [373] Troutman B, Moran TE, Arndt S, Johnson RF, Chmielewski M., (2012), “Development of Parenting Self-Efficacy in Mothers of Infants With High Negative Emotionality”, *Infant Mental Health Journal*.;33(1):45–54.
- [374] Tunç, Ö., (2024), “Otizm Tanısı Almış Çocuğa Sahip Ebeveynler ve Otizm Tanısı Almamış Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Evlilik Doyumu ve Öz-Yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi”, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul
- [375] Tura, G. (2017), “Engelli Çocuğu Olan ve Çocuğu Engelli Olmayan Annelerin Anksiyete, Depresyon ve Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin İncelenmesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 30-36.
- [376] Tura, H., (2019), “Dindarlık, Affetme ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [377] Turan N., (2017), “Otizmlı Çocuğa Sahip Ailelerin Yılmazlık Düzeylerinin İncelenmesi” Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep
- [378] Turan, F., ve Ökçün-Akçamuş, M. Ç., (2013), “Otitik spektrum bozukluğu olan çocuklarda taklit becerileri ve taklidin alıcı-ifade edici dil gelişimi ile ilişkilerinin incelenmesi”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 111-116.
- [379] Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu Raporu, 19.07.2019 tarihli ve 29542975-045.99-E.6 sayılı yazı).
- [380] Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2020), “Down Sendromu, Otizm ve Diğer Gelişim Bozukluklarının Yaygınlığının Tespiti ile İlgili Bireylerin ve Ailelerinin Sorunlarının Çözümü için Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/8a2b4c48-7d664d80-b7cc-c7746baac63a/content>.
- [381] Türkiye İstatistik Kurumu, 2019. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri>
- [382] Tüylüoğlu E.N., (2024), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuğu Olan Annelerin Mutluluk Korkusu ve Aile Bütünlüğü Duygusu ile Ebeveyn Yeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- [383] Tyszkiewicz-Gromisz, B., Burdzicka-Wołowik, J., Tymosiewicz, P., ve Gromisz, W. (2024), “Parental Competences And Stress Levels İn Mothers Of Children With Autism Spectrum Disorders And Children Developing Neurotypically”, *Journal Of Clinical Medicine*, 13(4), 1119.

- [384] Uğurlu M., (2023), “Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Çocuğu Olan Ebeveynlere Yönelik Ebeveynlik Becerileri Aile Eğitim Programının Etkililiği” Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.
- [385] Ulgar, Ş. B., (2019), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuğu Olan Annelerde Antipurkinje Hücre Antikorları ve DNA Hasarının Değerlendirilmesi” Uzmanlık Tezi, Harran Üniversitesi. Şanlıurfa.
- [386] Ulusal Otizm Merkezi (National Autism Center - NAC), (2019), “National Standards Project, Phase 2: Identifying Effective Practices for Children with Autism Spectrum Disorders”, National Autism Center, Massachusetts, USA.
- [387] Uluyol, M., (2015), “Çocukların otizm spektrum bozukluğu derecesi ile duyu-biliş-motor özellikleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi”, Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- [388] Ungar, M., and Liebenberg, L., (2011), “Assessing Resilience Across Cultures Using Mixed Methods: Construction Of The Child And Youth Resilience Measure”, Journal of Mixed Methods Research, 5 (2), 126-149. doi:10.1177/1558689811400607
- [389] Ülgüt Ö., (2019), “Otizmli ve normal çocukların ana babalarında benlik algısı evlilik uyumu ve psikolojik sağlamlık ilişkisi”, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul
- [390] Ünal, F., Pehlivan Türk, B., Özusta, Ş., Şimşek, Ç., Çalışgan, L., Samancı, Ş., Münir, K., (2006), “Otizm Tarama Çalışması Sonuçları ve Değiştirilmiş-Oyun Çocuğunda Otizm Tarama Listesinin Psikometrik Özellikleri” 16. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi'nde sunulan bildiri, 20-23 Nisan 2006. Antalya: Türkiye.
- [391] Ünlü, İ., Gökler, R., (2021). “Otizmli Çocuğa Sahip Ailelerde Sosyal Destek Sisteminin Önemi”, Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 18, 194-215.
- [392] Varol, A., (2005) “Otizmli Çocuklar İçin Eğitim Yöntemleri ve Uygulama Stratejileri”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [393] Varol, S., (2006), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Eğitimsel Yaklaşımlar ve Uygulamalar”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- [394] Virdil, B., (2023), “OSB'li Çocuklara Yüz İfadelerinden Duygu Tanıma Becerisi Kazandırmada Eşzamanlı İpucuyla Sunulan Gömülü Öğretim Uygulamalarının Etkililiğinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi] Biruni Üniversitesi, İstanbul
- [395] Volkmar, F. R., ve Wiesner, L. A., (2009), “Otizmli Çocukların Eğitiminde Etkili Yöntemler”, New York: Guilford Press.

- [396] Volkmar, F. R., Wiesner, L. A., (2004), "Healthcare For Children On The Autism Spectrum: A Guide To Medical, Nutritional And Behavioral Issues", Bethesda,MD: Woodbine House.
- [397] Vural, B., (2021), "Çocuğu Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Ebeveynlerde Ebeveyn Yeterlilik Ölçeğinin Uyarlanması ve Ebeveyn Özyeterliliğini Yordayan Faktörler", Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- [398] Waddington, H., Reynolds, J. E., Macaskill, E., Curtis, S., Taylor, L. J., Whitehouse, A. J., (2021), "The effects of JASPER intervention for children with autism spectrum disorder: A systematic review. Autism" 25(8), 2370–2385. <https://doi.org/10.1177/13623613211019162>.
- [399] Wakefield, A. J., Murch, S. H., Anthony, A., Linnell, J., Casson, D. M., Malik, M., Harvey, P., (1998), "RETRACTED: Ileal-Lymphoid-Nodular Hyperplasia, Non Specific Colitis, And Pervasive Developmental Disorder In Children" The lancet, 351(9103), 637-641.
- [400] Wang, J., Hu, Y., Wang, Y., Qin, X., Xia, W., Sun, C., Wu, L. ve Wang, J., (2013), "Parenting Stress In Chinese Mothers Of Children With Autism Spectrum Disorders", Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 48, 575–582.
- [401] Warreyn, P., ve Roeyers, H., (2014), "See what I see, do as I do: promoting joint attention and imitation in preschoolers with autism spectrum disorder", Autism, 18(6), 658-671.
- [402] Werner, E. E. (1993), "Risk, Resilience, And Recover: Perspectives From The Kauai Longitudinal Study", Development and Psychopathology, 5(4), 503-515.
- [403] Werner, S., Shulman, C., (2013), "Subjective Well-Being Among Family Caregivers Of Individuals With Developmental Disabilities: The Role Of Affiliate Stigma And Psychosocial Moderating Variables" Research in Developmental Disabilities, 34(11), 4103–4114
- [404] Wetherby, A. M., ve Prizant, B. M. (2003), "Communication and Symbolic Behavior Scales Developmental Profile", (2nd ed.), Paul H. Brookes Publishing Co., Baltimore.
- [405] Wetherby, A. M., Watt, N. F., Morgan, L., ve Shumway, S., (2007), "Social communication profiles of children with autism spectrum disorders late in the second year of life", Journal of Autism and Developmental Disorders, 37(5), 960-975.
- [406] Whiting M., Nash A.S., Kendall S., Roberts S.A., (2019), "Enhancing Resilience And Self Efficacy In The Parents Of Children With Disabilities And Complex Health Needs", Primary Health Care Research 10.1017/S1463423619000112 and Development, 20(33), 1-7.

- [407] Wiart, L., Ray, L., Darrah, J., Magill-Evans, J., (2010), “Parents’ Perspectives On Occupational Therapy And Physical Therapy Goals For Children With Cerebral Palsy” *Disability and Rehabilitation*, 32(3): 248–258.
- [408] Wing, L. (2005), “Otizm El Rehberi”, (Çev. İ. Yüceer). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- [409] Wing, L., (2012). “Otizm el rehberi” S. Tohum (çev.), Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı.
- [410] Wittkowski, A., Garrett, C., Calam, R. and Weisberg, D., (2017), “Self-Report Measures of Parental Self-Efficacy: A Systematic Review of the Current Literature”. *Journal of Child and Family Studies*, 26(11), 2960-2978.
- [411] Wong, C., Odom, S., Hume ,K., Cox, A.W., Fetting, A., Kucharczyk, S., Brock, M.E., Plavnick, J.B., Fleury, V.P. Schultz, T.R., (2015), “Journal Of Autism And Developmental Disorders”, 45(7).
- [412] World Health Organisation (WHO) Constitution, (2023), Erişim adresi: <https://www.who.int/about/accountability/governance/constitution>
- [413] Wu S, Wu F, Ding Y, Hou J, Bi J, Zhang Z., (2017), “Advanced Parental Age And Autism Risk İn Children: A Systematic Review And Meta-Analysis”, *Acta Psychiatr Scand* 135, 29–41
- [414] Yaman, B., (2020), “Türkiye’de Çocuk Gelişimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi”, *International Journal Of Social Humanities Sciences Research*, 7(53), 1131-1135.
- [415] Yassıbaş, U., (2015), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Anne Babaların Yaşam Deneyimlerine Derinlemesine Bakış” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- [416] Yau, A. (2007), “Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Etkili Ebeveynlik”, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- [417] Yavuz, M. (2020), “Özel Eğitim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Öz Yeterlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 55, 01-25. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.546612>.
- [418] Yavuz, M., (2008), “Otizmlı Çocuklara İletişim Becerilerinin Kazandırılmasında Kullanılan Öğretim Yöntemlerinin Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- [419] Yelegin G., (2023), “Otizmlı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Psikolojik Dayanıklık ve Depresyon Seviyelerinin Değerlendirilmesi” KTO Karatay Üniversitesi, Konya

- [420] Yeşil, R., Şahan, E., Aslander, M., (2018), “Ebeveynin Çocuk Eğitimi Konusundaki Yeterliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(3), 1828-1849.
- [421] Yetiş H., (2023), “Otizmli Çocuğa Sahip Ailelerin Psikolojik Sağlamlık ve İyi Oluş Düzeyleri ile Çocuğun Davranışları Arasındaki İlişki”, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul
- [422] Yıldırım, M. (2020), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Olan Çocukların Annelerinin Psikolojik Sıkıntı, Travma Sonrası Gelişim ve Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlgili Değişkenler” (Yüksek lisans tezi).
- [423] Yıldırım-Doğru, S., Çetingöz, D. U. Y. G. U., (2017), “Duyu Eğitiminin Otizmli Çocukların Alıcı Dil Gelişimine Etkileri” Kastamonu Eğitim Dergisi, 25(5), 1819-1834.
- [424] Yiğitoğlu, E., Odluyurt, S., (2021), “Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Koyan Doktorların Tıbbi Tanılama Sürecine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi” Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 22(1), 1-29
- [425] Yuwono, J., Hermawan, H., Martika, T., Anggrellanggi, A., (2020), “Parental Competencies In Providing Services For The Development Of Autistic Children” Exponential (Education For Exceptional Children) Jurnal Pendidikan Luar Biasa, 1(2), 181-193.
- [426] Zhu, F., (2023), “Multi-Modal Machine Learning System In Early Screening For Toddlers With Autism Spectrum Disorders Based On Response To Name”, Front. Psychiatry 14, 34 46

EKLER

EK-1

	İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL KARARI
---	---

Toplantı Tarihi: 14.06.2023

Toplantı Sayısı: 167

Toplantıya Katılanlar:

Prof. Dr. Mazhar Semih Başkan	(Başkan)
Prof. Dr. Ali İlker Gümüşeli	(Üye)
Prof. Dr. Fatma Çiğdem Çelik	(Üye)
Prof. Dr. Ayşe Demet Kaya	(Üye)
Prof. Dr. Tuğrul Erbaydar	(Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Hale Aksuna	(Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Tarık Özkut	(Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Aylin Seylam Küşümler	(Üye)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yazıcı	(Üye)

Okan Üniversitesi Etik Kurulu 14.06.2023 tarihinde toplandı.

Yapılan görüşmeler sonucunda;

Karar 28-Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü – Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı’ndan **Gülendam KAHYA’nın** İstanbul Arel Üniversitesi’nden **Prof. Dr. Hale DERE ÇİFTÇİ** danışmanlığında **“OTİSTİK ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN YETERLİLİK VE EĞİTSEL BECERİ ALGILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ”** başlıklı çalışmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliğiyle karar verildi.

DEMOGRAFİK AİLE BİLGİ FORMU

EBEVEYNE YÖNELİK BİLGİLER;

EBEVEYNİN	ANNE	BABA
Yaşı	☐ 20 yaş altı ☐ 21-30 ☐ 31-40 ☐ 41-50 ☐ 51 ve üstü	☐ 20 yaş altı ☐ 21-30 ☐ 31-40 ☐ 41-50 ☐ 51 ve üstü
Eğitim durumu	☐ Okuryazar değil ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Lisansüstü	☐ Okuryazar değil ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Lisansüstü
Gelir düzeyi	☐ 8.000-9.000 TL ☐ 9.100-10.000 TL ☐ 11.100-12.000 TL ☐ 12.100-13.000 TL ☐ 13.100-14.000 TL ☐ 14.100-15.000 TL ☐ 15.000 TL ve üzeri	☐ 8.000-9.000 TL ☐ 9.100-10.000 TL ☐ 11.100-12.000 TL ☐ 12.100-13.000 TL ☐ 13.100-14.000 TL ☐ 14.100-15.000 TL ☐ 15.000 TL ve üzeri
Mesleği	☐ Sağlık (hemşire doktor) ☐ İşçi ☐ Memur ☐ Eğitim (öğretmen) ☐ Güvenlik ☐ Yönetici ☐ Mimar ☐ Mühendis ☐ Emekli ☐ Diğer (belirtiniz):	☐ Sağlık (hemşire doktor) ☐ İşçi ☐ Memur ☐ Eğitim (öğretmen) ☐ Güvenlik ☐ Yönetici ☐ Mimar ☐ Mühendis ☐ Emekli ☐ Diğer (belirtiniz):

Medeni Durum:

- ☐ Birlikte
☐ Boşanmış

- ☐ Diğer ebeveyn vefat etti

Çocuğa ait bilgiler;

Yaşı:.....

Cinsiyeti:

- ☐ Kız
- ☐ Erkek

Kardeşi var mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

Kardeşi varsa kaç kardeşi var?

Çocuğunuza otizm tanısı kaç yaşında konuldu?

.....

Çocuğunuz kaç yaşında eğitim almaya başladı?

.....

Aldığı eğitim türü:

- ☐ Bireysel
- ☐ Grup
- ☐ Kaynaştırma
- ☐ Diğer (belirtiniz):

Ebeveyn (siz) otizimli çocuğınızı desteklemek için herhangi bir destek alıyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

Eğer alıyorsanız nasıl alıyorsunuz?

- ☐ Psikolojik destek
- ☐ Bireysel eğitim (çocuğun eğitimine destek için)
- ☐ Aile eğitim çalışmaları (anne baba tutumları)
- ☐ Otizimli çocukları desteklemeye yönelik özel kurslar
- ☐ Diğer (belirtiniz):

Eğitim alıyorsanız kimden alıyorsunuz?

- ☐ Psikolog
- ☐ Çocuk gelişimi uzmanı
- ☐ Özel eğitim öğretmeni
- ☐ Psikolojik Danışman ve Rehberlik PDR
- ☐ Doktor
- ☐ Aile danışmanı

Psikolojik Sağlamlık Ölçeği

Gülelendam Kahya

Alıcı:

26 Mar 2023 Paz 14:46

Hocam merhabalar,

Ben Okan üniversitesinde çocuk gelişimi bölümünde yüksek lisans yapıyorum, tez konumu belirlemeye çalışıyorum. "Development and Evaluation of Turkish Language Versions of three Positive Psychology Assessments" ve "Development and Evaluation of a Turkish Language Version of the Relational Health Indices" bu iki makalenizi okudum ilgimi çekti. Hem makalenizdeki ölçekleri ve puanlama şekillerini almak hem de danışmanım uygun görürse otistik çocukların aileleri ile yapmayı düşündüğüm çalışmamda kullanmak için onayınızı almak istiyorum. İyi günler.

Nesime Can

Alıcı: ben

27 Mar 2023 Pzt 12:38

Merhaba Gülelendam,

Ölçekleri ekte paylaşıyorum. Senin ilgilendiğin ancak benim paylaşmadığım eksik bir ölçek varsa belirtirsen onu da paylaşırım.

Ölçekleri çalışmalarında kullanmandan memnuniyet duyarım.

Kolaylıklar diliyorum.

Ebeveyn Eğitsel Becerilerine İlişkin Yeterlik Ölçeği

Tez çalışması için ölçek talebi

Gelen Kutusu x

Gülelendam Kahya

Alıcı:

10 Mar 2023 Cum 20:29

Merhabalar hocam,

Ben Okan üniversitesi çocuk gelişimi yüksek lisans öğrencisi Gülelendam Kahya. Danışmanım Hale Dere Çiftçi ile birlikte otistik çocuklar ve ebeveyn tutumları ile ilgili bir araştırma yapmaktayız. "OTİZMLİ ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN EĞİTSEL BECERİLERİNE İLİŞKİN YETERLİK ALGISI" ölçeğinizi incelemek ve tezimde kullanmak için onayınızı istiyorum. İyi çalışmalar, iyi günler.

Abdurbaki Karaca

Alıcı: ben

11 Mar 2023 Cmt 13:27

Merhabalar ölçeği kullanabilirsiniz ekte gönderiyorum. İyi çalışmalar dilerim

Gülelendam Kahya

10 Mar 2023 Cum, 20:29 tarihinde şunu yazdı:

Ebeveyn Yeterlik Ölçeği

